هونەری شیعر نووسین

نوسینی : ئەحمەد ڕەزا

بەرگی یەكەم

دەروازەیەك بۆ ناسینی شیعر

2007

ناوی كتێب/ هونەری شیعر نووسین

بەرگی یەكەم- دەروازەیەك بۆ ناسینی شیعر

نووسینی/ ئەحمەد ڕەزا

پێشەكی/ عەبدوڵڵا تاهیر بەرزنجی

دیزاین/ یادگارو ژێ

بەرگو چاپ/ ئەحمەد ڕەزا

تیراژ/ 1000 دانە

چاپخانە/ دەزگای ناوەندی ڕاگەیاندن

مـــافی كۆپیو لەبەرگرتنەوەی پارێزراوە

هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەڕی چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

پێشەكی

شیعر تیۆرو كەرستەو نهێنیی تایبەتی خۆی هەیە.. تیۆری شیعر خاوەنی مێژوویەكی دوورو درێژە، چەندین داڕێژەری تیۆریی كاریان تیاكردووەو چەندین بۆچوونو گۆڕانكاریی جۆراوجۆریشی تیا دەركەوتووە.
كەسانێك هەن هەر پشت بە سەلیقە ئەبەستنو وەك مەعریفە ئاگایان لە تیۆری شیعرو نهێنییە پێكهێنەرەكانی نییە. بەڵێ شاعیر هەیە چەندین دیوانی هەیە، بەڵام كە بێتە سەر ئەوەی داوای لێبكەی باسی مێژوو یان تیۆری شیعر بكات ئەوە ئەبینی ڕائەمێنێ.
بەئاگابوون لە تیۆری شیعرو ڕەگەزە پێكهێنەرەكانی بەو مانایە نا كە ببێتە بەربەست لەبەر خەیاڵو وزەی داهێنانی شاعیردا بەڕادەیەك وایلێبكات كە باسی شیعر نووسین بێتە پێشەوە سڵی لێبكاتەوەو وەك هەندێك لە ڕەخنەگرانی شیعری بەسەر بێت كە كاتێك شیعر لەپاڵ ڕەخنەدا ئەنووسن، زانیارییە ڕەخنەییەكانی خۆیان ئەبنە بەربەست لە ڕێگەی داڕشتنی شیعرییاندا. واتە لە جیاتی بەرەڵابوونی وزەی شیعریی، زانیارییەكانیان ئەبن بە بەربەستو لە قەوارەی شیعرەكانیان كەم ئەكەنەوە.
ئەم كارەی كاك ئەحمەد ڕەزا بە هەنگاوێكی چاك ئەزانم، بە تایبەتی بۆ گەنجان، ئەوانەی كە دێنە مەیدانی شیعر نووسینەوە.. زانیارییەكی سەرەتاییان پێئەبەخشێت كە ڕەنگە هەبێت ئەم زانیارییانەی لە میانەی بیست سی كتێبو گەڕانێكی زۆرەوە دەست بكەوێت، بەڵام كتێبێكی وا ڕێگەی سەرەتای بۆ كورت ئەكاتەوە.. ئەمەیش بەو مانایە نا كە هەر بەمەوە بوەستێتو پاڵی لێبداتەوەو هیچیتر نەخوێنێتەوە.
ڕێگەی شیعر نووسین دوورو درێژو شەونخونیو خوێندنەوەو ماندووبوونی بەردەوامە ئەم كارەیش بۆ ئەم مەبەستە جێگەی تایبەتیی خۆی هەیە.
كەسانێكی بە تواناو شارەزای وەك ئیحسان عەباس بۆ زانیاریی بەخشین لەسەر ئاستی بەرز، چەند كتێبێكی نووسیوە بە ناونیشانی هونەری "شیعر"، هونەری "چیرۆك"، هونەری "وتار".. نووسەر هەیە لە كتێبێكدا باسی هونەری شیعر بۆ منداڵان ئەكا، یان بە شێوەیەكی ترو دەربارەی شیعرو چیرۆك بۆ گەنجان ئەدوێ، ئەمە لای میللەتانی جیهان نەریتێكی ئەدەبیی لێهاتووە.. جگە لەمەیش هەر وەك میللەتانی تر بە كاری پێویستی ئەزانم كە لە شێوەی كتێبداو بە زمانی خۆمان دەلیلێكمان دەربارەی شیعرو چیرۆكو هونەری شێوەكارییو مێژوو و جوگرافیای خۆمان هەبێت.چونكە ئەم دەلیلانە ئەبنە سەرەتا بۆ زانیاریی قووڵ دەربارەی ڕۆشنبیریی خۆمان، جا چ بۆ كەسانی بیانی یان نەوەكانی داهاتوومان، بە تایبەتیش بۆ ئەوانەی كە ئەیانەوێ شارەزابن لە جیهانی ئەدەبداو تیایدا قاڵبنەوە.
ساڵی 1974 كە چووینە دەرەوە، جاروبار ڕێم ئەكەوتە شارەكانی ئێرانو خۆم ئەكرد بە كتێبخانەكانیاندا، ئەو كاتە شارەزاییەكی ئەوتۆم لە ئەدەبی فارسیدا نەبوو، بەڵام ئەمویست هەر زۆر بە خێرایی بگەمە ئەو دنیا بەرینە، بۆیە كوێرانە كتێبو گۆڤاری زۆرم ئەكڕیو كەڵەكەم ئەكردن.. كاتێ ساڵی 1992 چوومەوە بۆ ئێران، ئەمجارەیان بە ئاگاییەوە كتێبم هەڵئەبژارد، چونكە لە ڕێگەی چەندین كتێبی هەڵبژاردەیانەوە، كە وەك دەلیل وابوون بۆ من، خێراتر بە جیهانی ئەدەبی فارسییان ئاشنا كردم.. ئەمە كاری دەلیلە.
پێمخۆشە كەسانی تری وەك كاك ئەحمەد ڕەزا دڵسۆز هەبن، كە لە میانەی پێشكەشكردنی بەرنامەیەكی ڕەخنەیی ڕادیۆییەوە، بیری لەوە كردۆتەوە كە بە كتێبێكی تایبەتو دەربارەی "هونەری شیعر نووسین"بۆ نەوەی داهاتوو، هەم بەشداربووانی بەرنامەكەیو هەم بۆ ئەوانی تر كە ئارەزووی نووسینی شیعریان هەیە، چاوساغییەك بكاتو ڕێگەی دووریان بۆ نزیكتر بكاتەوەو بەم هونەرە بەرزەیان ئاشنا بكات.

عبدالله تاهیر بەرزنجی

سلێمانی/ 2007-2-23

هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەری چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

ئەم كتێبە بۆچی ؟!

لەو بەرنامە ڕەخنەییەی لە دەنگی گەلی كوردستانەوە پێشكەشی ئەكەم بە ناوی "چـــــــرۆكان ئەگەشێنەوە"، بەردەوام گوێ لە هەوڵی ئەو لاوانە ئەگــــــرم، كە دەستیان داوەتە نوسینی شیعرو بەرنامەكەش بە هۆكار- فاكتەر- ێك ئەزانن تا لە ڕێگەیەوە دەنگیان بگاتە دەرەوەی خۆیان.

ئەوەی تێبینیم كردووە ئەوەیــــە كە كۆبوونەوەیەكی بەرفراوان هەیە لە هەمـــوو ناوچەكانەوە لە دەوری شیعر.. هەروەك تێبینی دیاردەیەكم كرد لە ناو گەنجاندا كە زۆرترینیان شیعر بە كێشو سەروا –وزن وقافیە- ئەنوسن.. قسەی پەتیی بە كێشو سەرواو بە ناوی شیعرەوە لـــــــــــە پەرەسەندندایە، وەك ئەوەی كە تەنها بەو شێوازە شیعر بنوسرێت، یان شیعر ئەوەندە ئاسان بێت كە كێشو سەروای بەس بێت بۆ ئەوەی ببێ بە شیعر.

ئەم كێشەیە تازە نییە، جــــــۆرە نوسینێك هەن كە ڕەواجێكی تایبەتی پەیـــــــــدا ئەكەنو دووریشن لە پێودانگە زانستییەكانەوە، ڕەنــــگە لە پەیوەندییەكی خــــــــۆشەویستی، یان ناسۆرو ئەندێشەیەكدا، یان هەر جۆرە هەڵچوونێكـــــی سۆزدارییدا، جۆرە دارشتنێك بەرهەم بێتو كەمێك دوور بێت لە زمانـــــــــــی ئاساییەوە، ئەكرێت چەند كەسێكی جیاوازیش چێژی لێــــــــــوەربگرن، لەگەڵ ئەوەشدا كە شیعر نین.. بۆیە كە باسی شیعر ئەكەین پێویستە جیـــــــای بكەینەوە لەو نوسراوانەی كە ڕەچاوی هیــــــچ خاڵێك لە بنەماكانی شیعر ناكات.. من لەوە گەیشتم كە زۆرینەی ئەوانەی پەیوەندی ئەكەن، مەبەستیانە شیعر بنوسن، گەرچی بە داخەوە زۆرینە ئاگاداری جیهانی شیعــــر نییەو تەنها گرنگیی بە كێشو سەروا ئەدەن، كە لە مێژە وەك بنەمای شیعریی تەماشا ناكرێت.

لە ناو ئەمانەشدا ڕووبەڕووی هەندێ دەنگیش بوومەوە، كە تازەن بەڵام شەرمن.. ڕەنــــگە دەرفەتی بڵاوكردنەوەو خۆناساندنیان بۆ نەڕەخسابێ، ئەگیـــــنا لە تەكنیكو پێكهـــــاتە وێنەییەكانیـــاندا دەنگی ڕاستەقینەی نەوەیەكی نوێـــــــــن كە ئێمە جارێ تەواو پێیان ئاشنا نەبووین.. ئەوان ئەیانەوێ چێوەی بازنەی ئاسایی شیعر ببەزێننو لە دەرەوەی ئـــــــــــەو بازنەیـــە كار بكەن.. پێئەچێ قبوڵ كردنیان لە سەرەتاوە ئاسان نەبێتو گرفتی نەوەكان بیانگرێتەوە.

ئەو سەرنجو تێبینـــــــییانەم وایكرد بیــــــربكەمەوە لەوەی كە: تەنها ڕێگەیەك ئێستە لە بەردەمی لاواندایە بـــــــــۆ ئەوەی سەرەتاكانی شیعر نوسین دەست پــــێبكەن، خوێندنەوەی شیعری نەوەكانی پێش خۆیانو ئەو دەنگە دیارانەیە كــــــــــە هەن، بە واتایەكی تر خۆ گۆش كردنیان لە ڕێگەی خوێندنەوەو كەڵەكە بوونی زانیـــاری خۆیانەوە دروست ئەبێت.. بیرم كــــردەوە كە تەنها ئەمە بەس نییەو ڕێنمایی كردنێكیش پێویستە.. چـونكە بەشێك لەو گەنجانە ئەم حاڵەتەیان بە هەڵە بەسەردا شكاوەتەوە. چۆن؟

لە ناو ئەو هەموو ستایلی نوسینە بە داهێنـەرولاوازەكانەوە، گەنجێكی كەمــــــئەزموون هەر لە سەرەتاوە ئەبێت بە دەنگدانەوەی دەنگێكی پێش خۆی.. ئەو دەنــــــــگە هەرچۆنێك بێت- بە تایبــــــــەت كە ئەو توانای پۆلینكردنو ناسینی لا نییە- ئەو ئەیكاتە چراوگی ڕێگەیو شوێن پێی هەڵئەگرێ.. لەو ئەزموونەی كەمەی خۆشمەوە لەگەڵ بەرنامەكەدا، لەوە گەیشتم، كە هەمیشە ئــــــــەو گەنجانە دوای ئەزمونە سادەو ساكارەكان ئەكەونو ناچن بە پـــــــەرێزی دەقە قوڵو دەوڵەمەندەكانا، بەمەش ئاستی داهێنانی زۆرینەی ئەو گەنجانە نزمە یاخود هەر نییە.

ئەمانەو نەبوونی بابەتێــــــــــــكی ڕێنمایی كردن بۆ نوسینی شیعر لە كتێبخانەی كوردیداو گلەو گازندەی ئەو گەنجـــــــانەش لەو بارەیەوە، وایانكرد ئەم كتێبە بەرهەم بێت.

لەگەڵ ئەوەشدا كە كەسێك ناتوانێ دەستی كەسێكی تر بگرێتو زۆری لێبكات كە ڕستەیەك یان وێنەیەك یان گوزارشتێــــكی تایبەتی بەو جۆرە پێبنوسێت كە خــــــــۆی مەبەستیەتیو ئەیەوێت، لەبەر ئەوەی ڕوانینو وێناكردن- تصور- و فەلسەفەو

هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەری چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

بـــــاری دەروونیی- سایكۆلۆژیا- ی كەسەكـــــــــان جیاوازەو ڕەنگە ئەو وێنەیەی لای من فــــــرە دەلالەو هونەرسازیو جوانسازی- ئیستاتیكی- و چێژبەخشە، لای كەسێكی تر دەقاو دەق وا نەكەوێتەوە.. بەڵام ئەمە ناكاتە ئەوەی كە چارەســـــەرێك نەدۆزینەوە بۆ ئەو لاوانـــــەی لە سەرەتای ڕێدانو لەو پەرتو بڵاوییەدا هیچ جۆرە ڕێنماییەكمان بۆیان نەبێت ، یــــــان بە لانی كەمەوە بەرچاو ڕۆشنییەكیان پێشكەش نەكەین..

لە خوێندنەوەی هـــــەر شارستانیەتێكدا ئەبینین كە شیعــر شوێنێكی بەرچاوی هەیە، كە ئەكـــــــــرێت ڕووی ئەو شارستانێتییە لە ڕێگەیەوە بناسرێت.. بەڵام لە ئێستەداو لەگەڵ ئەو پێشكـــــــەوتنە خێرایانەی لە دنیای تەكنۆلۆژیادا ڕووئـــــــەدات، شیعر چەند پێیەك پاشە كشەی كردووەو نزیك بووەتەوە لەوەی كە ببـــێ بە ئەدەبی نوخـــبە، بەڵام ئەو گۆڕانكارییانە چەند خێران لە تەواوی كایــە مەعریفی- ئیبستمۆلۆژی- یەكاندا، ئەوەندەش بە لانی شیعرەوە خێرایەو فەیلەسوفێكی وەك – پۆل ریكۆر- ئەڵێ: ئەگەر خوێنەری شیعر خۆی لەگەڵ پەرەسەندنی شیعردا نەگونجێنێت، ئەگاتە ئاستێك كە بە هیـــــچ جۆرێك چێژ لە شیعری نوێ وەرنەگرێت و بگــــــەڕێتەوە سەر دەقە كۆنەكانو تەنها ئەوانە بە شیعر بزانێت، وەك ئێستە كە زۆرێك چێژ لە شیعری نوێ وەرناگرن.. شیعریش وەك كایەكانـــــــی تر لە گۆڕان پێشكەوتندایە.. چۆن پەنجا ساڵێك پێش ئێستە تۆڕەكانی ئینتەرنێتو مۆبــــــــــایل جۆرێك بوون لە ئەفسانە- میتۆلۆژیا- ، ئاواش شیعری ئیستە جۆرێك بووە لە وڕێنە.

ئەم كتێبە هەوڵێكە بۆ كورت كردنەوەی ڕێگەی نوسینی شیعرو ناساندنی لای گەنجان، بۆ پێڕاگەیشتن بەو مانایانەی كە شیعری ئێستە پێویستیەتیو بەردەوامیش لە گۆڕانـــــــــدایە.. بۆ ناساندنی تەكنیكی نوسینو گرفتەكـــــــــــانی داڕشتنی وێنەی شیعرییو ڕوونكردنەوەی پێكهێنەرە سەرەكییەكانی شیعر، بەو ئومێدەی هاوكاری لاوان بێت.

ئەحمەد ڕەزا

2006 / DEC /16

بەشی یەكەم

ئاستەكانی نوسین

لەم بەشەدا هـــــەوڵ ئەدەم لەو ئاستانە بدوێم كە نوسەرەكانی بە ناوی شیعرەوە بە تەلەفون ڕاستــــــــەوخۆ بۆیان ئەخوێندمەوە.. گەرچی ئەم پۆلینـــــــكردنە بەدەر لە ناوی ئەو نووسەرانەیە، بەڵام من هەوڵ ئەدەم لە ڕێگەی ئەم ئاستانەی بەر دەستمەوە، ئەو خۆ سەرقاڵ كردنەی گەنجانی ئێستە باسبكەم بە نوسینی شیعرەوە، كە بەدەر نییە لەو نوسینانەی لای من.. دیسانەوە ئەمەوێت لەگەڵ ئەو گەنجــانەشدا بدوێم كە نوسینەكانی خۆیان بۆ من خوێندۆتەوەو هەر كەسو ئاستی نوسینی خۆیشی بە هۆی ئەم پۆلینكردنەوە بۆ ڕون ئــــــەبێتەوە.. هەروەك ئەم بەشە ئەكەینە فاكتەرێك بۆ ڕزگار بوونمـــان لە قسەكردنی گشتیی

هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەڕی چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

لەسەر شیعرو دوای ئەم بەشە ئەتوانین ئاسانتر قسە لە زاراوەو موفرەدە شیعرییەکان بکەین.

ڕەنگە قسەکردن لە دەرەوەی شیعـــر ئاسانتر بێت لەو پێداویستییانەی کە شیعر پێویستیەتی.. باسکردنی فەزای شیعریی‌و خۆ سەرقاڵکردن بەو قوتابخانانەوە کە پەیوەندییـــــــان بە ئاراستەی دەق‌و پردی پێك گەیشتنەوەیەتی لەگەڵ خوێنەراندا، وێڕای گـرنگییەکەی، بەڵام لەم قۆناغەی ئێستەی گەنجـاندا ڕەنگە سودێکی ئەوتـــــۆی نەبێ.. ئەوەی کەسێك پێویستییەتی بۆ ئەوەی ڕێنمایی بکـرێت بۆ بەرهەمهێنانی دەق، جیاوازە لەوەی قسـە لەسەر دەقێکی بەرهەمهێنراوی بکرێت.

نوسینی بێگیان - ئاستی یەکەم-

ئێمــە کە گوێ لە دەقێکی شیعریی ئەگرین ڕووبەڕووی چەندین شێوازی نوسین‌و هەناسەی جیـــــــاواز ئەبینەوە.. لە ناو ئەمانەدا ئاستی لاوازو داڕشتن بە زمـــــــانی ئاسایی ڕۆژانە گــەر هەبێ، ئەوا ڕاستەوخۆ درك بە لاوازیی هونەرسازیی‌و کەمبایەخیی دەقەکە ئەکەین.

بەڵام کە هیـــچ جۆرە هونەرێکی شیعریی ڕەچاو نەکرابێت، ئەوکاتە نە لەبەردەمی دەقداین‌و نە شتێکیش هەیە بە ناوی شیعرەوە. گـــــەر ئێمە بمانەوێ هەندێك دەردەدڵ‌و مەراق لە بازنەیەکی دیاریکراودا هەڵڕێژین‌و ناوی شیعری لێ بنێین، ئەوە شیعر نوسین کارێــــکی ئاسانەو هەر بەو ئاسانییەش ئەبین بە شاعیر، بەڵام ئەم سنـــوری بە شاعیر بوونیە چەندەو ئەو جۆرە شیعرەشمان چەند دەماودەم ئەکا؟

ڕەنگە زۆرێك لە گەنجان‌و لە سەردەمە جیاوازەکانیشدا ڕۆژگارێك سەرقاڵی ئەم جۆرە نوسینە بووبن‌و لەگەڵ ڕەوینەوەی مەراقیشیاندا، نەك دەستیان لە نوسینی هەڵگرتووە، بەڵکو هەر بیریشـــیان چووەتەوە.

زۆر جار لە بەرنامەکەدا ڕووبەڕووی ئەم جۆرە نوسینە ئەبوومەوە، ناچار بووم دڵنەوایی کەس نەکەم‌و ڕاستەو ڕاست پێی بڵێم کە ئاستی نوسینەکە زۆر لاوازە.. لەم نوسینانەدا تەنها ئەو ئازارو موعاناتە ڕۆڵی ئەگێڕا کە گەنجێکی ئەخستە ژێر فشاری ئەزمونێکی نوێوە، ئەو گەنجەی کە تا ئێستە ژیـــــان بە دڵی ئەو گوزەراوە بە حوکمی تەمـــەنی‌و لە پڕێکدا ئەکەوێتە ژێر باری ئەزمونێکی قورسی بێبەزەییەوە کە عەشق‌و خۆشویستنە.. ڕەنگە ئەم ئەزمونە بۆ کەسێکی بێ ئەزمون زۆر بە ئازار بێت‌و بگـــــەڕێت بەدوای هەر کەلەبەرێکدا بۆ خۆ بەتاڵ کردنەوە، یان کەمکردنەوەی ئازارەکەی.. ئەو، شیعری لە قۆناغی سەرەتاییدا بە شێوەیەك پێگەیشتووە، کە پەندو ئامۆژگارییەکانی بە کێش‌و سەرواوە پێشکەش کراوەو خاڵیی بووە لە هەر جۆرە تەکنیك‌و ئیستاتیکاو فیکرو گەمەیەکی زمانەوانیی ی دەرەوەی جیهانی مناڵان.. خۆیشی گەیشتۆتە ئاستێك کە ئەتوانێ کێش‌و سەروا ڕیز بکات‌و ئەوەی درکی پێ‌ئەکات بەو جۆرە تۆماری بکات‌و بینوسێتەوە، بۆیە بێدوودڵیی دەستی ئەداتێ‌و بە مەبەستی سوك کردنی باری سەر شانی شیعـــــــر ئەنوسێ، بەڵام لە سنوری ئەو مانایانەدا کە خۆی ئەیبینێتەوە.

با ئەم نموونەیە بهێنینەوە:

"خۆ بڕیار بوو بۆ یەکتر بین بە قـــــــوربان
بۆ جێت هێشتم دڵت پڕکـــــــــردم لە ژان
تۆ ڕووت کردە کامــەرانی‌و خۆشیی خۆت
منیش ئەگـــــریم بۆ خەم‌و بۆ دابڕان"

© 1997-2007 chrakan.com هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە

ئەم نوسینە لە قسەیەکی پەتیی زیاتر هیچی تر نییە، تەنها ئەوەندە هەیە کە نوسەرەکەی کێشو سەروای بەکار هێناوە بۆ ئەوەی بە ئێمە بڵێ شیعر ئەنوسم، ئەگەر ئەمەی بە شیعر لێ قبوڵ بکەین، ئەوا لە نوسینی شیعر ئاسانتر نییە، چونکە ئێمە گواستنەوەیەکی شعوریی کتومت، بە زمانی مەئلوفو بازاڕیی، بەدەر لە هەر هونەرسازییەکمان بە ناوی شیعرەوە قبـــوڵ کرد.. ئەوکاتە ئێمـــــە خۆمان دەستمان ئەبێت لە کەمبایەخ کردنی شیعرو بە هیچ نەزانینی، خۆمان فەتـوای ئەوە ئەدەین کە شیعر هیچ جۆرە هونەرێکی تێدا نییەو هەموو کەسێکو بە یەك ئاست ئەتوانێ شاعیر بێت .

کەواتە بەم نوسینە سادەیەوە ڕوو بکەینە هەر شوێنێك دەرگای شیعرمان لێناکرێتەوە، چـــونکە ئەمە قۆناغێکی زۆر سەرەتاییە، تا سورتر بین لەسەر نوسینی ئەم جۆرە، دوورتر ئەکەوینەوە لە نوسینی شیعری چاكو بەرهەمهێنانی دەقی سەرکەوتوو.. ئەم جۆرە نوسینە هیچ لێپرسراوێتییەکی لە پشتەوە نییە، زۆر جار لە نێوان دوو عاشقدا ئەگۆڕرێتەوەو هەر لە نێوانیشیاندا ئەنێژرێت. ئەم نوسینانە تا ئەو کاتەش ئاساییە کە خـــــاوەنەکەی بۆ هەڵڕشتنی مەراقێك بینوسێ، بەڵام لەوێوە لە ئاسایی بوون ئەکەوێ کە شیعری لا ببێ بە کەڵکەڵە.

بازنەی خوێندنەوە - ئاستی دووەم :-

کاتێك کە نوسەرانی ئاستی یەکەم، هەست بە داخـــــراویی بازنەی خوێنەری نوسینەکانی ئەکاتو لە کاتی بەریەککەوتنیدا لەگەڵ دەرەوەی بازنە دیاریکراوەکەیدا ڕووبەڕووی هەست کردن بە لاوازیی نوسینەکانی ئەبێتەوە، گەر مەبەستی بێت ئەو بازنەیە فراوان بکـــــاتەوەو کەڵکەڵەی شیعــــــــر نوسینی لا هەبێت، ئەکەوێتە ژێـــــــر فشـــاری تێپەڕاندنی شیعرەکانیەوە بە شێوازی جیاواز لەوەی پێشوو، بە مەبەستی بەدەست هێنانی ڕای کەسانێکی جیاوازتر.

لەم ئاستەی دووەمـــــدا ئیتر ئەبێ خوێندنەوەی ئەزموونە شیعرییەکانی پێش خۆی ڕۆڵی گرنگی پێبدرێ، ئەبێ خەیاڵ کاراتر بکرێت بۆ ئەوەی لە داڕشتنەوەی نوسیندا دەستی هەبێ.. لێرەوە ئەبێ کاری پشکنین دەست پێبکا لە خوێندنەوەی هەر شیعرێکدا.. بەڵام ئەوەی تێبینیم کرد لەو گەنجانەی کە لای من ئەکـــەونە ڕیزبەنـــدی ئەم گروپەوە، خۆ ماندوو نەکردن بوو بە خوێندنەوەی ئەو دەقە شیعرییانەوە کە بەر دەستیان کەوتووە.. زۆرترینیان پێی وابوو کە ئیتر شتێك نییە لە سەروو زانیارییەکانی ئەوەوە، هیچ گومانی لە باڵا دەستی خۆی نەئەما لە شیعرداو هەستم بەوە ئەکرد کە سەرنجو تێبینییەکانی منیشیان بەلاوە زۆر گرنگ نەبوو.. بۆیە زۆر جار ئەموت: تا کەمتر بخوێنینەوە، هەست بەوە ئەکەین کە زیاتر ئەزانینو بە پێچەوانەشەوە، واتە تا زیاتر بخوێنینەوە هەست بەوە ئەکەین کە زانیاریمان کەمترە.

هەندێك لە هاوڕێیانی تـــــری ئەم ئاستە پێیان وابوو کە تەنها تێبینیەکانی من بەسە بۆ ئەوەی شیعری سەرکەوتوو بەرهەم بهێنن، کە هەمیشە من دژی ئەم ڕایە ئەوەستامەوە، چونکە ئەوەی من یا هەر کەسێکی تر لە ڕێگەی کۆڕێك یان بەرنامەیەکەوە باسی ئەکات، ڕێ خۆشکردنێکە لەبەردەمی وەرگـــــــریدا بۆ پەرەپێدانی ئاستی ڕۆشنبیریی خۆی- گەر مەبەستی بێ-.

ئەمە نمونەی نوسراوێکی ئەم ئاستەیە، کە جیاوازی ی لەگەڵ ئاستی یەکەمدا ئەوەیە جۆرێك لە چواندنی بەکـــــار هێناوەو نایەوێت ڕستەکانی هەر بەو شێوە ڕاستەوخۆییەی خۆی بڵێت.. بەڵام ڕێگەی چوانـــدنەکەی بە شێوەیەکی باو کردووە، واتە ڕێگەیەکی ئاساییەو پێشتر زۆر وتراوە، یان گەر نەشوترابێ، لەناو خەڵكو لە زمانی ئاساییدا بووە بە ڕێگەیەك بۆ گوزارشت کردن لە ئەندێشە — معاناە :-

ئیتر بۆچی هەناسەکەم بێهۆ لێم ئەکەی ماڵئـــاوا

© 1997-2007 chrakan.com هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە

هەتا ئێستەش بۆ ئەوینــــت شەو ئەناڵم وەکو ساوا
لای تۆ وابوو کە تۆم خۆشویست ئاوا وەفام بدەیــتەوە؟
بڕیار وابوو وەك زوحاكێك خوێنی جەستەم بخۆیتەوە؟

بڕوانن کێشو سەروا چۆن بڕستی لەبەر ئەم نوسینە ساکارەش بڕیوە.. لە بری ئەوەی بڵێ: بە بێ هــۆ ماڵئاواییــم لێئەکەی ، بووە بە: بێ هۆ لێم ئەکەی ماڵئاوا.

لەم پارچە نوسینەدا، هەوڵێك دراوە بۆ دەرچوون لە گواستنەوەی کتومتیی ڕوداوەکانو هەوڵی چواندن هەیە وەك: خۆ چواندن بە ساوا، ئەو چواندن بە زوحاك.. بەڵام ئەم چواندنانە زۆر حازر بەدەستنو لە زمانی ئاسایی بەکارهێنــــانی ڕۆژانە جیاناکرێنەوە.. خەیاڵێکی سستو تەممەڵ، دەست سپێتیی لە هونەرسازییدا - کە دواتر نمونەی زۆری لەسەر ئەهێنینەوە - خۆماندوو نەکردنو گەڕان بەدوای مانای قوڵدا، پێشڕەویی ئەم نوسینەیان کردووەو بەم ئاستەی ئێستەیان گەیاندووە.

جگــە لەمەش زوربەی نوسینەکانی تری ئەم ئاستە بە کێشو سەرواوە تێئاڵاونو زۆر بە زەحمەت دەست بەرداری ئەبن، کە لـــەو نمونەیەشمان هەن.. یەکێك لەو نوسەرانەی کە لەم ئاستەدا ئەینوسی (س)، بە بڕوای من هەستم بە توانایەکی باش ئەکرد تیایدا.. گرفتی (س) کە کۆتو بەندی کردبوو، مەسەلەی کێشو سەروابوو، هەستم ئەکرد توانای گوزارشت کردنی(س) لە شیعرێکی کێشو سەروادار- موزون مقفی -دا بەند کراوەو بە ئاستەم ناڵەناڵی دەنگی ئەبیسترێ، بەڵام ئەو ناڵەیەی ئەوەند جوان بوو کە ئاوڕی جدی لێبدرێتەوەو زۆرجار لەئاستی دەنگیدا ئیستم ئەکرد.. ڕۆژێك زۆر بە ڕاشکاوی گلەیی ئەوەی لێکردم کە بۆچی من بایەخ بە شیعرێك نادەم کێشو سەروای هەبێو و زیاتر قسە لەسەر شیعری ئازاد یان سەربەست ئەکەم.. منیش هۆکەیم بۆ ڕوونکردەوە کە کێشو سەروا چۆن ئەبێتە قاڵبو خەیاڵ ئەگوشێ، چۆن بەهۆی خۆئامادەکردن بۆ دانانی کێشێك یان دۆزینەوەی سەروایەك، شاعیر ناچار ئەبێت دەست لە خەیاڵێکی جوان هەڵگرێتو شتێکی تـــر بخاتە شوێنی کە بۆ ئەو مەبەستە دەست بدا، کێشو سەروا زەمەنی خۆی تێپەڕاندووەو ئێستە لە سەردەمێکی تردا ئەژیینو ناکرێت نەوەی نوێ بگەڕێنەوە سەر میتــــۆدە کۆنەکان، کێشو سەروا ئەوەندە دووبارە بووەتەوە، کە پێزی خۆی لەدەست داوەو هونەرێك لە ڕیزبەند کردنیدا نەماوە، ئەوەی لە شیعرێکی کێشو سەروادارادا ئەیبینی وەك بۆ نمونە جاروبار لای شێرکۆ بێکەس، محمد عومەر عوسمان، محمد عەزیزی مەلا ڕەحیم، یان هەر کەسێکی تر، ئەوە توانا هونەرییەکەی لە کێشو سەروادا نییە، بەڵکو لە توانای زمانەوانیو وێنەی شیعریو تەکنیكو بە گشتیی لە ئیستاتیکای دەقەکەدایە.. بە کورتی ئەتوانین بڵێین کێشو سەروا لە توانای داهێنان کەم ئەکاتەوە.

دواتریش بۆ ڕزگار کردنی ئەم لاوە لە کۆتو پێوەندی کێشو سەروا، بانگهێشتم کرد بۆ ئیزگـــەو چاوپێکەوتنێکم بۆ سازداو دواتریش تا لە چوارتاوە گەیشتینەوە سلێمانی، نمونەی زۆر وردم بۆ هێنایەوەو قسەی زۆریشمان لەسەر مەسەلەی ئاڵـــۆزیو پێکهاتەی وێنەی شیعریو زۆر بابەتی تری تایبەت بە شیعر کرد.

هەوڵدان بۆ بڵاوکردنەوە - ئاستی سێیەم -:

دوای ئەوەی لە ئاستی یەکەمەوە هەندێ کەس پاشەکشە ئەکەن، چونکە ئەرکی سەرشانیان گران ئەبێتو خۆماندووکردنی زیاتریان پێویستە.. لە ئاستی دووەمیشدا هەر بەو شێوەیە هەندێکی تریش ئەکشێنەوەو ناگەنە ئەم ئاستەی باسی ئەکەین.

ئەتوانین بڵێین ئەوەی سەرئەکەوێ بۆ ئەم ئاستە، ئیتر نزیکایەتیەك لەگەڵ شیعردا پەیدا ئەکا و لە خەمی وەرگرتنی زانیاری زیاتردا ئەبێت، کۆشش ئەکا بۆ جێخۆکردنەوەو نووسین لە ئاستێکدا کە ئیتر چاكو خراپ لە ئاستی شیعرییدا لێی وەربگیرێ.. بە پێچەوانەی ئاستی دووەمەوە کە هەست بە سەرکەوتوویىو هوشیارییەکی موزەییەف ئەکاو هەندێکیان لە داهاتووشیاندا

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

نەرجسیەتیان بە زاڵیی تیا ئەمێنێتەوەو هەست ئەکەن لە سەروو شتەکانەوەن.

دەقی نوسەرانی ئەم ئاســـتە لە زۆر ڕۆژنامەو گۆڤاردا جێی ئەبێتەوە، یەکەم لەبەر ئەوەی بابەتەکان لە ئاستێکی زۆر نزمدا نیین کە دڵخۆشکەر نەبن، دەووەم: لەبەر زۆریی ڕۆژنامەو گۆڤاروسێیەمیش چونکە لێپرسراوی ئەدەبیی هەندێك لە ڕۆژنامەو گۆڤارەکان لە ئاستێکی ئەدەبی ی ئەوتۆدا نیین، کە بتوانن بەرهەمی چاك‌و خراپ هەڵاوێرد بکەن‌و لای ئەوان گرنگ ئەوەیە کار بڕوا..

نوسینەکانی ئەم ئاستە شیعرن لە قۆناغە سەرەتاییەکانیدا.. وێنەی شیعریی ناکامڵ‌و زمانێکی کەمتواناو هەندێك جار پچڕ پچڕ، خەیاڵێکی بە حەزەر، تەمومژ یان ئاڵۆسکاویی فیکر، هەموو ئەمانە سیمای تایبەتی ئەم جۆرە شیعرەن، خۆ ئەگەر وردتر سەرنجیان بدەیتێ لە پێکهاتەی وێنەکاندا ناکارامەیی‌و ترس ئەبینینەوە.

بۆ ئەوەی هەڵوێستەیەك بکەین لەسەر نمونەی ئەم ئاستەو دواتر بچینە سەر بەشەکانی داهاتوو، نموونەی شیعرێك ئەهێنینەوە:

لە گێژاوی دەریای خەما بێ شەپۆل‌و تـــــــەوژمی با
کەشتی ی ڕوحم ئۆقرە ناگرێ خـــــوڕەو بەرەو کەنار ئەمبا

= = = = = = = = = = = = = =

لەشەوچەرەی تەنیاییا بێ بۆنی گەردەلوولی خـــــەم
هەڵنایە مانگی ڕوخسارم غوربەت تاریکی هەڵئـــەدا

بە دروست کردنی چەند وێنەیەکی ئاسایی، ڕاستەوخۆ ئەم دوو دێڕە ئەناسینەوە، کە دەقی گەنجێکە لە سەرەتای ڕێگەیدا.. مەبەستم لە ئاسایی بوونی وێنەکە لە پێکهاتەیدایە، هەرچەندە وێنەکە بۆ خۆی کەشێکی پێکهێناوە ئەگەر غەدری لێنەکەین، بەو سادەییەی خۆیەوە، ماناو هەڵچونی خۆی گەیاندۆتە ئێمەی خوێنەر، بەڵام مەئلوفیەتی ئەم وێنەیە، لە چۆنێتیی پێکهاتندایە..بۆ نمونە موفرەدەکانی(گێژاو، دەریا، خەم، شەپۆل، تەوژم، با، کەشتی، ئۆقرە گرتن، خوڕ، کەنار، بردن) هەموو ئەو موفرەدانەن کە وێنەیەکی بینراوی هەستیی لەم بابەتە پێویستییەتی، لەبەر ئەوەی لە زمانی ڕۆژانەدا بۆ هەر ڕوداوێك پێویستیی بە بەکارهێنـــــانی موفرەداتـــی ئەو بابەتە دیاریکراوەیە کە ئەگێڕڕێتەوە، ئەبینین لەم دێڕەشدا بە هەمان شێوە گەنجـــێك نەیوێراوە ئەو سنورە ببەزێنێ‌و وێنەیەکی شیعریی تۆکمە بینا بکا.. تا مەبەستم ڕونتر بێ نموونەیەکی تر ئەهێنمەوە لەسەر هەمان بابەت: ئەگەر ئەم شاعیرە باسی کەشتیەکی بۆ بکردینایە کە چۆن ئاوێکی خوڕ ڕایئەدا، یان ئەگەر باسی شەوێکی ئەنگوستمان بۆ بکا کە مانگی تیا هەڵنایەت، بە هەمان ئەم موفرەدانەو ئەوانی دێڕی دووەم گوزارشتمان بۆ ئەکا.. ئیتـــر لای ئەو وێنەی شیعرییش هەمان تایبەتمەندێتیی وێنەی ئاسایی هەیە لە ڕووی پێکهاتەییەوە.. بەڵام کەشتییەکە ئەکا بە کەشتی ی ڕوح‌و مانگەکەش بە مانگی ڕوخسار.. دوای سادەیی پێکهاتەکە ئەبینین دەست لەرزۆکیەکیشی لە مانای وێنەکەدا پێوە دیارە، لە بری ئەوەی مانگ بچـوێنێ بە ڕوخساری ئەو شۆخەی کە مەبەستیەتی ــ وەك وێنەکە ئەیەوێ ئاماژەی بۆ بکا ــ باسی ڕوخساری خۆی ئەکا.. بە پێچەوانەوە بوێریی لە دوا نیـــوە دێڕی دێڕی دووەمدایە کە ئەڵێ: غوربەت تاریکیی هەڵئەدا، مەبەستم لەم نیوە دێڕە دەقاودەق نییە، وەك ماناش، بەڵکو لە بوێریی پێشنیازو پێشکەش کردنیەتی.

یەکێك لە وەزیفـــە گرنگەکانی شیعر، چڕکردنەوە ــ اختزال ــ ە، لە بری ئەوەی بۆ بیناکردنی وێنەیەك پەنا ببەیتە بەر گێڕانەوەی درێژدادڕیی، پێویستە بە کورتترین ڕێگەو کەمترین وشەو پوختترین گوزارشت- تعبیر ــ وێنەکەت بگەیەنی.. ئێستە ڕوون بووەوە مەبەستم لە بـوێریی چییە لەو نیوە دێڕەدا؟ بوێریی بە مانای بوێریی بۆ دەستدانە شیعرە.. لە بری ئەوەی لەو نیوە دێڕەدا بۆ ئێمەی بگێڕێتەوە کە چۆن مانگ هەڵنەهات‌و ئەم لە تەنیاییدا هەست بە غوربەتیی ئەکاو بەو غوربەتییەوە بەدیار شەووەوە پاسەوانێتیی ئەکاو هەر بە ئینتیزاری دەرکەوتنی مانگە! لە بری ئەو هەموو درێژدادڕییە، ئەڵێ: غوربەت تاریکی هەڵئەدا.. ئەوەی

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

دڵخۆشکەر بوو لای من ئەم چڕ کردنەوەیە بوو.. کەواتە ئەتوانین چرۆکانی شیعری تیا ببینینەوە.. ئەمە وێــڕای ئەوەی کە وێنەکەی مایە خۆشحاڵیی نیەو چ جۆرە چێژێکی شیعریی تیا نییە، بەڵام بە گشتیی ئەتوانم بڵێم: ئەمە لـــە سەرەتا ئاساییەکانی دەرکەوتنی شیعرو چەکەرە کردنیەتی لای هەر کەسێك کە بەم شێوەیە خەیاڵی بەرەڵا بکا.. چونکە ئیتر لێرەوە لێپرسینەوەی لە بەرامبەر خۆیدا ڕوو لە زیاد بوون ئەکاو ئەگەڕێ بۆ ڕاوکردنی وێنەی چڕترو پڕ ئاوازتر، ئەم ئاستەش لێرەدا زۆر گرنگە بۆ ئەوەی دەست بەرداری ڕستەو دەستەواژەو موفـــــــــــــرەدەو تەکنیکی سواوو خەیاڵی حازر بەدەست بێ.

تێبینیم بۆ نوسەرانی ئەم ئاستە ئەوەیە لە هەموو کلێشە ئامادەکراوەکان دوور بکەونەوە، کەسێك هەڵە ناکا کە هیچ شتێك نەکا، لەبەر ئەوە ترسیان لە هەڵەکردن نەبێت چاکترە.. خوێندنەوەی وردو بە دیقەت لەشیعری پێش خۆیان لە هەموو قۆناغە شیعریی‌و شێواز ـ ستایل ـ ە جیاوازەکان، سەرنج لە پێکهاتن‌و پێکەوە گرێدانی وێنە شیعرییەکانی پێش خۆیان بدەن، هەوڵی جدی بدەن بۆ بیناکردنی وێنەی جیاواز لەوەی کە ئەیبینن، لەبەر ئەوەی هەر شاعیرێك‌و بە چۆنێتی تێگەیشتن‌و ئاستی ڕۆشنبیریی خۆیەوە سەرنج ئەدا، بۆیە ستایلی جیاوازیش ئەکەوێتەوە.

ئەوەی گرنگیشە لێرەدا ئاماژەی بۆ بکەم چەند خاڵێکە، ئەگەر خراپ لێکبدرێتەوە ڕەنگە لە بری بەرچاو ڕوونیی سەرلێشێوان بخاتەوە:

1_ مەبەستم لە دوور کەوتنەوە لە کێش‌و سەروا، ڕەچاوکردنی تایبەتمەندێتییەکانی شیعری نوێ‌ی لە پشتەوەیە، کە لە بەشەکانی داهاتوودا باسی ئەکەین، نەك نزیك کەوتنەوە لە گێڕانەوە narate یان وتار نووسین.. چونکە ڕاستە باسی نەمانی کۆتوپێوەند ئەکەین، بەڵام ئەمە مانای ئەوە نییە کە شیعر بێبەریی بێ لە تایبەتمەندێتی ی خۆی.

2_ لە باسکردنی سادەیی‌و زمانی ئاساییدا، کارێکی ئەوتۆ نەکرێت بۆ دوور کەوتنەوە لەو زمانە، دەقێکی ئاڵۆزو بێبناغە بەرهەم بهێنرێت‌و تەنها ببێتە کۆکردنەوەی وشە لەملاولاو هیچ ئیعتیباراتێکی شیعریی لێك نەدرێتەوە ـ وەك ئیستە هەندێك نوسەر کاری لەسەر ئەکەن ـ مەبەستم لە زمانی ڕۆژانە قسەی ناو بازاڕو ماڵ‌و ژیانی ڕۆژانەیە کە ڕاستەوخۆو دوورن لە لوغزو فرە ماناییە.. بەواتە تۆ لە ژیانی ڕۆژانەتدا بەقەدەر پێویست ڕستەکانت ئەڕازێنیتەوەو پێویستت بە وشەسازیی‌و جوانکارییەکی زۆر نییە، گرنگ ئەوەیە تێبگەیت‌و لێت تێبگەن.. بەڵام پێویستیی شیعریی زۆر لەوە زیاترە.

3_ چڕکردنەوە مانای ئەوەیە تۆ بتوانی وێنەکەت بە کورتترین ڕێگەو دوور لە درێـژ دادڕیی بگەیەنیت، ئەمەش ناکاتە ئەوەی چەند وشەیەك لە وێنەیەکدا لاببەیت‌و وێنەکی ناپوخت‌و نوقسان پێشـــکەش بکەیت بە بیانووی چڕکردنەوە.. وەك باسمان کرد تۆ سەربەستی لە شێوازی گەیاندنی وێنەکەت بەخوێنەر، بەڵام ئەبێت هونەرسازییەکی ئەوتۆت کردبێت تا وێنەکەت بە تەواویی بگاتە شوێنی مەبەست‌و پڕ واتاو گوزارشت‌و لە هەمان کاتدا چڕو چێژ بەخشیش بێت.. هەڵبژاردنی تۆ لەوێدا ڕۆڵی خۆی ئەگێڕێ کە تۆ بتەوێت بە چ ڕێگەیەك بیگەیەنیت.

4_ گۆڕانکاریی لەڕیتمدا پێویستەو سەقامگیر بوون لەسەر هێڵێك ئەبێتە مایە وەڕسی‌و پێ‌ی ئەڵێن "مەلەل"، هەروەك لە تەکنیکیشدا تازەگەریی بە دەقەکە ئەبەخشێ‌و بە هەردووکیان هەناسە شیعرییەکان خۆشرەوتر ئەکەن واتە ڕەوان ئەبێت.. دیسانەوە ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ کە ئەوەندە ڕیتم بگۆڕدرێ، شیعرێکی هەناسەتەنگو بێڕیتم بەرهەم بهێنرێ.. ڕیتم بە مانای ئەو خۆشرەوییەی ئاواز کە لە کاتی خوێندنەوەی شیعرەکەدا بەسەر زماندا دێت‌و لەگەڵ گوێگرتن‌و زەینی خوێنەردا کۆك ئەبێت.

5_ ئێمە ئەڵێین با بەسی بێت‌و کەمێك لە زاراوە کشتوکاڵیەکان دوورکەوینەوە بە تایبەت لە شیعردا، هەروەك ڕوو بکەینە وشەی تازەو ئامرازو کەرەستە تازە بەکارهێنراوەکان‌و لەگەڵ سەردەمدا خۆ بگونجێنین‌و ئێمەش مۆرکی هاوچەرخیی بوونمان هەبێت‌و هەر دوای ئەو زمانە نەکەوین کە پێشینانمان بەکاریان هێناوەو مۆرکی ئەوانی پێوە دیارە، ئەی ئێمە ئەتوانین چی بکەین؟

گەر ئەمەش وا لێکبدرێتەوە کە ئیتر سەد دەر سەد قەدەغە بێ ئەو زمان‌و زاراوەو وشانە بەکار بهێنین‌و شیعرێك بنوسرێ پڕ لە زاراوەی سەردەمی تەکنۆلۆژیاو دوور لە هەموو هەستێك، دوور لە جیهانی سروشت‌و دیاردەو شتەکانی، بە بیانوی ئەوەی کە

هەموو بابەت‌و دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

تازەگەرییە، ئەویش هەڵەیەکی کوشندەترەو هیچی لەوی پێش خۆی کەمتر نییە.

6_ یەکێتی بابەت: ئەو دەقەی لە بەردەستایەو کاری تیا ئەکرێ، پێویستی بە جۆرە پەیوەندییەك هەیە، کە پێکیانەوە ببەستێتەوەو سەرەنجام تۆ بزانی قسە لە بابەتێکدا کراوە، بەو پەیوەندیەی کە لە تەواوی دەقەکەدا هەیە، ئەوترێت یەکێتی بابەت.

ئەگەر لە سەر لەبەری دەقەکەدا پەیوەندی پچڕا، ئەو کات هەر وێنەیەو لە ئاوازێك ئەخوێنێ‌و ژاوەژاو دروست ئەبێ.. خۆ ئەگەر بتەوێ تەواو پەیوەست بی بە بیرۆکەی سەرەتایی دەقەکـــــەوەو بە هیچ کلۆجێ لێی دوور نەکەویتەوە، دیسانەوە خەیاڵ ئەتاسێنێ‌و پابەندی ئەکا بەخۆیەوە، ئەو کات وێنەو گوزارشتەکان کۆتکراو ئەبن‌و سەربەستییان نادرێتێ. ئەبێ بزانین شاعیری نوێخواز لە ڕێگەی وێنەیەکی سادەوە، یان چەند وێنەیەکی لەیەکچووەوە کۆپیی واقیع ناکات، بەڵکو ئەو لە ڕێگەی شارەزاییەکی پەرتەوە، واتە لە چەندین کایەی جیاوازەوە توشی سەرسام بوون‌و ڕامانت ئەکا بەو بەریەککەوتن یان سەدمە ئیستاتیکییە.. بەمەش تەئویل یان هێرمۆنتیکا بناغەی خۆی ڕەنگڕێژ ئەکا.

7_ ئێمە لە کاتێکی تردا باسی دەقی فرە ئاماژەو دەلالیی ئەکەین‌و ئەڵێین دەقی سەرکەوتوو ئەو دەقەیە کە زۆرترین ئاماژەی تیا بێت.. لە سەرێکی تریشەوە نوسەرو خوێنەر لە کێشەیەکی بەردەوامدان، لەبەر ئەوەی بەردەوام خوێنەر لە دەق نزیك ئەکەوێتەوەو ئەڕوانێتە ئەو هەموو بیرۆکە هونەری‌و ناهونەرییانەی شاعیرو بەدوای ئاسۆی وێناکردنی خۆیدا ئەگەڕێت‌و ئەیەوێت بیدۆزێتەوەو بە بەردەوامییش شاعیر تەکنیك‌و بیرۆکەی تازەی پێشکەش ئەکا.. بۆیە ناکرێت بە بیانووی فرە ئاماژەییەوە شاعیر بکەوێتە گەمەیەکی ژێر بە ژێرەوە لەگەڵ خوێنەرداو هەموو ئاسۆکـــانی لێ ون بکات‌و توشی شڵەژان‌و سەرلێشێواویی بکات.

ڕاهاتن لەگەڵ نوسیندا - ئاستی چوارەم ـ:

ئاستی وشیار بوونەوەیە، لێرەدا نوسەر هەندێك لێپرسراوێتیی زیاد ئەکات‌و لە بەردەمی وشەدا هەڵوێستە ئەکات‌و ئەیکاتە هۆیەك بۆ دەربڕینی هەڵوێست، هەڵوێست‌و بەرپرسیارێتی لە ئاستی وشەدا وەك "بوونگەراکان" ئەڵێن ئەرکی داهێنەرە، بەو شێوەیە لەم قۆناغەوە ئیتر وشە فڕێدان نامێنێ‌و نوسەر حسابی جددی بۆ ئەکا.. ئەتوانین بڵێین بۆ گەیشتن بەم ئاستە خوێندنەوەو بەدەستهێنانی زانیاری لە کەناڵە جۆراوجۆرەکانەوە، ڕۆڵی خۆی ئەگێڕێت‌و بە کورتی دەستپێکی سەرهەڵدانی فەلسەفەی خودە، دەستپێکی قاڵبوونەوەیە لە وشەدا، دەستپێکی گەیاندنی فیکرە بە شێوەیەکی تەندروست.. ئاستێکە تیایدا گەر نوسەر بتوانێ دەنگی بگەیەنێتە دەرەوە، زووتر ئەناسرێت‌و ئەبێ بە دەنگ، بە واتایەکی تر ئەتوانین بڵێین: ئەکرێت ئەم ئاستە بە سەرەتایەکی باش لە قەڵەم بدەین بۆ شیعر.

ئەم ئاستە لە ڕووی زەمەنیشەوە جیاوازیی هەیە لەگەڵ ئاستەکانی پێشووداو ئەوانەی ئەمێننەوە بۆ ئەم ئاستە، ژمارەیان کەم ئەبێتەوە لەبەر ئەم چەند هۆیە:

1_ خولانەوە لە بازنەی ئاستی سێیەمدا جۆرە بێئومێدیەك ئەبەخشێتەوە، کە نوسەر وا هەست ئەکا دەرچوون لەم ئاستە بێهودەییە.. لەبەر ئەوەی لەو ئاستی سێیەدا نووسینەکەی ئەو ڕەواجەی نییە کە بایەخی پێبدرێ‌و بۆ گەیشتن بەم ئاستەش پشوو درێژی‌و حەوسەڵەی باشی ئەوێ.. ئەو بێهودەییە کاتێکی ئەوتۆ ئەخایەنێت، کە هەندێك کەس تێك بشکێنێ‌و دەستی لە نووسین پێ‌هەڵگرێ.. ئەوی لە ژێر فشاری ئەم قۆناغ گواستنەوەیەدا دەربازی ئەبێت، کەمترن لەچاو ئەوانەی ئەگەڕێنەوەو پاشەکشێ ئەکەن.. هەر بۆیە لە تەمەنەکانی گەنجییدا کەسانێك هەڵئەکەون، کە ئەوانی خەمییان مانەوەیە بە "ئیفرازاتی مەرحەلە" ناویان ئەبەن.. بۆ نمونە لە گەنجیی خۆمدا چەندین جار ئەم زاراوەیەم لە دەمی هونەرمەندی شێوەکار "خالید ڕەسوڵ" بیستووە.

2_ هەندێك بەهۆی دەرفەت بۆ ڕەخسانی ژیانەوە، یاخود دەرفەت لەدەستدانەوە، یان ڕێگرییەکی بەدەر لە ئیرادەوە، یان هەر هۆیەکی تر، ڕەنگە خەونی گەیشتنی هەبێت، بەڵام لە دەستی ئەچێت.

هەموو بابەت‌و دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

3_ بۆ پەی بردنو کەشف کردنی نهێنییەکانی شیعر _ کە زیاتر مومارەسەیەکی خودگەرایە، واتە پەیوەستە بە خودی شاعیر خۆیەوە_ خوێندنەوەو تەرکیزو سەلیقەو ڕامانو بەراوردوخۆتەرخان کردنو کاتو شارەزابوون-خبرە- ی پێویستە.. ئەوانەی بە بەردەوامیی ئامادەییان بۆ ئەم حاڵەتانە هەیە، ئەوانەن بۆ شیعر ئەژیینو هەڵبەت ژمارەشیان کەمترە لەوانەی خۆیان بە شیعرەوە مەشغوڵ کردووە.

نووسینیش بە تەنها بەس نییە بۆ ئەوەی داهێنەر بخوڵقێنێ، داهێنان واتە بەزاندنو تێپەڕاندنی ئاستەکانی پێشووتر، بە هیچ جۆرێك لە داهێناندا لاساکردنەوەو دووبارە بوونەوەو چوونەوە سەر بەرِی کەسانی تر نییە، هەر بۆیە هەموو کەسێك ئەیەوێت تیایدا بالادەستو تەنیا بێت، چونکە بەدەر لە داهێنان، بە هەر شتێکی تر لەوانەی باسمان کردن، مرۆڤ ئەبێ بە کۆپیی کەسێکی ترو خۆی ئەسرێتەوە.

چەندین نوسەری ناوداریش هەن لە ناوەندی ڕۆشنبیریی ئێمەدا، نە کۆپیی دەنگی ترنو نە توانیویانە داهێنەریش بن.. هۆی ئەمەش بۆ ئەوە ئەگەڕێتەوەکە ناتوانن سەدمەی ئیستاتیکی دروست بکەن، ڕاستە زۆریان نوسیوەو فێری گەمەی نووسین بوونو ناوبانگیشیان بە هۆی نووسینەوە پەیدا کردووە، بەلام بە بەردەوامیی لەم ئاستەدا ماونەتەوە.. واتە بە هەموو ئەو خەسڵەتە پۆزەتیفانەوە کە ئەم ئاستە هەیەتی، بەلام بە هۆی خـۆ نەدان لە جوانکاریی داهێنانەوە، لەو سەدمە ئیستاتیکیەوە کە لە ڕێگەی دەقەوە بەر خوێنەر ئەکەوێت، نوسینەکانی بە کەمبایەخیی‌و فەرامۆشکراویی ئەمێنێتەوە.

لەم ئاستەوە ئیتر نوسین بە ئاسانیی بلاوئەبێتەوە، بەلام خەونی ئێمە تەنها بە بلاوکردنەوە بەدی نایەت، بەڵکو هەر یەك لە ئێمە لە هەموو ئەو دەقانەدا کە ئەینوسین خەونی داهێنانو ئەدەبو خۆ نوێکردنەوەمان هەیە.. بەو واتایەی کە ئەمانەوێت دوا پلەکانی داهێنان بە دەست بهێنین، بۆیە خۆ قەتیس کردن لەم ئاستەدا خەونەکانمان ئەکا بە بلقی سەر ئاوو وەك هەر نوسەرێکی بێئەسەری تر لە ناوەندی ڕۆشنبیریدا ئەمێنینەوە.. ئەوەی پێویستە لەم ئاستەدا هەوڵی بۆ بدرێت گرنگییدانە بە مەسەلەی جوانکاریو دروست کردنی ئەو سەدمەیەی باسی ئەکەین.

ئەگەر بلێین ئامانجی هەر کارێکی هونەری وەك شیعر بۆ نموونە بەدیهێنانی ئیستاتیکایە، ئەو کاتە ڕەنگە کەسانێك بە "فۆرمالیستمان"[1] ناوببەن، هەرچەندە لە سەرەتاکانی سەدەی بیستو یەکەوە، ئەم جۆرە پۆلینکردنانە بەسەرچوون.. زانستی جوانیی"ئیستاتیکا"ی هاوچەرخ، گرنگیی بە کاری هونەریی ئەداو بەو ژینگەیەی ئەزانێ کە پێویستی بە بایەخ پێدانە.. هەروەك هەستکردن بە جوانییش بە تەواوەتیی تاکگەرایە، کەواتە بۆ بەدەست هێنانی ئەم لایەنە گرنگە خودی داهێنەر خۆی سەربەستە لە چۆنێتیی خوڵقاندنو پێشکەش کردنی ماددە یان دەقەکەی.. لەم هاوکێشەیەوە ئەگەینە ئەوەی کە ڕۆڵی خوێنەر دیاری بکەین لە دەقدا، بەوەی کە لایەنی بەرامبەرە بۆ وەرگــرتنی داهێنانو ئەو کار یان دەقەکە بە کردەیەکی نەستیی یان لاشعوریی ڕێزبەند ئەکاتەوە لە میانەی وێناکردنەوە بە ئاستێکی بەرز.

زانا هاوچەرخەکانی ئیستاتیکا کۆکن لە سەر ئەوەی کە هەردوو هەستی بیستنو بینین لە سەروو هەستەکانی تری مرۆڤەوەن لە وەرگرتنی هەرجۆرە کارێکی هونەریدا، بۆیە کە شیعرێك لە ڕێگەی بلاوکردنەوە یان خوێندنەوەوە پێشکەشی وەرگر ئەکرێت، ئەبێت مەودا دەروونیەکان ڕەچاو بکرێت.. مەبەستمان لە مەودا دەروونیەکان: ئەو کارە هونەرییانەن بۆ نموونە وەك شیعر، کە ئەکرێت بە هۆی سروشتی شوێنی خۆیەوە لە گوێگرتندا مەودای خۆیو وەرگری کەم بکاتەوە، ڕوونتر بلێین: ئەکرێت بە خوێندنەوە یان بە

[1] فۆرمالیستەکان ئەوانەن کە بایەخ بە ڕوخساری دەق ئەدەن و کەمبایەخ ئەڕواننە ناوەڕۆك.. ئەمەش دەرەنجامی ئەوەیە کە مەرجەعییەتی هەڵوێستی ئەخلاقیی لە ئەدەبدا ئەگەڕێتەوە بۆ:تاكو کۆمەڵو ئایینو فەلسەفە.. بەلام فۆرمالیستەکان ئەدەبیان لە مەرجەعیەت ڕزگارکردو تیۆری جوانییان لەسەر سێ بنەما دارشت:

1_ دووپاتکردنەوەی سروشتی جوانیی کە خودگەرایە.

2_ جیاکردنەوەی ڕوخسارو ناوەڕۆك لە یەکتر.

3+جیاکردنەوەی ئەوەی جوانە لەوەی کە بە کەڵكو سودمەندە.

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

نووسین تۆ بتوانی شیعرێك پێشكەش بكەیت.. لە كاتێكدا ناتوانی لە ناو هەناسەی هەمان شیعردا تێكەڵیەك لەگەڵ هونەرەكانی تردا بكەیت، ئەگەر زۆر ورد نەبیت تیایدا.. بۆ پاراستنی ئیستاتیكای دەقی خۆی، شاعیر پێویستە بە وردیی ڕەچاوی ئەم خاڵە بكات، چونكە لەم حاڵەتەدا شاعیر ئەو ماوە دەروونیە بۆ هوشیاریو خـەیاڵی وەرگرەكەی خۆی جیٔەهێڵێ تا ئەویش دووبارە خۆی لەگەڵ شارەزایی خۆیدا بەرهەمی بهێنێتەوە.. یەكێك لەو نوسەرانەی كە بایەخ بە وەرگر ئەدەن پیٔ وایە كاری داهێنەر هیچی زیاتر نییە لە كاری وەرگر"رومان ئینگاردن".

كەواتە كاركردنی داهێنەر بۆ بەركەوتنی ئەو سەدمەی جوانییەیە كە ئەیەوێت بەر خوێنەری بكەوێت، ئەگەر ئەمەش ڕووی نەدا، بە مانای ئەوەی كارەكە نەگەیشتووەتە شوێنی خۆی.. ئێستە نموونەی یەكێك لەو دەقانە ئەهێنمەوە كە گەیشتوونەتە منو هەم لەم ئاستی چوارەمەدانو هەم لەگەڵ تەواویی بۆچوونەكانی پێشوومانەدا یەك ئەگرنەوە:

1_ وەرن با لە تەنافی جاڵجاڵۆكە

سەبەتەیەك بچنینو

پڕی كەین لە میوەی ئەو ڕەزانەی

تامی پێكەنینیان تیا ماوە..

با لەو بن سێبەرانە دانیشین

كە بۆنی جۆگەی ئاوو

گەڵای ڕزیوی پاریان لێدیٔ.

xxxxxxxxxxxxxxxxx

2_ لەو گەواڵە هەورانە مەترسن

كە فەرشیٔ لە گەڵای ئاڵتوونیی

ئەدەن بە شانو پۆی شێداری ئەو كەژانەدا.

با فێر بین..

چۆن لە خەڵوەتی بێدەنگییا

دێڕی ئەو پەڕە سپییانە بخوێنینەوە

كە بە هەناسەی ساردی سەدەكان شۆڕانەوە.

ئەم دەقەی كە بە ناونیشانی "تەناف" نووسراوە، ئەتوانین بڵێین دەقێكی جوانەو گەر سەر لەبەری دەقەكە بەم هەناسەیە بنوسرایە، زۆر بە ئاسانی لە هەر گۆڤارو ڕۆژنامەیەكدا وەك دەقێكی باش بڵاوئەكرایەوە.. بەڵام ئەم شیعرە ئەو بارگاویی بوونە ئیستاتیكییەی كەمە كە باسمان كرد، بەواتایەكی تر كەس تووشی داچڵەكینو سەرسام بوونو ئەو ڕاكێشانە حسییە ناكا كە پێویستە.

ڕەنگە ئەگەر وەك ڕەخنەگر دەربارەی ئەم دەقە بنووسم، باسی كیمیای وێنە بكەم.. كیمیای وێنە مەبەستم لە پێكهاتەی كیمیایی وێنەكەیە..بۆ نموونە ئەگەر بزانین لە ڕەزدا تەنها تریٔ هەیەو لە دەقەكەدا مەبەست لە چەند جۆرێكی میوەیە، ئەوكات ئەبینین ئەم وێنەیە كورتی هێناوە.. یان كۆپلەی دووەم وتار ئامێزەو لە دێڕی سێیەمدا نەبێت ئیتر شیعرییەتی تێدا نییە یان كەمترەو ڕەقییەكی تێدا ئەبینرێتەوە.. بەڵام خۆ ئەمانە هیچیان نەبوون بە مایەی ئەوەی ئەم دوو كۆپلەیە لە شیعرێتیی بخەن، وەك وتمان نەپاراستنی ئەو جوانییە شاراوەیەیە كە دەقەكە ئەیخوازێتو خوێنەر تیایدا نایبینێتەوە.

زەحمەتی ئەم ئاستە لەوەدایە تا دەست بە نووسین ڕائەهێنریٔ، زۆرێكن لەو نوسەرانەی تەنها بۆ هەناسەیەك ئەم ئاستە جیٔەهێڵنو پاشان دێنەوە ناویو نغرۆ ئەبنەوە تیایدا.. لەم ئاستەدا میزاجی ناوەندی ڕۆشنبیریی كوردی ڕۆڵی گرنگ ئەبینیٔ، بە

هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەڕی چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

تایبەت دامودەزگاو گروپە ڕۆشنبیرییەكان، چۆن؟

دەنگەكانی ئەم ئاستە ئەگەر بە جددی لێیان ورد ببینەوە، لە پێكهاتن‌و داڕشتن‌و دەربڕین‌ودەسەڵاتشكان بەسەر زماندا، چوون یەك‌و هاو هەناسەن، وردتر بڵێین: هیچیان لەوی دی پێشڕەوترو داهێنەرتر نییە چونكە ئەم ئاستە خۆی بواری داهێنانی گەورەی تیا نییە، هەروەك ئێمە ئەڵێین ئاست، كەواتە خۆی پێناسەی شوێنەكەی ئەكات.. بەڵام لای ئەو دامودەزگاو گروپانەی باسمان كردن هەندێكیان بەخاتری موجامەلەو هەندێكی تریان بە خزمایەتی‌و ڕەنگە خاتری تریشی تێبكەوێ، زۆر لە پێشتر تەماشا ئەكرێن‌و تیشكی زیاتریان ئەكەوێتە سەرو ئیتر ئەوانیش گیرۆدە ئەبن بە ئاستەكەی خۆیانەوەو ناتوانن لێی دابڕێن، لەبەر ئەوەی ئەبێتە هۆكاری ئاوڕلێدانەوەیان.. ئەم باسەم بۆ ئەوەیە ئەوی ئەیەوێت داهێنەری ڕاستەقینە بێت گوێ لەم جۆرە ئاوڕ لێدانەوە موزەییەفانە نەگرێت، چاو لەو دەست بە پشتدا كێشانە بپۆشێت‌و هەنگاوی خۆی بنێت، چونكە قەتیس بوون لەم قۆناغ‌و ئاستەدا، كپ بوونی بەدوادا دێت‌و دواتریش بیر چوونەوە.. ڕەنگە زۆر بن ئەوانەی كە دواتر ئێوە ئەیانبیننەوە لە ئاستی ئێوە لە خوارترن‌و ڕۆژانەش لە گۆڤارو ڕۆژنامەكاندا بەسەر ئەكرێنەوەو بە بەربڵاویی بڵاوئەكەنەوە، بەڵام ئەزمونەكان ئەوەیان سەلماندووە كە ئەوی خەمی داهێنانیەتی داهاتووی لە پێشترە، بە تایبەت كە هەموو ئەزانین كەسێك نییە بتوانێ كاری خراپ بە شاكار لە قەڵەم بدات‌و كەسیش تەزكییەی داهێنان ناكا.

كەشفكردنی نهێنیی نوسین - ئاستی پێنجەم- :

وشە هێزو توانایەكی تێدایە كە ئەتوانێ ئەوە بەدی بهێنێ كە هەندێك جار لە فیكر یاخی ئەبێت.. ئەفسون – سحر- ی وشە، شتێكی نوێ نییە بە لانی مرۆڤایەتییەوە.. پیاوانی ئایینی دەمێكە ئەم بایەخەیان زانییەوەو لە سروتی ئایینی زەردەشتی‌و مەسیحی‌و ئیسلامیدا بە هۆی دەنگەوە كاریگەرێتیەكەی دروست ئەكەن، بەڵام لای شاعیری نوێگەر توانای وشە لە ڕێگەی وتنەوە یان ئەدا كردنییەوە بەهاكەی دەرناكەوێ، هەروەك پۆل ڕیكۆر ئەڵێ: لە زماندا وشە خۆی ڕۆڵی هەیە ئەگینا ئەو دەنگەی كە وشەكە فڕێ ئەدات‌و وەرگرەكەی لای خۆی دەلالاتی لێك ئەداتەوە، چ بایەخێكی ئەوتۆی لە زمانناسیدا نییە.. شاعیری نوێگەریش ئەیەوێت لە ڕێگەی گوڕو توانای وشە خۆیەوە كاریگەرێتییەكانی دەربخات، بۆیە گرنگییدان بە وشەو كاركردن بە لێپرسراوێتییەوە لە ئاستیدا كاریگەرێتیی دەق ئەخاتە ڕوو.

لەبەر ئەوەی هیچ ڕێسایەك نییە بۆ چێژ وەرگرتن‌و چەمك – مفهوم- ی چێژ وەرگرتن خۆی لە بنەڕەتدا تێكەڵەیەكی ئاڵۆزە لە عەقڵ‌و ویژدان‌و ئەو توانا خۆڕسكەی لە مرۆڤدایە، هەر وەك تەواویش نەچۆتە بازنەی چالاكییە عەقڵییەكانەوە، لەبەر ئەوە حوكمدان بەسەر جوانیی لە دەقدا بە چاك‌و خراپ، ڕەنگە سەد دەر سەد لەجێی خۆیدا نەبێت، ئەگەر چێژ وەرگرتن بكەینە پێوانەی جیاكردنەوەی دەقی چاك‌و خراپ لە یەكتر، چونكە ئەو كات تەكنیكیش ئەبێتەوە بەشێك لە چێژ.. بەڵام لە ئێستادا دەقی باش‌و خراپ بە پێی بونیادی دەق‌و زانستی ئاماژە – سیمۆلۆژیا- وە ئەكرێت جیابكرێنەوە، بەوەی كە هەر دەقێك فرە ئاماژەو دەلالیی بێت دەقی سەركەوتووەو ئەو دەقەیش كە هیچ زانیارییەكی تێدا نەبێت، یان لاواز بێت لە ئاماژەدا ئەوە دەقێكی شكست خواردووە.

شارەزایی پێویست لە تەكنیك‌و دەسەڵاتشكان بەسەر چۆنێتیی لێكگرێدانی وشەكان‌و پاشان ئەفراندنی وێنەو پێشكەش كردنی دەقی سەركەوتوو، مۆركی ئەم ئاستەیە.. لەم ئاستەدا خوێنەر ئەتوانێ بە ئاسانیی داهێنان ببینێتەوە، بە شێوەیەك ئەو دەقانەی لەم ئاستەدا نوسراون ڕاستەوخۆ خوێنەر ڕائەكێشێت‌و شعورێكی لا دروست ئەكا پاڵی پێوە بنێ ڕووەو تێرامان‌و بیركردنەوە.. ئەتوانین بڵێین ئەو دەقانەی بە زمانێك ئەنوسرێت كە خوێنەر شارەزایی لە ڕۆشنبیرییەكەیدا هەبێت‌و لە سەردەمێكی دیاریكراودا ڕەنگە گرفت – اشكال- ی چێژ وەرگرتنیش كەم بكاتەوە، لەبەر ئەوە "بە مانایەكی بەرتەسك" ئەو دەقە سەركەوتووانەی لە ڕۆشنبیریی

هەموو بابەت‌و دۆكۆمێنتێكی ماڵپەڕی چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

کوردیدا هەن" هەندێکی نەبێت کە بە – خاترانە – قوت ئەکرێنەوە" ئەوانەن کە زۆرترینمان کۆکین لەسەر ناسینیان بە داهێنانو ڕای ڕەخنەگری جددیشیان لەسەر کۆبۆتەوە.

ئەمەوێت چەند نموونەیەك لە شیعری ئەو لاوانە بهێنمەوە کە خۆیانو لای زۆرترین شیعرناس، ئاستی خۆیان دیاری ئەکەن.. لەبەر ئەوەی لە هەر ئاستێکداو نموونەم پێشکەش کردووە، بۆیە ئەو دەقانەی لێرەداو بە بێ ناوهێنانی شاعیرەکانیان نابێتە بانگەشە کردن بۆ ئەو دەنگانە، یان دەست بەپشتدا کێشانو خاترگرتن.

دەنگی ئەم گەنجانەی کە وەك دەنگی نەوەیەکی تر لە شیعردا دەرئەکەون، هەندێکیان لە هەوڵی ئەوەدان لە دەرەوەی بازنەی شیعریی ئێستاوە کار بکەن، ئەم حاڵەتە هەرچەندە دەگمەنە بەڵام جێی سەرنجدانە کە جاروبار لە وێنەیەکدا دەرچوونی تەواوم بەدی کردووە لەو بازنە نیمچە نەزۆکەی کە شیعری کوردی ی گرتۆتەوە لە ئێستادا، مەبەستم لە بازنەی شیعر نوسین: ئەو دەقانەیە کە شێوازو بونیادیان نزیکن لە یەکەوەو خەریکە شێوازیی کلێشەیی وەرئەگرێت.. بەڵام ڕەنگە لە ئێستادا کەمێك بەرتەسك بەرتر بووبێتەوە بە تایبەت کە دەنگی نوێی ئەم دواییە هیچ بوارێکی بۆ تێپەڕاندن تێدا نییەو ڕەنگە زۆرترین ڕا لە دەوری ئەوە کۆبێتەوە کە لە دەربڕینو موفرەداتو داڕشتنو پێکهاتەی وێنەییو زمانەوانیو ئیستاتیکاو زانستی مۆرفۆلۆجیو بە گشتیی لە تۆبۆگرافیای دەقدا هاو شێوەن.

بمبەخشە ئەی فڕین
ساتێك
لە پەنجەرەی باوێشکە درۆزنەکانی
تەنیاییەوە
ئەچمەهێلانەی شەوقە ڕەنگاڵەییەکان.
بە چەخماخەی هەناسەیەکدا
سەر ئەکەوم
تا بە گرمەی یادێکەوە بفڕم
ئومێدە پەرتەوازەکانی ئاسمانی شار
ئەخزێنمە بنباڵو
لەسەر
تەنافی پەیمانە بێخاوەنەکان
ئەنیشمەوە.

ئەم هەناسەیە، گەر بەراوردی بکەین بە دەنگێکی خاوەن ئەزمون، ڕەنگە بە یەکێك لە هەوڵە جوانەکانی ببینینەوە، بەڵام بۆ کەسێكو لە هەوڵە سەرەتـــــاکانی دا بێت جێی هەڵوێستە کردنەو ئەبێ بزانین تێڕامانی نەوەی نوێ چی بەرهەم ئەهێنێ.؟

لە تیۆر- نەقریە –ی وەسفییدا تێبینیی کردن بە شێوەیەکی گشتییە لە ئاستی ڕووداوو شتەکان، بەڵام تیۆری بونیادی شیعریی بەردەوام گرنگیی ئەدا بە ناسینەوەی دیاردەو شتەکان لە شوێنی خۆیانداو پێی وایە هەر دیاردەیەکی بینراو لە ئاوێتەیەکدا لە تەنها پێکهێنەرێکی ئەو ئاوێتەیە زیاتر نییە.. بۆ نموونە: کاتێك مناڵێك داوای شتێك ئەکاتو بۆی ئەگری لە دیمەنێکی گشتییدا جیاوازە لەو دیمەنە گشتییەی کە کۆمەڵێك مناڵ لە ژووری برینپێچێکدا بۆ کوتانی مناڵ چاوەڕوانی دەرزی لێدانن یان لێیان دراوە.. واتە لە دیمەنی یەکەمداو بە پێی تیۆری بونیادی شیعریی سەرنج ئەچێتە سەر شوێنی گریانی مناڵەکەو لێکدانەوەی لەگەڵ ئەو بارودۆخەی کە بووە بە هۆی گریانەکە، بەڵام لە دیمەنی دووەمدا شوێنی مناڵەکە پاساوی گریانەکەی ئەداتەوەو تێئەگەین بۆ مەبەستێکی

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

تەندروستییەو گەر زۆر لێی بکۆڵینەوە، بە دیارییکراویی مەبەستی کوتانەکەش ئەزانین.. بەڵام لە تیۆری وەسفیدا بەشێوەیەکی گشتیی ئەروانرێتە گریانی مناڵەکە بە تەنها لە هەردوو دیمەنەکەدا.

گەر سەرنج بدەینە ئەو پۆستەرە شیعرەی نموونەی ئەم ئاستەو بەراوردی بکەین بە نموونەکەی ئاستی یەکەم، ئەبینین پاڵنەرەکانی هەردوو نموونەکە یەکنو دەلالەت لە جێهێشتن ئەکەن.. بەڵام لە نموونەی یەکەمدا سادەیی دەربڕین وایکردووە دالەکانی خێرا خۆ بە دەستەوە بدەنو تاك واتابن، کەچی لە نموونەی دووەمداجلەوی خەیاڵ شلکراوەو دەستەواژەی فرەواتاو وێنەی پێکهێنراویی ئیستاتیکیو نوێگەریی ئەبینینەوە.. نوێگەریی بە چ مانایەك؟

پۆستەرەکە خۆی بریتییە لە چەند وێنەیەکی ئاوێتە بە شێوەیەك نەتوانرێ جیابکرێنەوە، هەرچەندە ئەکرا وێنەکە کورتتر بێتو بەو شێوەیە نەچوایەتە وردەکارییەکانی بابەتەوە، لەگەڵ ئەوەشدا بە زمانو داڕشتن هەوڵی چڕ کردنەوەی داوە گەرچی سەد دەر سەد نەیپێکاوە.. هەر بە دەست پێکردنی پۆستەرەکە:

بمبەخشە.. ئەی فڕین !

ئەو نوێکردنەوە شیعرییە ئەبینین، کە پێشتر جەمال غەمباری شاعیر سەر دەقی شکاندو لە چەند دەقێکی نوێیدا گۆڕانێکی لە ڕووی بونیادەوە بەسەر شیعردا هێنا، کە من تەنها لە دەقەکانی شکسپیردا بینیومەتەوە، ئەویش گۆڕینی بە مرۆڤکردنی شتەکان بوو بۆ بە مرۆڤکردنی ڕووداو و کردار.. داوای بەخشین لە کرداری فڕین بۆخۆی شوێن پێ هەڵگرتنێکی نوێیەو هەناسە بەخشینەوەیە بۆ شیعر، لە کاتێکدا کە حاڵەتی یەکەم بووە بە یەکێك لە سەرەتا ئاساییەکانی دەست پێکردنی شیعری ئێستەو لە دواییشدا لەسەر ئەو کۆششو داهێنانەی کەسانی دی، چەند کەسێك لە پڕێ ئەبن بە کوڕێ.

ئەم حاڵەتە وایکردووە کە ئاستەکان تێکەڵ ببنو کاریگەرێتییەکی زۆر توندیشی کردۆتە سەر ڕەخنەی کوردی کە ناتوانێ بە شێوەیەکی تەندروستو زانستی، پێوەرە ڕەخنەییەکانی بەکار بهێنێو ئاستەکان بگێڕێتەوە جێی ڕاستەقینەی خۆی.. بۆیە لێرەدا ئەم باسەم وروژاند، تا ئەو گەنجە بەڕێزانەی کە خەمو چالاکییان شیعرە، لە کلێشەی ئامادە دوور بکەونەوەو هەوڵی داهێنانی ڕاستەقینەیان هەبێت، لە هەوڵی پێکهێنانی وێنەی نوێی تازەخوڵقێنراوو زمانو دەربڕینی جیاوازدا بن جیاواز لە هەموو ئەوانی پێش خۆیان، نەك بەرهەمهێنان لەسەر هەوڵو داهێنانی کەسانی تر، یان لاساکردنەوەی بونیادی دەقەکانی پێش خۆیان.. دەقە جوانەکانی پێشوو دەقی گەورەنو ڕێزی پێشڕەوێتیی سەردەمی خۆیان لێئەگرین، هەمیشە ئەوی فێری ئەبین لەو سەرچاوە گرنگانەوە فێریان ئەبین کە لە سەردەمی خۆیاندا پارێزەری زمانو بوونی نەتەوەو کولتورن، ئەو داهێنەرانە هەمیشە مامۆستای فێرکردنی نەوەکانن، بەڵام ئەمەش مانای ئەوە نییە کە ئیتر دەست لە تێڕامانو بیرکردنەوەو خەیاڵ هەڵگیرێو ئەوان بە هەناسەو زمانو داڕشتنو بونیادیانەوە کۆپی بکرێنەوە.. بواری هونەریی جا لە هەر بەشێکیدا بێت کەسی تەممەڵو نەفەس کورت ناگرێتەخۆو ئەیخاتە پەراوێزی خۆیەوە.

ئەم نموونەیەی تر لە شیعری کچێکی ناوەندییەوە وەرئەگرم، کە تا ئێستە بە تەواویی ڕێچکەی پەیبردنی نەدۆزیوەتەوە بە داڕشتنی خۆی، بەڵام لە شیعرەکانیدا هەمیشە دەرچوونی نامەئلوفو وێنەی ئەوتۆ ئەبینرێتەوە کە جێی سەرسوڕمانە:

نەمانتوانی گۆرانی ژیان
لە ژوورەکانی مردنا بڵێین.

....

نەمانتوانی لە چاوی بۆیەکبووندا
ماچی لێوی یەکتر بکەین
کە ماچ بوونی خۆی دابوو لە لێومان.

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

جێی سەرنجە هەموو ئەزموونی ئەم گەنجانە یەك ئیحساسە، بەڵام لە دەربڕینو شیعردا هەناسەی جیاوازن.. لە وێنەی یەكەمدا، بە زمانێكی قووڵ لە ژینو مردنی ئەزموونەكەی ئەدوێ، قسەكردنێك لە فەلسەفەوە نزیكترە وەك لە وەسف، بەڵام لە ئێستەیدا شۆڕبوونەوەو گەڕانە بە شوێن نهێنییەكانی شیعردا، دووركەوتنەوەیە لەو شێوە داڕشتنەی كە تەمەنی خۆی چاوساغیی ئەكا، بە تایبەت كە لە وێنەی دووەمیشدا هەر لە شێوەی ئاسایی پێشكەشكردن دوور كەوتووەتەوە.

ئەو كێشەیە —صراع= ەی كە لێرەدا كراوە بە شیعر، هەمان ئەو گرفت — اشكال -ەیە كە زوربەی گەنجان لە گەڵیدا ئەژین، گەر زۆر زیادەڕۆیی نەكەم ئەڵێم: زۆرینەی ئەو نوسراوانەی ئەخوێنرێنەوە، سستییەكیان تیا ئەبینم لە پێشكەش كردنی گرفتەكەیاندا، ئەوە ئەگێڕمەوە بۆ كەمئەزموونیی.. ئەگەر وەك هەوڵدانیان بۆ نوێگەریی لە نوسیندا بە هەمان شێوە كاریان لە شێوازی پێشكەش كردنی گرفتیشیاندا بكردایە، گومانم لەوە نەئەما كە دەقی زۆر سەركەوتووتریش بەرهەم ئەهێنرا.

لەم نموونەیەی تردا پەیوەندیی نێوان شتەكان، پەیوەندییەكی نوێ نییە بە قەدەر ئەوەی پەیوەندییەكی مەئلوفی دەنگی نەوەی پێش خۆیەتی.. بەڵام ئەم وێنانە لە ڕووی دەربڕینەوە تازە چنراوە بە هەناسەی قاڵبێكی پێشتر.. ڕەنگە دەقەكانی نەوەی پێش ئەم دەقە، كەم دەقی تیا بێت كە بتوانێ هەڵگری ئەم سەدمە ئیستاتیكییە بێت، ئەم شاعیرەش گەر سەر بە نەوەی دوایی نەوەدەكانو سەرەتاكانی دوو هەزار بێت، ئەوا یەكێك ئەبوو لە دەنگە باشەكانی ئەو كۆ دەنگی نەوەیە.. بەڵام لەبەر ئەوەی ئەم سەر بە نەوەی دوای ئەوانە، لەگەڵ ئەو شۆڕبوونەوە قوڵەشدا بە ناو فرە واتاییو ئیستاتیكاو پێكهێنانی وێنەی نوێدا، هەر چاوەڕوانی تەكنیكی تازەترو پەیوەندیی هەستیی تازەتری لێئەكرێ، شیعر لەسەر دەستی ئەم نەوەیە نوێبوونەوەو گوڕی خێراترو هەناسەی جیاوازو فۆرمێكی نوێی ئەوێ:

من لە پێكەنینی هەرمێو
قاقای دەنكە توپەكی هەرەمی مناڵی ئەچم ؛
بۆیە دانیشتنم بەدیار دیوارەكانی ئاوەوە
سەوز ئەبێتو
جار نا جارێك خۆم ئەگرمە قەدی ئەو پیاوە ئەرخەوانییە
كە ئەشزانم لەجیی میوەو تۆوی عەشق
بەردی گومانی لێئەبارێت.
من شەرمنترین باخچەو.. تەزیوترین ڕێگام !
نە تۆ ئەمگەیتێو
نە من پێت ئەگەم.

ئەم دەقە لە ئاست دەقی ئێستای شیعری كوردیدا چ گرفتێكی نییەو یەكێكیشە لە دەقە جوانەكانو وەك داهێنانیش لەو ڕووكەشەدا كە ئێستە بە داهێنان ئەبینرێتەوەو لە ڕاستیشدا شتێك نییە لە دەرەوەی دروستكردنی وێنەی نوێ لە هەمان سكێچیی پێشوودا، واتە لەسەر هەمان بونیادو دەلالاتو پەیوەندیو داڕشتنەوە.. ئەوا ئەم دەقەش هەر لە ڕیزی ئەوانی تردایە.

ئەوەی لە نەوەی نوێی شیعریی ئەخوازرێ شتێكی ترەو كار كردنە لە دەرەوەی ئەم قاڵبگیرییە.

داهێنان- ئاستی شەشەم - :

هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەری چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

بەر لەوەی لوتکە دەست بەرێ

بۆ ئەوەی پۆپنەی گزنگێ

لە نێوان دووکەڵدا بگرێ

" ش.ب" – ئێوە بە خۆشەویستیم ئەسپێرن –عومەری خاوەر-

تەواو هەر بە وێنەی قەتێ

تا وشەم نەجوڵێتەوە

لە خاکی جوێ ناکەیتەوە.

"ش.ب" – بۆننامە-

لەم دوو وێنە بینراوەدا بواری گەڕان بە ناو خەیاڵدا زۆر بەر فراوانە، ئەو لێکچوونەی لە وێنەیەکی هەستییدا ئەکرێت زۆر بە ئاسانتر شاعیر گەشتی بە شوێن واتاو ئیستاتیکاو گرێچنییو تەکنیکدا پێبکا، بەڵام بۆ وێنەیەکی بینراوی ئەبستراکت – مجرد- کردنی بە شیعر توانای حسی ئیستاتیکیو سەلیقەو وردەکاریی پێویستە، ئەو توانایەیە کە پێی ئەوترێ داهێنان.. تۆ چۆن ئەتوانی لە وێنەیەکی بینراودا کارێکی هەڵوەشاندنەگەریی بکەیت، وێنەکەی بەردەستت دابەش بکەیت بە چەند بەشێکەوەو دواتر وەك وێنەی یەکەم بە شێوازێکی تر پێکیانەوە گرێ بدەیتەوەو وێنەیەکی ئیستاتیکیی لێ بەرهەم بهێنیتەوە.

یاخود لە وێنەی دووەمدا دوو وێنەی ئەبستراکتو مەئلوفو سادەش لە هەمانکاتدا، وەك وێنەی ڕەنگی خاکێتیی قەتێو جوڵانەوەیو جیاکردنەوەی لەخاك، وێنەی جوڵانەوەی وشەو درەوشانەوەو جیاکردنەوەی لە وشەی کەسانی ترو دواتر لە پێکچواندنو یەکگرتنەوەی ئەم دوو وێنەیەدا، وێنەیەکی نوێی نامەئلوفی لێئەخولقێنێ کە تەواو پاڵپشتی ئەو درەوشانەوەی وشەیەی بکات، واتە شتێك ئەڵێ کە بە خەیاڵی کەسێکی تردا نایەت.. ئەوەی کە تۆ ئەیڵێیتو کەسێکی تر ناتوانێت هەناسەی تۆ دووبارە بکاتەوە، ئەوە دەنگو ستایلی تایبەتی تۆیەو ئەو داهێنانەش لە هەموو جێیەکدا هەر بە ناوی خۆتەوە ئەناسرێتەوە.

لە ڕووبەری شیعری کوردیدا نموونەی لەم شێوەیەمان هەن، بەڵام ئەوانەی سەد دەر سەد لەم ئاستەدان ڕەنگە کەمترین ڕێژە بێت لە چاو ئاستەکانی تردا.. خۆ سەغڵتکردن بە ڕستەو دەستەواژەکانەوە، یان دروستکردنی مەتەڵ لە وێنەیەکدا، یان ئاڵۆزکردنی بە مەبەست لە لێکچواندنێکدا، یاخود ڕیز کردنی کۆمەڵێك ئاوەڵگوزارەو فریز- مضاف، مضاف اليه – بۆ بیناکردنی وێنەیەك، یان دوای مۆدێل کەوتن بۆ نوسین، ئەمانە هەموو کەمکردنەوەن لە کردەی داهێنانو دوورکەوتنەوەن لێی.

داهێنان هیچ پێوەرێکی نییەو کەسێك ناتوانێ سنوورەکانی دیاری بکا، هەرچییەك کە نوسەرانو ڕەخنەگران دەربارەی شیعر ئەیڵێن بۆ بەدیهێنانی ئەم ئاستەیە، لە یەکێك لە واتا فەلسەفییەکانیدا داهێنانو سەربەستیی، هاوواتای یەکن، بەو مانایەی کە داهێنان کردارەو، سەربەستیش هەڵوێستێکی عەقڵیی نییە بەڵکو ئەویش کردارەو هەردووکیان لە ئیمکانەوە دێنە بوونەوە.. کەواتە هاوبەشێتییەکەیان بە مانای وشە فەلسەفییە.

دیسانەوە داهێنانیش پێویستیی بە شارەزایی –خبرة- ی تەواوی ئیستاتیکا هەیە لای وەرگر –خوێنەر -، بەو پێیەی کە زانا ئیستاتیکییە هاوچەرخەکان گرنگیی بەو شارەزاییە ئیستاتیکییە ئەدەن لای وەرگر و پێیان وایە شارەزایی وەرگر هیچێکی وای لە شارەزایی داهێنەر کەمتر نییە.. لێرەدا مەسەلەی ئاستەکانی وەرگریش دێتەوە ئاراو ئەرکی ڕەخنەگران کە لە ئاستی هاو شێوەی دەقدان سەر لە نوێ بیناکردنەوەی دەقەو وەزیفەشی ڕاڤەکردنو لێکۆڵینەوەیە.

ئەو سەربەستییە داهێنەر خۆی ئەتوانێ بیبینێتەوەو بە چ شێوازێك دەقەکەی ئەگەیەنێتە وەرگرانی.. بۆیە هەر جۆرە قسەکردنێك لەم ئاستەدا سنووربەندییەو خزمەتی بیرو بۆچوونی داهێنەر ناکات.. ئەوەی کە لێرەدا وەك تێبینییەك بۆ ئەو لاوانە تۆماری ئەکەم، تەنها ئەوەندەیە کە دوور بکەونەوە لە پێشکەشکردنی فیکری فەلسەفیی بە زمانی فەلسەفەو ئەوەیان لە بیر بێ کە ئەوان شیعر

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

ئەنوسن، بۆیە هەر تەرحێکیان هەیە پێویستە بە زمانی شیعر بنوسرێتەوە.. هەروەك بەكارهێنانی ناوی مێژوویی یان كەسایەتییەك كە بە وەرگر نامۆ بێتو بەرێژەیەكی زۆریش بەكارهاتبێ، ئەوكات شیعرەكە فەرهەنگێكیشی ئەوێت تا ببێتە ڕێبەری خوێنەر، ئەمەش جارێكی تر زیانێكی گەورە بە شیعر ئەگەیەنێتو لە شیعرییەتی ئەخاتو چێژێك ناهێڵێتەوە بۆ وەرگر تا بەری بكەوێ، بەڵكو ئەبێت بە فەرهەنگۆكەی ئەو ناوانەی كە بەكاریان ئەهێنێ، ئەوەش بزانرێ كە شیعری سەركەوتوو ئەو شیعرەیە فیكرە ئەگوێزێتەوە نەك ناو.. دیسانەوە ئەو ڕاستییە باس ئەكەینەوە، كە سوود وەرگرتنی ڕاستەوخۆ لە بونیادی دەقو بونیادی فۆرمی هەر كەسێكی تر بە مەبەستی تێپەڕاندن بەسەر وەرگردا، ڕەنگە ماوەكەی كورت بێتو لەگەڵ ئاشكرا بووونیدا سەرلەبەریی دەقەكانی تریش بسڕێتەوە، ئەوەش بزانن دزیی ئەدەبیی بە هەر سێ جۆرەكەیەوە " دزیی وشەو دەستەواژەو ڕستە، دزیی بیرۆكەو دەسكاریی كردن، دزییەك كە لە ڕووی بونیادەوە لێك بچن "بە خیانەتی ئەدەبیی لە قەڵەم ئەدرێ، تكایە زۆر بە وردیی ئاگاداری ئەم خاڵە بن.

بە كورتیی تەكلیف لە خۆكردنو دانیشتن بە مەبەستی نوسینو سەپاندنی بیروڕا بە زۆرو گواستنەوەی هەناسەی كەسانی تر بۆ ناو دەقی خۆ، شتێك ناهێڵێتەوە بۆ شیعرو خاڵیی خاڵیی ئەكاتەوە لە داهێنان.

■ ■ ■

بەشی دووەم

ئەو تایبەتمەندێتییانەی كە پێویستە شاعیر لە بەر چاوی بگرێت

ئەو تایبەتمەندێتییانەی كە ئاسۆكانی شیعر پێویستییەتی، ڕەنگە لەگەڵ مێژووی خۆیدا هێنابێتی، ئەو سروتەی كە شیعر پێویستیی پێیەتیو هەر داهێنەرێك مەبەستییەتی لەگەڵ گیانی سەردەمەكەی خۆیدا بیگونجێنێت، ئەوەیە وا ئەكات كە هەمیشە داوای نوێكردنەوەو گیان بەبەرداكردنەوەی بكات.. كاتێك كە شیعر لە دۆخێكیدا چەق ئەبەستێتو لە خولگەیەكدا ئەخولێتەوە، ئیتر ئەوانەی كە خەمی شیعرییان هەیە هەوڵی نوێكردنەوەی ئەدەنو لە ئەزموونی خۆیان ئەدوێن.. ئەو دێرە شیعرەی نالیش كە ئەڵێت - شیعری خەڵكیی كەی ئەگاتە شیعری منو چەندین نموونەی شاعیرانی تری كلاسیكی لەو بابەتانە- هەر لەو توانای داهێنانەوەیە كە لە خۆیاندا ئەیبینن‌و بە دەقی ئەوانی تر هێور نابنەوەو ئەو بەرجەستە كردنی سروتەو بەو ئیستاتیكایەوە تەنها لای خۆیان بەدیی ئەكەن.

هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەری چراكان مافی لەبەرگرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

شاعیری چینیی " لۆ – جی " "261- 303"* و سیكۆنگ تو"837 -908" پێش چەندین سەدە تێبینییو ڕێنمایی ئەوتۆیان لەسەر شیعر پێشكەش كردووە، كە تا ئێستەش شاعیرانی جیهان سود لەو شێوازو تێبینییە جۆراو جۆرانە وەرئەگرن، بۆ نموونە دوو شاعیری ئەمریكی وەك"گاری شنایدەر، هاوەرد نیمرۆف" ئەوان كاریگەرێتیی ڕاستەوخۆیان لە سەریان هەبووە، بە شێوەیەك كە شنایدەر ئەڵێ: لۆ-جی ئەو توانایە ئەبەخشێ بە هەموو نەوەیەك كە سەرلەنوێ ڕۆشنبیریی خۆیان دابڕێژنەوە.

لەم بەشەدا هەوڵمداوە سوود لەو سەرچاوە جۆراوجۆرانە وەربگرم كە لەگەڵ بابەتەكەی ئێمەدا پێك ئەگەنەوە، سەرباری ئەو تێبینییانەی كە ئەزموونی خۆم لە شیعرو خوێندنەوەو لێكۆڵینەوە لای گەڵاڵە كردووم.. بابەتەكانیش زیاتر بریتین لەو تایبەتمەندێتییانەی كە پێویستە هەر دەستپێكارێك بیزانێ گەر مەبەستی شیعر نوسینی هەبێت.. ئەم بابەتانە قسە كردن نیین لە كۆڵەكە بنەڕەتییەكانی شیعر، بەڵكو قسە كردنە لەسەر ئەو زانیاریی‌و پێداویستییە بنەڕەتییانەی كە بوون بە شاعیریی ئەیخوازێت، كە لەناو ئەمانەوە ئەو كۆڵەكانەش سەر هەڵئەدەن.. بۆیە زۆرجار تێكەڵو پێكەڵیەك لە نێوان ئەم زانیاری‌یە بنەڕەتییانەو كۆڵەكە بنەڕەتییەكاندا دێتە پێشەوە، گرنگ ئەوەیە من دواتر پوختەی ئەو كۆڵەكانە دیاریی ئەكەم‌و جیامكردوونەتەوە لە زانیارییەكان.

لە بەشی یەكەمدا زۆر جار ڕووبەڕووی ئەوە ئەبوومەوە كە قسە لەسەر ئەم زانیارییانە بكەم، بەڵام لەبەر ئەوەی ئەو بەشە تەرخانكرابوو بۆ قسە كردن لەسەر زانیارییە گشتگیرەكان نەك تایبەتەكان، بۆیە خۆم لێئەپاراست‌و قسەكردنمان ئەو گشتگیرییەی لەسەر شیعر زیاتر پێوە دیاربوو.

گشتگیریی بەمانای ئەوەی قسەكردنێك لە دەرەوەی شیعرو ڕۆنەچوون بەناو وردەكارییەكانیدا، ئەگینا ئەوی كە لەوێشدا باسكراوە هەر دەربارەی شیعرەو پەراوێزكردن‌و پشتگوێ خستنی ڕەنگە ببێتە هۆی ئەوەی ئەم دوو بەشەی داهاتوو وەك ئەوەی كە گرنگە وا نەكەوێتەوە.

مسۆدە:

ئەو مسۆدەیەی بەردەست ڕەنگە ڕێك ئەو دوا نوسراوە نەبێت كە ئەخوازرێ بگاتە دەرەوە، دوای پاكنووس‌و كارتیاكردنەوە بە ئاگاوە گۆڕانكاریی بەسەردا دێت كە هەندێك جار ئەوەندە زۆر ئەبێت لە نوسراوی یەكەم نەچێت، ئەگەر دوور لە هەموو ڕاڤەو شیكردنەوە دەروونییەكان قسە بكەین، ئەوا ئەو دووایین نوسراوە پاكژكراوە ئەبێتە ئەو دەقەی كە ئەگاتە دەرەوەی نوسەرو گوزارشت لە "من"ئەكا.. بۆیە گرنگترین حاڵەت ئەوەیە پێش ئەوەی ئەو نوسراوە دەرپەڕێت، هیچ بۆشاییەكی تیا جێنەهێڵرێت‌و بە پێی ئاستی

---

*لۆ –جی لە كۆتایی دەسەڵاتی سێ مەمالیكەكەی هەرێمیwu دا لەدایك بووە، لە خێزانێكی سەربازیی ناوداربوولە دەلتای یانگ تسی، لۆ سنی باپیری ژەنەراڵێكی بەناوبانگ بوو، باوكی لۆجی‌و دوو براكەی هەموویان لە سنوورەكانی باكوری هەرێمەكەدا پلەوپایەیان هەبوو.كاتێ دوو براكەی كوژرا ڕێی هوادینگی گرتە بەر لەگەڵ برا بچكۆلەكەیداو لەوێش بۆ ماوەی 10ساڵ بە دەستبەسەریی مایەوە، لەوێ دیراسەی فیكری تاوی‌و كۆنفۆشیوسی‌و ئەكادیمی‌و شیعریان ئەكرد.. لە تەمەنی 42ساڵیەوە بوو بە ژەنەڕاڵ‌و دواتر كە ئەم سەر بە "ین"ی ئەمیری بوو و ئەویش لەگەڵ برا ئەمیرەكەی تریدا كە" یی" بوو بە شەڕ هاتبوون، لەو كاتەدا لۆجی ناپاكیی لەگەڵ ژەنەڕاڵێكی تردا كرد كە داوای لێكردبوو پاڵپشتی بێت، هێزەكەی لۆجی ڕووبەڕووی پەلامارێكی گەورە بووەوەو زۆر خراپ تێكشكاو كوشتارێكی زۆریشی لێكەوت، ئەم كارەی بە ناپاكیی لەگەڵ ئەمیردا بۆ كرا بە تۆمەت‌و ناحەزانی خستیانە پاڵی، ئەمەش بووە هۆی لە سێدارەدانی خۆی‌و هەردوو كوڕەكەی.

هەموو بابەت‌و دۆكۆمێنتێكی ماڵپەری چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

داهێنانو شارەزایی ڕۆشنبیریی نوسەرەکەی باز بەسەر هیچدا نەدرێتو دڵنیایی تەواو هەبێت لەوەدا کە گوزارشت لە توانای خۆی بکا، چونکە هیچ کەسێك لە قسەیەك یان نوسینێك بەر پرسیار نییە پێش ئەوەی لە خۆیەوە دەربچێت.

بەو پێیەی کە هەر دەقێکیش خاوەنی زمانی تایبەتی خۆیەتی، بۆیە ناکرێت جارێکی تر سوود لەو وێنانەی ئەو مسۆدەیە وەربگیرێتەوە، ئەگینا خۆ جوینەوەو دووبارە بوونەوەیە.. چاکترین حاڵەتێکیش لەم باسەدا بمەوێ بیلێم ئەوەیە کە جاروبار نەك بە مسۆدەکاندا کە پێویستە ڕاستەوخۆ دوای کارتیاکردنەوەی فڕێ بدرێن، بەڵکو شاعیر بە دەقەکانیدا بچێتەوەو ئەوی بە لاوازی ئەبینێ، بێ ئەوەی هیچ سودێکی لێوەرگرێ، بێ هیچ دوودڵییەك لە ناوی بەرێ.. ئەم حاڵەتە سوودی زۆرە لەو ڕووەوە کە هەمیشە دەقی نوێترو پرشنگدارتر بەرهەم ئەهێنرێو دەقە کۆنەکان بە لاوازو پرشنگدارییانەوە نابنە هۆی ئەوەی شاعیر بە خۆیانەوە ببەستنەوەو ببنە سەرچاوەی شکۆدارییەکی هەڵخەڵەتێنەرو ئیتر ژمارەی شیعرەکان ڕیز بکرێ.

کاری جدیی:

نوسەر سەربەستە چۆن کاری خۆی دەست پێئەکا، بەڵام گەر مەبەستی نوسینی سەرکەوتوو و دەقی چاك بێتو بیەوێ داهێنان بخوڵقێنێ، ئەبێ ڕەچاوی ئەوە بکات کە لە پشتی هیچ کارێکی هەڕەمەکییەوە داهێنان نییەو ئەو کارەی کە دەستی ئەداتێ ئەبێ جدیی بێ تیایدا، قسەکردنی ئێمەش بۆ کاری جدییە نەك خەڵكو خۆ سەرقاڵ کردن.. پێویستە دەقی شیعریی لە قسەی لابەلاو نوسینی بۆنەکان دوور بخرێتەوە، ئەو نوسینەی بۆ کەسێکی دیاریکراو ئەنوسرێ، لەگەڵ ئەو کەسەدا بەها ئەدەبییەکەی ئەنێژرێو ئیتر وەك کارێکی ئەرشیفیی تەماشا ئەکرێت، گەر شاعیرێك مەبەستی بەشداریی کردن بێت لە بۆنەیەکی تایبەتداو بیەوێت گوزارشت لە خۆشییو ناخۆشیی خۆی بکات، باشترین حاڵەتێك ئەوەیە بە وتار، بروسکە، یان هەر شتێکی تر کارەکەی بکات بۆ ئەوەی کار نەکاتە سەر دەقە سەرکەوتووەکانیو دەقی ئەو هەمیشە گەشت بێ لە ڕووبەرەکانی جوانیو داهێناندا.

دەق بۆ "ڕەگەز، نەوە، شوێن، کەس، بیروباوەڕ، ڕووداو" ی دیاریکراو نوسین، کار ئەکاتە سەر جدییەتی دەقەکەو چەند ئیستاتیکیی بێت هەر تەمەنی درێژ نابێتو لای گشتیی وەرگر قبوڵ نییە، بە پێچەوانەی کارکردن لە دەقی شیعریی ئیستاتیکییو گشتییدا، دەقێك کە وەرگر کێش نەکات ڕووەو شتێکی دیاریکراو و تەنها لە ئاسۆکانی شیعردا ڕامان دروست بکا ئەوە بەردەوام لە درەوشانەوەدایە، لای گشتیی وەرگرو بە هەر زمانێکیش بخوێنرێتەوە، هەر ئەژی.. هەندێك کەس پێیان وایە کە شیعر ئەبێ کۆپیی واقیع بێو دوور نەکەوێتەوە لە ڕێچکەکانی ژیانی ئاسایی، لەو کەندو کۆسپانەی دێنە سەر ڕێی ژیانی کۆمەڵایەتیو سیاسیو ئابووریی خەڵك.. بەڵام ئەمە وەزیفەی شیعر نییەو بانگهێشت کردنیەتی بۆ تێکەڵ بوون لەگەڵ شێوە ناهونەرییەکانی تری ژیان، بۆ لەدەستدانی بەها ئیستاتیکیو مرۆڤییەکانی.. ئەکرێت کەسی شاعیر بۆ هەر هەڵوێست وەرگرتنێكو لە هەر کایەیەکدا هەڵوێست وەرگرێ، بەڵام نەك شیعر بۆ هەموو بۆنەیەك ئامادە بکاتو کێشی خۆی بە کێشی شیعرەکەیەوە ببەستێتەوە.. ئەگەر باسی دوورە پەرێزیی ئەدیبان کرا، ئەبێ ڕاستەوخۆ جیابکرێتەوە لە دوورە پەرێزیی ئەدەب، چونکە ئەوە کاری ئەدەب نییە لە تاکواتاییدا کار بکا.

هەروەك تەممەڵیو ئیهمالیی کارێکی زۆر پۆزەتیف ئەکاتە سەر دەقی جدیی، لەبەر ئەوەی داهێنان هێڵی جیاکەرەوەی نێوانیانە.. ئەبێ ئەوەش بزانین کە شاعیر ڕوناکبیرە، ئەو ڕوناکبیرییەش تەنها بە کردەی جدیی بەرهەم دێت.

هەندێك بەشی شیعر:

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

شیعر کە تۆڕێکی پڕشنگدارە لە هەستو سۆز، لەناوخۆیدا چەند ڕێگەیەکی دەربڕینو چەند شێوازێکی جیاوازی هەیە، هەموو ئەمانە شێوازەکانی دەربڕینی شیعریین، ئێمە دابەشیان ئەکەین بەسەر دوو دەستەدا کە لە ئێستەدا جۆرەکانی شیعر لە ئاستە لاوازو بەرزەکاندا پێك ئەهێنن:

ئاستە باڵاکان:

دەقی کراوە

دەقی شیعری پەخشانیی

شیعری ئاسایی

باڵادە: چیرۆکە شیعر

شیعری درامیی: شانۆییو داستانو ئۆپێرای شیعریی.

پۆستەرە شیعر: ئەو شیعرانەی کە لە هەناسەیەکی کورتدا، فرە واتان. "هایکۆ"شی پێئەوترێ.

شیعری ئاهەنگسازیی — لیریك-:ئەو شیعرانەی بە ئاستێکی باشو وێنەی جۆراوجۆر ئەنوسرێنو هەندێك جار ئاوازیان بۆ دائەنرێتو ئەبن بە گۆرانی.

ئاستە نزمەکان:

وتاری کێشوسەروادار: ئاشکراو یەکگرتووە بەو سیفەتەی ڕاڤەکارییە.

شیعری پەندەکان: ئەوانەن کە بۆ ئامۆژگاری کردنێکی دیاریکراو بە کێشو سەروا ئەنوسرێتەوە.

ئەو جۆرە شیعرەی کە پێشتر باسمان کردنو بۆ شتێکی تایبەت ئەنوسرێنەوە.

ئەو شیعری شیوەنو هیجایانەی کە خاڵیین لە تێڕامانو وێنە.

پێشڕەویی:

ئەگەر بتەوێ پێشڕەو بیت، پێشڕەویی بە لاساکردنەوەو چاولێکەریی بەدەست نایەت، دوای مۆدێل کەوتنو کۆکردنەوەی پاشماوەی بیریی کەسانی تر، زۆر دوورن لە ئەرکی داهێنەرانەوە.. نوسین لەسەر کلێشەی ئامادەکراو هەرچەندە ڕستەی تازەو نەبیسراویشی تیابێت، هەر بە نوسینی کلێشەییو کۆدەنگ لە قەڵەم ئەدرێ، هەر دەنگی کەسانی ترەو تۆ ئەبیتە دەنگدانەوەی ئەو، چونکە تۆ ناتوانی ماڵێك لەناو ماڵێکی تردا بینابکەی.

ئەوەی هەوڵی بۆ ئەدەی ئەبێ جیاواز بێ لەوەی ئەوانی تر هەوڵی بۆ ئەدەن، ئەبێ خەیاڵی تۆ ئەوەندە بەربڵاو بێ هەوڵی نزیك بوونەوە نەدا لە خەیاڵی هیچ کەسێکی تر، کاتێ نالی ئەڵێ:

شیعری خەڵقیی کەی دەگاتە شیعری من بۆ نازکیی؟!

کەی لە دیققەتدا پەتك دەعوا لەگەڵ هـەودا دەکا؟!

ئەوە مانای تاکڕەوێتییو پێشڕەوییە لە خەیاڵو ئەندێشەدا، بیرکردنەوە لەو ئاستەدا ڕێ خۆشکەری بەردەم داهێنانی گەورەیە.. بەڵام ئەوە نالییە کە ئیدعای ئەوە ئەکا نەك کەسێکی تر کە لە پەراوێزدا بنوسێتو نوسراوی خەڵکی تری لا کەمبایەخ بێت.. ئەو جۆرە تاکڕەوێتییە لە خەیاڵدا دەستە بەری بەرهەمی چاك ئەکا، تۆ دوای بەرهەمهێنان لێگەڕێ بۆ کەسی خۆی، بۆ وەرگر.

هەوڵی داهێنان گەر بە خەیاڵی سەربەستو لێگەڕان بێ بۆ ئاوازی دەروونو بە شارەزایی ڕۆشنبیرییەوە بەرهەم بێ، ئەوا دەنگو شێوازی جیاوازی لێئەکەوێتەوە، هەڵبەت پێشڕەویی بەهۆی ئەو شارەزاییە ڕۆشنبیرییەوە زیاتر بەرەو پێش ئەچێت.

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

چاوەڕوانکراوو هەواڵە یان ڕەوانەکراو- احالە-:

دەقی خاڵیی‌و خراپ ئەو دەقەیە کە ئاسۆکانی چاوەڕوانییان تێدا نییە، بە واتایەکی تر ئەو دەقانەیە کە بە ئاسانیی خۆ بەدەستەوە ئەدەن‌و ڕەوانەکراوە دەلالییەکانی لە ئاستی چاوەڕوانیی وەرگرەکەیدان.. بەو مانایەی کە سەرلەبەری دەقەکە چاوەڕوانکراوەو هیچ ئیحساسێکی تێدا نییە کە بە وەرگر نامۆ بێت، هەموو ئەو شتانەی کە ئەیڵێ لە ئاستێکی زۆر نزمدان زۆر جار وەرگر ئەگەیەنێتە ئەو قەناعەتەی کە هەر لە دێڕەکانی یەکەمینەوە دەستی لێهەڵگرێ، یاخود لەگەڵ تەواو بوونیدا هیچ جێنەهێڵێ، ئەوکات وەرگر بڕیاری خراپیی دەقەکە ئەدا.

لەم نموونەیەدا وەرگر ڕووبەڕووی ئاسۆیەکی چاوەڕوانەکراو ئەبێتەوە، ئەو ڕەوانەکراو- احالات- انەی لێرەدا بەکارهاتوون سەرجەم دەلالاتی نوێ ئەبەخشن.. بۆیە کاتێك کە بەر وەرگر ئەکەوێت ئەو سەدمە ئیستاتیکییە دروست ئەکا کە پێشتر باسمان کرد:

بەم زستانە مەیلی مەلەی ڕووبارێکم لە تۆ..!
دڵم مەیلی *بەرزییەك ئەبا بۆ ڕوانین*..!
وەرە ئەی دۆست..
بەم درەنگی مەست بوونەوە
بمدە بە ئاوی عاتیفەیەکدا
با شڵپەم بێت لە سووتانا!!
لێ سووتانێ، پیریم بە سەردەمی عیشق‌و
پیریم بە مناڵیی بەخشێتەوە..!
چۆن خودایە دوورە عیشق من هەمیشە..
بۆنێ ئەو تەیرە خوساوانەم لێدێ
کە ئێواران، لە جەنگەکانی باو باران..
بە خەرمەنی شکستەوە،
دێنەوە لانە ڕووتەکان..!

"ئیسماعیل خورماڵی - بەورو خالو مێ- ئێ‌ێ ..ئۆلیسیا"

ڕەوانەکراوەکان ئەوپەیوەندیانەن لە نێوان " مەلەو زستان، ئاووشڵپەو سوتان، ڕوانین بۆ بەرزی" ئەمانە هەموو دەلالاتی جیاوازو چاوەڕواننەکراویان دراوەتێ.. ئەم نمونەیە نمونەی شیعری واتا بەخش‌و دەلالە گۆڕاوە، ئەو جوانییەی کە تیایدا ئەیبینینەوە، جگە لە کارکردنی جدیی لە بونیادی شیعرییدا، نوێگەریی لەگۆڕانی تەکنیکیش تێدایە، ئەتوانین بڵێین تایبەتمەندێتیی شیعری زۆر تیایە گەر دواتر بەراوردی بکەن.

پاڵنەر:

ئەم بەشە ڕاستەوخۆ لە "لۆ-جی" وەرئەگرین کە بەم شێوەیە باسی پاڵنەر ئەکات:

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

"شاعیر لە نێوانی زەوی‌و ئاسماندا وەستاوەو چاودێریی تەمومژی تاریک ئەکا.
بۆ ئەوەی خۆم دەوڵەمەند بکەم کارە کلاسیکیەکان ئەخوێنمەوە..

...

گۆرانیی بۆ باووباپیران تەرخان ئەکەم‌و بۆنی خۆش بۆ چاکەکانیان ئەچرم.
بەناو ئەو کارە کلاسیکییانەدا ئەگەڕێم کە جەنگەڵێکن لە گەنج،
شەیدای ئەو هاوسەنگییە ڕێکپۆشەیان ئەبم کە لە نێوان شێوازو ناوەڕۆکدا کردوویانە.
بە سروشەوە، ئەو کتێبەی کە ئەمخوێندەوە، لە لایەکی دائەنێم‌و
لە وشەکانیشم ئەگەڕێم با لە قەڵەمەکەمەوە بڕژێن"

بەم چەند وێنەیە باسی پاڵنەر ئەکات لای شاعیران‌و ئەیگێڕێتەوە
بۆ سەرەتای تێڕامان‌و چاودێریی سروشت‌و دیاردەکان، بەڵام تەنها تێڕامان بەس نییە بۆ بەرهەمهێنانی شاکاری ئەدەبی‌و زانیاری‌و ڕۆشنبیریی پێویستە، کە ئەویش لە ڕێگەی خوێندنەوەی کارەکانی ڕابردووەوە بەدی دێت.
کەواتە سەرەتا پاڵنەرەکە لای شاعیر خۆیەوە سەر هەڵئەدات‌و بە هۆی کۆکردنەوەی شارەزایی ڕۆشنبیریی لە پێشترەوە ئەتوانێت وا بکات کەسروش‌و بەهرەی نوسینی تیا زاڵ بێت‌و شیعر بنوسێت.. لەم وەسفەیدا ئەوەندە بە بەس ئەزانێت بۆ ئەوەی داهێنان ڕێچکەی خۆی بگرێت.
مەبەستی گشتییمان لە پاڵنەر ئەو دیارە سەرنجڕاکێشانەن کە شاعیر تێبینییان ئەکات‌و هەڵچوونێکی ئەوتۆی لادروست ئەکات کە لە وێنەیەکی شیعریی، یان چەند وێنەیەکدا بەرجەستەیان بکات.
یەکێك لەو لاوانە دەستپێکی شیعریی خۆی بەم چیرۆکە گێڕایەوە کە ڕۆژێك لە ڕێی لادێیەکدا چۆلەکەیەك خۆی ئەکێشێ بە جامی ئۆتومبیلەکەیداو مردار ئەبێتەوەو یەك دوو چۆلەکەش لەو دەوروبەرە بەدی ئەکا، ڕاستەوخۆ خەیاڵی ڕێوڕەسمی ناشتنی مرۆڤی بیرئەکەوێتەوەو بەراوردی ئەکا لەگەڵ مردنی چۆلەکەکەدا، ئەم تێڕامان‌و وێنەیە ئەبێتە پاڵنەری‌و پەخشانە شیعرێك ئەنوسێ.
ئەبینین تێبینییەکەی لۆجی لە شوێنی خۆیدایە، چونکە ئەگەر ئەو گەنجە پێش ئەو ئەزمونە نەیزانییایە شیعر هەیەو بەهۆی خوێندنەوەی دەقی پێشووەوە شارەزایی لەسەر شیعر نەبووایە، هەوڵێکی لە شیعردا نەئەدا بەڵکو لە ڕەگەزێکی تردا کاری ئەکرد کە خۆی شارەزایی تیا هەبووایە.. ئیتر ئەمێنێتەوە ئاستی نوسینەکە، ئەویش پەیوەندی بە زەخیرەی ڕۆشنبیریی کەسەکەوە هەیە.

ڕاگرتن:

پەرتبوونی زەین‌و کۆکردنەوەی چەند بابەتێك‌و لە چەند شوێنێکی
جیاوازەوە زیان بە نووسینی دەق ئەگەیەنێت‌و وائەکا نوسەر خۆی چێژ لەو هەڵوێستەی خۆی وەرنەگرێت، پێویستە نوسەر ڕێچکەی هەموو بیرکردنەوە ئاساییەکان ڕابگرێت بە چالاکییە ئیرادییەکانیشەوە، بۆ ئەوەی خود بتوانێ بە دەنگ بابەتە ئیستاتیکییەکەوە بچێت‌و نغرۆ بێت لە حاڵەتی بینیین یان تێڕاماندا کە بۆ خودی خۆی جاری وا هەیە توشی سەرسام بوونی ئەکا.
کەواتە ڕێسای چێژ وەرگرتن بریتییە لە تەرکیزی تەواو خستنە سەر خودی بابەتەکە.. ئەگەر نوسەر لەگەڵ خۆیدا ئەمەی پێبکرێت‌و بتوانێ هەموو چالاکییە جۆربەجۆرەکانی دەوروبەر بە چالاکییە زەینییەکانی خۆشیەوە لە بیری خۆی دوور بخاتەوەو گرنگیی بە بابەتە هەڵبژێرراوەکەی بەردەستی بدات بە شێوەیەك کە هیچی لەگەڵدا تێکەڵ نەبێت، ئەوکات ئەو چێژە بە دووبارە

هەموو بابەت‌و دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

بوونەوەی هەمان ئەزموونی ئیستاتیکیی لای خوێنەریشەوە، ئاسانتر ئەگات.

وەکو بەرسیلە عاشقم

کاتێ دەمت پڕ ئەکا لە ئاوو

ئەشك بە برژانگەکانتا هەڵئەخات

عاشقم وەکو عەشق خۆی

کە ئاگرێ لەناو ڕوحدا ئەکاتەوەو

بە پوش‌و پەڵاشی ئازار

بەردەوامیی پێئەدات.

"کەژاڵ ئەحمەد- دیوانی کەژاڵ ئەحمەد- وەکو بەرسیلە عاشقم"

ئەم نمونەیە پێویستیی بە ڕوونکردنەوە نییە کە چۆن شاعیر لەناو بابەتەکەدا نغرۆ بووەو گەر سەرنجی هەموو شیعرەکەش پێکەوە بدەین ئەبینین کە چەند دووریی-بُعدی جیاوازی لێکەوتۆتەوە.

کەشفکردنی نهێنیی نوێ:

بۆدلێر پێناسەی ئیستاتیکا بە پاکژو سەیر- غریب- ئەکا، ئەڵێ ئەبێت سەیر بێت بۆ ئەوەی تێکەڵی قسەی بازاڕیی‌و قسەی پڕوپوچ نەبێت.. هەروەکو ئەڵێ لە ناشرینیدا ئەفسون – سحر- ی نوێ ئەبینیتەوە، ئەمەش بنەمای ئەو زاراوەیەیە کە ڤیکتۆر هیگۆو بۆدلێر لەسەری کۆك بوون "ئیستاتیکای ناشرینیی".

لە ڕاستیدا جووت کردنی هەردوو وشەی ئیستاتیکاو ناشرینیی لە زاراوەیەکدا دژی یەکن، بەڵام ئەمان مەبەستیان لە دۆزینەوەی جوانییە لە ناشرینییدا کە پێیان وایە لە ناشرینیدا نهێنیی نوێ هەیە، ئەویش بەهۆی فەرامۆشکردنەکەیەوە.. لە ژیانی ئاساییدا مرۆڤـــ ئەیەوێت شتە پڕوپوچەکان لە خۆی دوور بخاتەوەو بە دوای شتی نوێ‌و باشتردا ئەگەڕێت، بۆیە بۆدلێر ئەیوت من نهێنی لە جوانیشدا نابینمەوە بە چەمك

– مفهوم- ە کۆنەکەی. لای ئەو سنورەکانی جوانیی بە چەمکە نوێیەکەی‌و ناشرینیی لە یەك نزیك ئەکەونەوە.

ڕەنگە هەر یەکێك لە ئێمە لە وەسفی بەهارو گوڵ‌و جوانیی بەهار ئەوەندەمان بیستبێ کە بۆ هەر داڕشتنێك ڕابسپێررێین دەست بەجێ چەندین دێڕی لە بارەوە بنووسین، بەڵام بەهۆی ئەوەوە کە پایزان گەڵاکان ئەوەرن‌و زەویی ئەو بەرگە سەوزو ئاڵ‌و واڵایەی لێئەبێتەوە ، هەروەك بۆ ژیانیی کشتوکاڵیش ڕێگە خۆشکەریی وەرزی زستانەو لە ڕووی ئابووریشەوە وەك بەهاران پڕ لە جۆرەکانی تەڕەوتۆڕە نییە بۆ خواردن‌و، سەرەتای باران هاتن‌و ساردو سەرمایەو زۆر شتی تریش، ئەبینین کەمترین باس‌و وێنەی پێبڕاوە، ئەگەر هەشبێت ئەوا بە وەرزێکی ناشرین‌و بە ڕەمزیی *خراپەکار*یش لە هەندێك شوێندا هاتووە.. ئەمانە بوون بە وەسفی پاییزو ڕەگ‌و ڕیشەیان داکوتراوە.. بەڵام لەم نمونەیەی خوارەوەدا نەك هەر جوانیی لە پاییزدا ئەبینرێتەوە، بەڵکو دژی جوانیی بینینەوە کۆنەکەش ئەوەستێتەوە:

بەرگم کزەبا.. دەستکێشم زوقم.. کوختیشم گەڵای وەریوە فەرشی

سەرباری دڵی کەیلی موچڕکەم..

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

زۆر شكۆمەندم بە شانشینی پایزو عەرشی
توخوا چۆن تاجی ئاڵتونیی سەرم.. كە ڕستێك گەڵای هەتاوی ڕەنگە..
فڕێی بدەمە بەر پێی بەهارێ.. كە لەزگەیەكی سەوزی بەرینە..
بۆ داپۆشینی زامو برینی ئەم سەر زەمینە؟

"محەمەد عومەر عوسمان- لە غوربەتا- لە شانشینی پایزا"

جوگرافیای دەق:

ئەو دەقەی بەرهەم ئەهێنرێ خاڵیی نییە لە پارچەی زۆر دیارو هەندێك پارچەی یاریدەدەر كە شوێن پێی وێنە درەوشاوەكان قایم تر ئەكەن، ئەو وێنە درەوشاوەو یاریدەدەرانە كە ناكرێ لە ئاستی هونەریدا لەوان
نزمتر بن، یاخود ئەو موزیكە پێكهاتەییەی كە لە شیعردا پێی ئەوترێ ڕیتمو بەردەوامەو شان بە شانی بونیادی دەقەكە ئەڕوات، هەموو ئەمانە ڕووكەشی دەق پێك ئەهێنن كە لە زمانی ڕەخنەدا بە تۆبۆگرافیای دەق ناو ئەبرێ.. هەروەك چۆن لە جوگرافیادا بەرزیو نزمییەكان دیاری ئەكرێت، بەو شێوەیەش لە ڕووكەشی دەقدا ئەو تۆبۆگرافیایە دیاری ئەكرێت بە پێی وێنە دەركەوتووەكان، بە پێی ئاستەكانیان،وێڕای وێنە یاریدەدەرەكان.. سروشتی دەق لە بابەتو ڕیتمو فیكرو وێنەو وەرگر بە هەموو وردەكارییەكانیانەوە، جوگرافیای دەق پێك ئەهێنن.
پێویستو گرنگە كە شاعیر ئاگاداری جوگرافیای دەقەكەی بێتو بواری ناهاوسەنگ بوون نەدات لە تۆبۆگرافیای دەقەكەیدا، وەك بۆ نموونە بەشێكی دەقەكەی كارا- ئەكتیف- بێتو بەشێكی تری ناكارا- پاسیف-، یاخود بەبێ ئاگاداریو ویستی خۆی ڕیتمی دەقەكە لە دەست بداتو خوێنەر بخاتە گێژاوی ڕیتمێكی گرانو هەناسە كورتەوە.. بۆ ئەوەی دەقێكی سەركەوتوو بەرهەم بێت، پێویستە وێنە یاریدەدەرەكان لە دوای وێنە درەوشاوەكانەوە تێنو گوڕێكی ئەوتۆیان هەبێت كــــــــــە

خوێنەر لە حەماسی خوێندنەوە نەخاتو جیاوازییەك نەخاتەوە لە
بەهای وێنە دیارەكانیش كەم بكاتەوە.
هەر لە بارەی جوگرافیای دەقەوە پێویستە ئاسۆكانی دەق كاریگەرێتییەك جێبهێڵن لەسەر دیدی خوێنەر كە ڕێ نیشاندەری خوێندنەوە جیاوازەكان بێت.. واتە تەمومژی بە ئەنقەستو سەر لێشێوانی خوێنەر تاكە ڕێگەیە بۆ بەرەو هەڵدێر بردنی دەق، ئەو دەقەی بەرهەمهێنەرەكەی ئاگای لە پێكهێنانو شەسازییو هەناسەی وێنەكانی نەبێتو دواتر بیەوێت بە وەهمی زەینیی وێنەی لێ هەڵێنجێ، ناتوانێ خۆی بەسەر خوێنەردا بسەپێنێو هەمان ئیسقاتاتی لێ داوا بكات.. ئەم خاڵە زۆر گرنگە بۆ هەر شاعیرێك كە تیایدا سەلیقەی خۆی بەكار بهێنێ، چونكە كاریگەرێتیی شیعر لەم مەرجە بنەڕەتییەوە سەرچاوە ئەگرێتو نەك هەر خۆی پێشكەشی وەرگری ئەكا، بەڵكو ئەو قسەیەش كە ئەوترێ "شاعیر باشترین ڕەخنەگری خۆیەتی" لەم مەرجەوە ڕەخنەگرێتییەكەی سەر خۆی دیاریی ئەكا كە چەند بە ئاگاو ڕۆشنبیرە لەم خاڵەداو چەندیش ڕاستگۆیە لەگەڵ خۆیدا.
بۆ ڕاستەوخۆ قسەكردن لەسەر تۆبۆگرافیای دەق ئەم نمونەیە ئەخەینە بەرچاو:

ئەستێرەیەكی مانگرتوو مرد
پێكەنینێك بۆی نەگریا،

© 1997-2007 chrakan.com هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەری چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە

هاوڕێكانی فاتیحەیەكیان بۆ نەخوێند "1"

باخچەكەمان ڕووت بووەوە

وەرزێك بەسۆز داینەپۆشی..

سەیرە پەنجەی درەختەكان "2"

لەگەڵ ئەم زریانە شێتەدا

چۆن هەڵدەكا.

ئاو كۆچی كرد

كەنار نەیووت بۆ كوێ دەچیت؟

سپیدەیەكی نیگەران

باسی عوزلەتی خۆی دەكرد

ئێوارەیەكی لەخۆ بایی

قایل نەبوو

چركەیەك گوێ بۆ شل بكات.

....

تۆ فرمێسك لە چاوانتا

قەتیس دەكەی

ئەو لەناو دڵی هەورێكا ڕایدەگرێ

من كراسی زەردەخەنەی لەبەر دەكەم "3"

" چنار نامق-پێكەكان بیریان دەچێت بمخۆنەوە- وەرزێك باخچەكەمان داناپۆشێت"

لەم دەقەدا، "هێڵ بە ژێردا هاتووەكان" ئەو وێنە یاریدەدەرانەن كە ئەبنە هاوڕێی وێنە درەوشاوەكانو ئەو مەودایە پڕ ئەكەنەوە لە شیعرەكەدا كە هەم ڕیتمی شیعرەكەی پێگۆڕراوەو هەم وێستگەیەكیشە بۆ كەڵەكە نەبوونی وێنە درەوشاوەكان.. ئەم وێنانە- واتە درەوشاوەكان- لەگەڵ ئەوەشدا كە شوێنگەیەكی دەركەوتوو تریان پێئەبڕێ لە تۆبۆگرافیاكەدا، لە ڕووی ئیستاتیكیشەوە سەرنجیان زیاتر لەسەرەو دیسانەوە لە گشتیی دەقەكەشدا بەو سیفەتەی كە چەقی بابەتە، بەها گشتییەكەی بۆ خوێندنەوە لای وەرگر زیاترە.

بەڵام ئەو سێ تێبینیكراوەی هێڵیان بە ژێردا هاتووە چوون یەك نیین.. لە یەكەمیندا زمانێكی سادەو ئاسایی بەدی ئەكرێ كە ئەگەر بە وێنەیەكی تۆبۆگرافیی بچوێنین، ڕاستەوخۆ مەودایەكی كورتی زۆر نزمترمان نیشان ئەدا لە نێوان دوو وێنەی دەركەوتوودا، بەم دابەزینە كتوپڕو خێرایە ڕیتمی دەروونیی خوێنەر بە پەلە ئەگۆڕێتو دوابەدوای ئەوەش ئەیهێنێتەوە هەمان ئاست، لە تێبینیكراوی دووەمدا، وێنەكە هاوشانی وێنە بابەتییەكەیەو لە ڕووە ئیستاتیكییەكەیەوە هیچی لەوی پێش خۆی كەمتر نییە، وێنەی سێیەمیش بە هەمان شێوەو كە دووایی قەسیدەكەیە هەمان هاوسەنگیی پاراستووە..

ئەگەر قسە لەسەر تۆبۆگرافیای ئەم دەقە بكەین، ئەڵێین ڕوویەكی ڕەوانو تەندروستی هەیەو تەنها گرێیەك كە تیایدایە لەو تێبینیكراوەی یەكەمدایەو ئەویش كارێكی ئەوتۆی نەكردووە كە ڕێ لە خوێندنەوەی جیاوازی بگرێت.

هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەڕی چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

دووباره بوونەوه یان جوینەوه:

دڵنیا بوون لەوەی كە لە سەرجەمی دەقەكەدا بەشێك وێنەی دووبارەو موفرەدەو زاراوەی دووبارەی بێئاگایی ڕووی نەداوه، تایبەتمەندێتییەكی گرنگەو ئەبێ شاعیر لە هەموو جۆره دووباره بوونەوەیەكی نائاگایی خۆی دوور بگرێت.. مەبەستمان لە نائاگایی ئەوەیه كە بە بێ پێویستیی شیعریی‌و ئاگای شاعیرەكه وشه یان دەستەواژه یان هەر شتێكی تر دووباره ببێتەوه.. بەڵام كە شاعیر خۆی بۆ ئیستاتیكای دەقەكەی چەند جارێك هەر یەك لەو وشەو دەستەواژانەو تەنانەت ڕستەو وێنانەش دووباره بكاتەوه ئەوه گونجاوەو ئەویش لە سنوری پێویست تێپەڕ نەكات.

- تۆ لە كوێدا خۆت حەشاردا بوو ئەی ئافرەت؟

لە كوێدا جەنجاڵیەكانی خۆت كردبووه چەپكەو

لە دووریپیانه گوماناوییەكانی ژوانا.. ئاسودەییت

بە گەنجێتی كێ ئەبەخشی؟!

- تۆ لە كوێ بووی ئەی ئافرەت؟

كاتێ.. جەنگەكان بەرپا بوون.

" ئاوات حەسەن ئەمین- بۆنخۆش بە هەناسەكانت- ئاوێنە كریستاڵیەكان"

لەم دوو وێنەیەدا سێ جار پرسیاری لە كوێ بوون هەیه، بەڵام ئەم جۆره دووبارەكردنەوەیه پێویستییەكه بۆ تەواوكردنی وێنەكان، پرسیاری یەكەم‌و دووەم بۆ پێكهێنانی وێنەی یەكەمەو پرسیاری سێیەمیش بۆ وێنەی دووەم.. ئەبینین هەر كە پرسیارەكان لابرێن، ئیتر وێنەكان نامێنن‌و ئەبن بە تەنها نیهادێك یان گوزارەیەك، بۆیه ئەم جۆره دووباره بووانه ئاگایین.

كـــــۆدەنگ:

لە دەنگی نەوەیەكدا ئەشێ كاریگەرێتیی دەنگەكان هەبێت لەسەر یەكتر، بە هۆی نزیكیی ئەزمون‌و تێپەڕین پیایدا، بە هۆی كاریگەرێتییەكانی قۆناغەكەیانەوه، یاخود كەوتنە ژێر كاریگەرێتیی دەنگێكی پێش خۆیان.. هەروەك بڵاوبوونەوەی نەسقێكی تایبەت لە پێكهاتەی نووسین ڕەنگه وەك دڵۆپێك مەرەكەبی چینیی لە پەرداخێك ئاودا ڕەنگ بداتەوەو زۆر جار بە بێ ئیرادەی نوسەرێك هەندێك كاریگەرێتیی پێوه دەربكەوێ.

بەڵام كە كار گەیشتە ئەوەی ئەو كاریگەرێتییه سنوری ئاسایی خۆی ببەزێنێ‌و ببێتە شەپۆل‌و شوێن پێ‌هەڵگرتنی كوێرانه سەرهەڵبدات، ئەوا لە كاریگەرێتیی دەرئەچێت‌و ئەبێتە دەنگدانەوه، ئەبێتە كلێشەیەك‌و ناكرێ سەروبۆرێكی بۆ زیاد بكرێ، وەك ئەو كـــــۆدەنگەی كە ئێستە بەشێك لە شیعری كوردیی گرتۆتەوەو كەسێك نییه بتوانێ فاریزەیەك خوارو ژووری تێدا بكات، كار گەیشتۆتە ئەوەی كە هەندێك وشەو دەستەواژەش دابەش كراوەو ئەبێت لە هەموو شیعرێكدا ئامادەیی هەبێت، وەگەرنا خودی نوسەرەكه خۆی هەست ئەكا پێیەك لە دوای ئەوانی ترەوەیه، ڕەنگه زیاتر لە بیست شیعر نووس خاوەنی دەنگی خۆی نەبێت‌و كۆپی ی دەنگێكی تر بێت، كۆپیەك كە ژاوەژاوو دەنگدانەوەیەكی ناحاڵیی دەنگە ئەسڵیەكەیه، خۆ گەر بێت‌و ئەو نوسینانه تێكەڵ بە یەكتر

هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەری چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوه chrakan.com © 1997-2007

بن‌و ناوی نوسەرەكانیان لێكرابێتەوە، ڕەخنەگرێك نییە بتوانێ هەر نوسینێكیان‌و بداتەوە دەست خاوەنی خۆی.. ئەمە پەتای كۆدەنگییەو ئەوی بە ئاگاوە یان بێئاگا ئەكەوێتە ژێر فشاریەوە، تەمەنی نووسینی كورتەو لە هەر ئاستێكی نووسیندا بێت، ئەو كۆ دەنگییە ئەبێتە ڕێگری بەردەوامبوونی‌و لە خاڵێكدا پاشەكشێ ئەكات چونكە كاتێ بە ئاگا دێتەوە كار لەكار ترازاوەو ئەو وەك پاشكۆی قۆناغێك تەماشا ئەكرێت.

نزیك كەوتنەوە لە كۆدەنگ ئەو مەترسیانەی لە پشتەوەیە، ئەبێت داهێنەر هەمیشە لە هەوڵی دابڕاندا بێت لەگەڵ هەر دەنگێكی تر، بیەوێت ئەوە بكات كە تا ئەوكاتە نەخۆی‌و نەكەسێكی پێش خۆی بە بیریدا نەهاتووە.. ئەگەر خراپ لە كۆدەنگ حاڵیی بین ئەوا وائەزانین مەبەستەكە تەنها لە تەكنیكی وێنەو لاساكردنەوەی خەیاڵ‌و ئاخاوتن‌و باری سایكۆلۆژیدایە، بەڵام كە وردتر بین لەگەڵیدا، ئەبینین كۆدەنگ فۆرم‌و ڕیتم‌و چوارچێوەی شیعریی‌و شێوازو گرنگترین شتێك پێكهاتەی وێنەییش- نەك تەكنیكی- ئەگرێتەوە، چونكە تەكنیك كاركردنەوەیە لە هەبوودا، بەڵام پێكهاتە كاركردنی نوێیە لە بوونی ئێستەدا، واتە ئەو پێكهاتەیەی كە نەكراوە.

چڕكردنەوە "اختزال"

درێژدادڕیی زیانی وەڕس بوونی وەرگر بە دەق ئەگەیەنێت‌و پاش ئەوەش فەرامۆشكردن‌و بیرچوونەوەیە.. ئەو وێنانەی كە ئەتەوێ ئیحساسێك یان دیاردەیەكی پێ‌بگاتە وەرگر، ناكرێت پێ‌بەپێی گێرانەوە یان هەواڵێكی ئاسایی، هەر بە هەمان شێوە بنوسرێتەوە، پێویستە دووره پەرێزبین لە تەفاسیلی درێژو وەڕسكەر، چڕوپڕ ئەوەی مەبەستە بگات‌و ئەوی بە زیادی ئەزانین لێی ببڕین.. پێشتر باسی ئەوەمان كرد بە مەبەستی چڕكردنەوە ئەبێ وریای ئەو بەشە زیادانە بین كە ئەیبڕین بۆ ئەوەی زیان بە گەیاندنی وێنەكان نەگات‌و لەگەڵ ئەوەشدا بواری زۆر لەسەر ڕۆشتن نەدەین.

با بڕوانینە ئەم چەند وێنەیە، كە شاعیر بە تەواوەتی خۆی لە نەزیفی وشەو وێنە پاراستووە، ئەو مەبەستەی كە بۆ خوێندنەوەی بەرەلا ئەكا وەك خۆی ئەگاتە ئێمەی خوێنەرو گەر بمانەوێ ئەتوانین خوێندنەوەی تەواوی بۆ بكەین:

ژوورەكەی من، هەر لە دوورەوە سەرنج دەی:
بەردەكانی دەڵێی ژن‌و پیاون سەرما –
گرمۆڵەی كردوون
پاڵیان داوەتە یەكتری
باڵای بەرزو دەرگای بە ئەنقەست داخراو.
دەتوانم،
دنیا بخەمە سەر پشتی سیمرخێك‌و بیبا
بۆ كوێی دەباتن با بیبا؟
دەتوانم:
لەو زستانەوە تا عومرم باقیە
خەونم یەك خەون‌و پەیامم یەك پەیام
من هەر خۆم بم‌و چیتر نا؟

"دلشاد عەبدوڵڵا- جوانیەكان‌و چەند لاپەڕەیەكی ژیانی بەفرنووس-

هەموو بابەت‌و دۆكۆمێنتێكی ماڵپەری چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

ستراتی نەرسیسیم"

لەم نمونەیەدا وێنەکان ئەوەندە چڕو بەیەکدا چوون، کە بەهۆی چنینو تێهەڵکێشیانەوە زۆر بە ڕوونیی مانای دالە تاکەکان گەیەنراوە، بەڵام لە کۆبوونەوەیاندا ئەو خۆ کەشفکردنە ئاسانە نامێنێتو قۆناغێکی تر دەست پێئەکا کە ڕێی خوێندنەوەی جیاواز خۆش ئەکا.. ئەم جۆرە نوسینە خوێنەر وشیارو چالاك ئەکاتەوە، ئەو لەگەڵ وێنە ڕەوانەکاندا دێتو ڕووبەڕووی وێنەی نامۆو ئاڵۆز نابێتەوە، لەهەمان کاتدا لە گشتیی دەقەکەشدا یەك مانای دیاریکراوی پەتیی نابینێتەوە، بە پێچەوانەوە دەقێکی فرە واتاو بەرفراوان درك پێئەکاو جاری تری ڕائەگرێتەوە بۆ خوێندنەوە.. ئەمەش جۆرە هەوڵو ئەزمونێکی ترە بۆ خۆ ڕسکان لەدەست کۆدەنگو گرتنە بەری ڕێی دژە شەپۆلو ئاراستەی باو.

ڕەوانیی:

ڕەوانیی لەدەقدا بەشێکە لە کردەی نوسینو بە ئاکام گەیشتنی، واتە بەشدارییەکی چالاکی هەیە لەگەڵ ئەو توخمانەدا کە هەموو کردەکە پێك ئەهێنن لە نوسینو پاکنوسو گەیاندنی بە خوێنەر یا وەرگر، تا ئەو کاتەی خوێنەر جارێکی تر لای خۆیەوە بەرهەمی ئەهێنێتەوەو خوێندنەوەی بۆ ئەکا.. کە هەڵبەت وەرگر لە هەندێك لە تیۆرە ڕەخنەییە نوێیەکاندا لە ئاستە پێشینەکانە بە نسبەتی دەقەوە.

تەمو مژو ئاڵۆزکردنی دەق لە بەرژەوەندیی دەقدا نییەو ئەو دەقانەی کە ئەم گرفتەیان هەیە هەمیشە لە ئەدەبدا لە پەراوێزدانو بایەخی خوێندنەوەیان نییە.. ئەم گرفتە کاتێك سەرهەڵئەدا کە نوسەر گرفتی تری هەبێت، وەك ئەوەی دەسەڵاتی بەسەر زمانی نوسیندا نەشکێت یاخود خەیاڵی ئیفلیج بێتو نەتوانێ گەمەی تیا بکات، یاخود دەسەڵاتنەشکان بەسەر هونەری شیعردا، تێك شکاندنی بێسەرەوبەرە بەناوی ئەزمونگەرییەوە، گومان لە دیاریکردنی تاك واتایی لەلایەن خوێنەرییەوە، بەهۆی یەکێك لەم هۆکارانەوە، یاخود هەرهۆیەکی تر بێت گرفتێکی لەم جۆرە ڕووئەدات.. ئەو کاتە ئەسڵی گرفتی نوسەر هەرچییەك بێت، بەم خوڵقاندنی تەمومژە زۆر خراپتر بەسەر خۆیدا ئەشکێنێتەوەو ئەزمونی خۆی پێ فڕێ ئەداتە پەراوێزەوە.. دوور کەوتنەوە لەم گرفتە زمانێکی پاراوو ڕەوان بە شیعرەکە ئەبەخشێ بە شێوەیەك کە هاوکاریی گەیاندنی پەیامو داهێنان ئەکات.

هەر کاتێك لەم چەند وێنەیەی خوارەوە دەروازەی وێنەکان کرانەوە، ڕەوانیی دەقەکە زیاتریش خۆی ئەسەپێنێو ئەوکات ئەوە کەشف ئەبێ کە گەڕانمان بۆ پەی بردن بە قوڵایی ئەم دەقە لە ڕەوانییەکەیەوە سەرچاوەی گرتووەو ئەو هەستە ئیستاتیکیەش کە دروستی ئەکا هەر خەیاڵ پاکیی، واتە ڕەوانیی خەیاڵو ڕەوانیی زمانو دەربڕینو ڕەوانیی لە ڕیزبەندیدا پێشڕەوییمان ئەکا:

عەزیزم خەمە گیان، کەهەمووومان مەحکومین،
بە شەرابی مەرگ
لە خەوی لەتێك ئاوێنەدا
ئیتر بۆ مەراق هەڵکۆڵین
ئاوێنە وڵاتی حەقیقەتێکە،
تەلیسمی نهێنی لەناویا
ڕاکشانێکی نییە، خۆی حەشاربدا
کە شەو بەناو سوڕی خوێندا پیاسە ئەکا

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

ئیتر بۆ پرچی ئەو تیشكانە لێڵ كەین

یاری دەكەن لە مەمكی ئێوارەدا.

شەو جەنگەڵێكە مەرگەسات،

ترس پەلمان ڕائەكێشیٚو

هێمنی كوشتنێكە،

شەوق ئەداتەوە لە بێدەنگیی!.

"ڕۆژ هەڵەبجەیی- تا خەو دائەگیرسیٚ بنوو- حەقیقەت تەفسیرێكی نەبوو بۆ كوشتن"

گێڕانەوە- سرد-"

هەر زمانێكی ئاسایی خاڵیی نییە لە یاساو ڕێساو مەرجو كۆتو پێوەند، ئەو زمانەی كە قسەی پێئەكەین- زمانی دایك- یاساو ڕێساكەی لە پێكهاتەی خۆیدا هەڵگرتووەو هەر كاتێك كە ئەدوێین ئێمە پێویستیمان بە بیرهێنانەوەی ئەو زانستە نییەو بە هۆی شارەزاییو بەكار هێنانی بەردەوامییەوە لەگەڵ ئەو ڕێسایانەدا ڕاهاتووینو لە زمان بەیەكداهاتندا نەبێت، یاخود لە لێكدانەوەی جیاواز بۆ كردنی، ئەگینا تیایدا ناكەوینە هەڵەی گەورەوە.. كەواتە لە زماندا سیستمێك هەیە كە پێكهاتەی ڕەگەزەكان ڕێك ئەخاتو كۆتو پێوەندی خۆیشی هەیە بۆ دروست كردنی ڕستەكان بێئەوەی ئێمە لە بەكارهێنانیدا بە دوایدا بگەڕێین.

دەقی شیعرییش ملكەچی هەمان ئەو یاساوڕێسایانەی زمانە چونكە هونەرێكە ئامرازەكەی زمانە، بەڵام لەگەڵ زماندا ئەو جیاوازییەی هەیە كە هەندێك كۆتو پێوەندی زیاتری بەسەردا ئەسەپێت، ئەم ڕێگەیەك لە زمان جیا ئەكاتەوەو ئەبێت بە هونەرێكی سەربەخۆ.. ئەو یاساو ڕێسایانەی كە بە ناوی كۆڵەكە بنەڕەتییەكانەوە بۆ شیعر ئامادە كراوە، ئەوە ئەبێتە سەرباری سیستمەكەی خۆی لە زماندا.

ئەگەر ئێمە بە زمانی ئاسایی هەر ڕاگەیاندنێك دەربكەینو هیچ جۆرە هونەرسازییەك پەیڕەو نەكەین، ئەوا ڕاگەیاندنێكی سادەو لاواز ئەخوێنینەوە- وەك ئێستە كە لە هەندێك ڕۆژنامەدا، هەواڵی گرنگیش بە زمانێكی سستو بیٚ گیان ئەخوێنینەوەو ڕێپۆرتاژە هونەریو ئەدەبییەكان خاڵیین لە زمانی هونەریو ئەدەبی- ئەگەر شیعرێكیش بگۆڕین بۆ سەر زمانی ڕاگەیاندن، ئەمجارەیان شتێكی ئەوتۆ لە شیعرەكە نامێنێتەوەو گەر بە زمانی بچوێنیین، ڕەنگە ببێتە پارچە نوسراوێكی گاڵتەجاڕیی.. كەواتە جیاوازیی نێوان زمانو شیعر تا شۆڕتر بینەوە تیایاندا ئەوان لەیەك دوورتر ئەكەونەوە.

زمانی دەقی شیعریی بە گشتیی لە زمانی سروشتی ئەچێت، كەواتە بەشێك نییە لەو بەڵكو لە یەكتر ئەچن، هەر وشەیەك لە زمانی شیعردا بەهاكەی زیاترە لە زمانی سروشتی، لە زمانی سروشتیدا هەر وشەیەك یەك واتای هەیە بە پێچەوانەی زمانی شیعرییەوە كە ئەكرێت دەلالەت لە چەند شتێكی جیاواز بكات. لەبەر ئەوە بەشو پارچەكانی زمانی سروشتیی گەر گوێزرانەوە بۆ ناو شیعر پێش هەر شتێك شیعر یاساكانی خۆی بەسەردا ئەسەپێنێتو بەو شێوەیە لە فەرهەنگی خۆیدا جیٚی ئەكاتەوە واتە ئەبیٚ بێتە ئاستی فەرهەنگی شیعرەوە.

لەبەر ئەوە گەر گێڕانەوە بێتە ناو هەر شیعرێكەوە پێویستە بنەما سەرەكییەكانی شیعر لەبەرچاو بگرێت.. بنەما سەرەكییەكانیش لە داڕشتنو سەدمەی ئیستاتیكیو وێنەو ڕیتمو چڕكردنەوەو تەكنیكو شێوازدا خۆی ئەبینێتەوە.. كەواتە بە هیچ جۆرێك قبوڵ نییە بە زمانی ئاسایی قسەكەرەوە گێڕانەوەیەك خۆی بهاوێتە ناو هیچ شیعرێكەوە، پێشتر ئەبیٚ ئەو بنەماو كۆڵەكە سەرەكییانە لە پێشچاو بگیرێتو ئەوكات تەوزیف كردنی دابڕێژرێت.. بۆیە هەمیشە گێڕانەوەی زمانی سروشتییو گێڕانەوە لە شیعرو چیرۆكو

هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەری چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

هونەرەکانی تردا جیاوازن.. بە تایبەت شیعر کە گۆڕانکارییەکی زۆر بەسەر ئاسۆی بونیاد لە دەقی قسەکەرو دەقی خۆیدا ئەهێنێت، ئەم بە شێوازێکی پێشکەش ئەکات، جیاواز لە هەموو شێوازەکانی زمان:

فڕۆکەیەك هات
حەشارگەکە دوور بوو
منالْەکە نەیتوانی بیگاتێ
گۆڕستانەکە نزیك بوو
منالْەکە چوو بۆ گۆڕستانەکە.
ئەوە بۆ هەمیشە گۆڕستان لە حەشارگەو
لە مالْو
لە قوتابخانە
نزیکترە..؟!

"لەتیف هەڵمەت-دیوانی لەتیف هەڵمەت، بەرگی سێیەم- پرسیارەکانی ئەمڕۆ"

گەر ئەم گێڕانەوەیە بە زمانی ئاسایی بکرایە، بەم شێوەیە دەرئەچوو- بەپێی بونیادی ڕووکەشی دەقەکە نەك بونیادی چینەکانی ژێرەوە-:
ڕۆژێك فڕۆکە هاتە سەر شوێنێكو بۆمببارانی کرد، منالێکی داماویش هەر کە گوێی لە دەنگی فڕۆکەکان بوو ڕایکرد خۆی بگەیەنێتە حەشارگەیەك.. بەلاّم بەستەزمانە پێڕانەگەیشتو پارچەیەکی بەرکەوتو هەر لەوێدا ڕوحی دەرچوو، داماوە لە مەکتەبیش بوو، مەگەر هەر خوا بۆ خۆی بزانێ ئەو دایكو باوکەی چییان بۆ ئەکرد!
لەبەر ئەوە هەر جۆرە نزیك کەوتنەوەیەك لەم شێوازە، یا وەکوتر بلێین ساغ نەکردنەوەی هەر مەرجێکی شیعری بەسەر گێڕانەوەیەکدا، لە شیعرییەتدا شکست ئەهێنێتو ڕەگەزێکی تر بەرهەم ئەهێنرێ نە شیعر.. ئەمەو جگە لەوەی کە زانیاریشمان ئەبێ هەبێ بەوەی کە شیعریش بۆخۆی بەشێکە لە گێڕانەوە بەو پێیەی ڕەگەزێکی هونەرییە.. بەلاّم گێڕانەوەی شیعریی جیاوازە لە تەوزیف کردنی گێڕانەوەیەکی پەتیی لە ناو شیعردا، کە ئەمەیان باسێکی سەربەخۆو جیاوازە.

دەستپێكو قفلّی دەق:

ڕەنگە جاروبار گرفتێکمان لە دەست پێکردندا بێتە پێش، ئەویش بە هۆی ئەوەوە کە توشی دوودلّیی- قلق- ئەبین لە هەلّبژاردنی ئەو وێنەیەی کە ببێتە دەستپێکی شیعرەکەمان.. ئەم دوودلّیە تەندروستەو بۆخۆی دەلالەتە لە سوربوون لە بەرهەمهێنانی کاری جددی.. بەلاّم ئەگەر ئەم دوودلّییە زۆر بخایەنێت، ڕەنگە بەو بارەدا بکەوێتەوە کە دەست لەو نوسینە هەلّبگیرێ بەهۆی نەدۆزینەوەی سەرەداوەوە.. باشترین ڕێگەیەك پشوویەکی کورتەو بیربردنەوەی بابەتەکان، پاش ئەو پشووە ڕەنگە ڕێگەیەکی تر بدۆزرێتەوە بۆ دەست پێکردن.. دەسپێکی نوسین وریایی نوسەری پێویستە لەو ڕووەوە کە هەموو وێنە درەوشاوەکان لە سەرەتای شیعرەکەدا کۆ نەکاتەوەو لە کۆتاییشدا توشی هەناسەبڕکێ بێت. نوسینی هەر وێنەیەکی درەوشاوەو گەر پاش ئەوە زانرا ئاستی نوسینەکە دائەبەزێ، پێویستی بە وچان هەیە بۆ سەر لەنوێ تێهەلّچوونەوە.. پاش دلّنیا بوون لە هەموو ئەو شتانەی کە شیعر پێویستیەتی، ئیتر پێویستی

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

وائەکا لە شوێنێکدا کۆتایی بێت، گەر دوای ئەمەش بەئەنقەستو بۆ درێژکردنەوەی شیعرەکە بەردەوام بوون هەبێت، ڕەنگە داڕشتنی شیعریی هەبێت- بەهۆی ڕاهاتنەوە- بەڵام بێگیان دەرئەچێتو زیان بە وێنەکانی تری ناو دەقەکە ئەگەیەنێت.. بۆیە دەست هەڵگرتنو قفڵی شیعر پێویستیی بە سەدمە هەیە، بەردەوام ئەبێ هەوڵ بدرێ خوێنەر داوای زیاتر بکاو هەوڵ بدەن لە دووبارەکردنەوەی خوێندنەوەدا چێژی زیاتر لە دەقەکە وەربگیرێ، کە ئەم خەسڵەتە وا ئەکا ئەو دەقە خوێندنەوەی جیاوازیش هەڵبگرێو وەرگر لەگەڵ پێکاتە وردەکانیدا بژیو لای جێبمێنێ:

لە ئاوەوە هاتین

لە بارانەوە

کاتێ چرکە خامۆشەکانی تەنیایی (دەستپێکردن)

باران بە ئاسمانەوە هەڵدەواسێ

کاتێ فەرامۆشیی

وەك گەڵا دەوەرێ.

....

ئێستاش لە ترسی نیگا دوورەکانی تۆ

لە ترسی لاپەڕە ڕەشەکانی شەڕ

لە ترسی دەریا لە ترسی عەشق

بە نێو لەشی باراندا دەڕۆم

وەك ئەوەی بە ئەندازەی دڵەڕاوکێ بڵێم (قفڵ)

تۆش بڵێیت:

سەفەر مەکە.

" عبدالمطلب عبدالله – شیعرستان 4- تەنیا ئاو.. تەنیا باران"

لێکچواندن:

لە زمانی ڕۆژانەدا زۆرجار شتێك بە شتێك ئەچوێنین، بەرامبەرەکەشمان بەبێ دروست کردنی هیچ کۆسپو ڕێگرییەك قسەکەمان ئەسەلمێنێ، بۆ نموونە: سەری ماشو برنجیی، ئەوەندە لە نێوان ماش- کە ڕەشە- و برنج- کە سپییە- لە لایەكو قژی ڕەش کەمووی سپی تێکەوتووە بە ڕێژەی بەرچاو، لە لایەکەی ترەوە بە یەك چوێنراوە ئێستە تا نەوترێ قژی ماشو برنجییە، بەرامبەرەکەمان حاڵیی نابێ، بە شێوەیەك کە بووە بە ئیدیۆم.. یاخود باڵای ئەڵێی چنارە، یان کە کچێکی شۆخ ئەبینرێ ئەوترێ ئەڵێی مانگە، هەموو ئەم لێکچواندنانەو زۆری تریش ڕۆژانە ڕوو ئەدەن.. گەر ئەمانە لە زمانی ئاساییدا بە ئاسانیی بێوبچێ، هۆکەی ئەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە هەردوو شتەکە لە چاوی وەرگرەوە بە ئاسانیی بەراورد ئەکرێن واتە مەئلوفە، بە پێچەوانەی بەکارهێنانی لە شیعردا کە دۆخێکی نائاسایی بە شیعر ئەبەخشێ واتە لە مەئلوفیی ئەخا، چونکە لە شیعردا هەر گرنگ نزیکایەتی نییە لە نێوان بە یەکتر چوێنراوەکاندا، بەڵکو ئەبێت ئەو شعورەمان لا دروست بکا کە لە توانادایە لە یەکێکیانەوە بچینە سەر ئەوی تر.

ئەم شێوە وێنەیە بەهۆی ئەم ئامرازانەوە ڕوودەدەن(وەکو، لە.....ئەچێ،چون، ئەڵێی یان ئەتوت.....ە).. ئەمانە نموونە دیارەکانی

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەرگرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

لێکچوانن‌و بە ڕوونیی پێکهاتەی وێنەکە دەرئەخەن کە بە هۆی لێکچواندنەوە بەرهەم هێنراوە.. هەوڵ ئەدەین لە هەریەکەیان‌و نمونەی تایبەت وەرگرین.

من پەنجەکانم بۆنێکی پیسیان لێدێ
تۆش کەنارەکانت
پڕە لە کەللەسەر
پڕە لە مناڵی زۆڵ
کەنارەکانی تۆش وەك پەنجەکانی من بۆگەن بوون

" سالار عوسمان- نووسینەوەی باران- پەنجەکانم"

لەم نموونەیەدا لێکچواندنەکە بە هۆی وەسفەوە بۆ هەردوو پێکچوێنراوەکەو پێدانی سیفەتی پیس بوون بە هەردووکیان، شتێکی بۆ خوێنەر جێنەهێشتووە تا گومانێك لە پێکچوێنراوەکان بکاتو هەوڵی زیاتر بەراورد کردنیان بدات، ئەو بە دوو وێنە هەردووکیانی وەسف کردووە وەك یەکتر لێکچواندنەکەی بە باشیی ڕوونکردۆتەوە:

مەنفا ئەڵێ:
تۆ ئەوینێکی ڕاکردووی
خۆت لێرەیت‌و بەڵام گیانت بۆ وەیشومە جێهێشتووە.
پاساوی تۆو کەفەژیلکە لە یەك ئەچن
نە زەریا بڕوای پێ ئەکاو نە وشکانیی.
....
دوو دەستی چۆڵ.. چون پێدەشتی دەوری کەرکوك
دە پەنجەی چاو گریاناوی لە گیرفاندا
ئەڵێی مناڵی ئەنفالن.. لە گیرفاندا.
دە پەنجەی ناو گەردەلوولێ.. لەتاو ئازار
کڵاوی نینۆك تووڕ ئەدەن.. لە گیرفاندا.
دە پەنجەی لاڵی زمانم
وەك دە وشەم لەبەردەمی ئەنفەرەدا
دە پەنجەی ماتی ژێر چارشێو.. لە گیرفاندا
وەك دە کیژم لە سنەدا.

" شێرکۆ بێکەس- بۆننامە"

جۆرەکانی خواستن "الاستعارة":

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

له پێناسه‌یه‌كی ته‌قلیدیدا خواستن به‌ جۆریك له‌ مانا مه‌جازییه‌كان له‌ قه‌ڵه‌م ئه‌درێ، به‌ گشتیی نزیكییه‌ك له‌ نێوان لێكچواندن‌و خواستندا هه‌یه‌، ئه‌ویش له‌ وه‌رگرتنی دوو پێكچوێنراوه‌كه‌دایه‌، هه‌روه‌ك هه‌ردووكیشیان وێنه‌ی ئاخاوتنن، جیاوازیشیان ئه‌وه‌یه‌ كه‌ وشه‌ی به‌راوردكاریی نێوان دوو پێكچوێنراوه‌كه‌(وه‌ك، چوون، ئه‌ڵێی... هتد) لائه‌برێ، كه‌واته‌ گه‌ر له‌و نموونه‌یه‌ی شێركۆ بێكه‌سدا له‌ بری ئه‌وه‌ی بڵێت: وه‌ك ده‌ وشه‌م له‌ به‌رده‌می ئه‌نقه‌ره‌دا بوترایه‌: ده‌ وشه‌م له‌ به‌رده‌می ئه‌نقه‌ره‌دا، ئه‌وا ئه‌بوو به‌ خوازراو.. جگه‌ له‌وه‌ له‌ بونیادی خۆیدا خواستن پشت به‌ چاوگه‌یه‌ك ئه‌به‌ستێ تا بینای كایه‌ی ئامانجه‌كه‌ی له‌سه‌ر بكا، كه‌واته‌ كایه‌ی ئامانج پشت به‌ كایه‌ی چاوگه‌كه‌ی ئه‌به‌ستێ.

له‌م به‌رگه‌ی كتێبه‌كه‌دا هه‌وڵم داوه‌ زۆر به‌ كورتیی ده‌رباره‌ی خواستن بدوێم.. به‌ كورتیی من نامه‌وێ ده‌رباره‌ی خواستنی چه‌مكیی-واته‌ ئه‌و جۆره‌ خواستنه‌ی كه‌ له‌ ژیانی ڕۆژانه‌دا چووه‌ته‌ ناو زمانه‌وه‌و بواری گۆڕانكاریی تیادا نه‌ماوه‌- هیچ بڵێم چونكه‌ باسێكه‌ دووورتره‌ له‌ شیعره‌وه‌.

با نموونه‌ی تر وه‌رگرین:

تۆ سه‌كری سه‌كرانی‌و به‌ به‌فر له‌سه‌ر یاڵ
له‌سه‌ر به‌رد، له‌سه‌ر هه‌رد، قه‌سیده‌ی فێنك‌و
ژینامه‌ی ئه‌وینی هه‌ڵه‌كۆك ئه‌نوسی!.

" شێركۆ بێكه‌س- خاچو مارو ڕۆژژمێری شاعیرێ"

سه‌ره‌تاو به‌ سه‌رنجی ئه‌و جیاوازییه‌ كه‌مه‌ گه‌ر بڕوانین، ئه‌بینین جیاوازییه‌كه‌ شتێكی ئه‌وتۆ نییه‌و ئه‌گه‌ر ته‌نها له‌ لابردنی ئه‌و وشه‌یه‌دا بێت ئه‌وا كارێكی ئه‌وه‌نده‌ جیاواز نییه‌.. به‌ڵام جیاوازییه‌كه‌ له‌وه‌دایه‌ كه‌ لێكچواندندا هه‌ردوو پێكچوێنراوه‌كه‌ تێكه‌ڵ ئه‌بن‌و نوسه‌ر هه‌میشه‌ خه‌یاڵی له‌سه‌ر پێكچوێنراوی یه‌كه‌مه‌و له‌ سیفاتی ئه‌وه‌وه‌ ئه‌ڕوانێته‌ دووه‌م، به‌ڵام له‌ خواستندا هه‌ردوو پێكچوێنراو سیفاتی تاكێتی خۆیان ئه‌مێنێته‌وه‌و نوسه‌ر مامه‌ڵه‌ له‌گه‌ڵ تاكێكی سه‌ربه‌خۆدا ئه‌كا.. وه‌ك له‌ نموونه‌كه‌ماندا هاتووه‌ كه‌ ئه‌ڵێ تۆ سه‌كری سه‌كرانی، شاعیر كه‌ دێته‌ ڕسته‌و ده‌سته‌واژه‌كانی پاش ئه‌و مامه‌ڵه‌ی سه‌كری سه‌كران له‌گه‌ڵ ئه‌و تۆیه‌دا ئه‌كات.. واته‌ سه‌كری سه‌كران سیفه‌تێكی تازه‌تر وه‌رئه‌گرێ‌و سیفاته‌ سه‌ره‌كییه‌كه‌ی خۆی ون ئه‌كا.. ئه‌م خوازراوه‌ خواستنێكی ده‌وڵه‌مه‌نده‌، چونكه‌ له‌ بنه‌ڕه‌تدا هیچ سیفاتێكی هاوبه‌ش له‌ نێوان دوو پێكچوێنراوه‌كه‌دا نییه‌، گرنگترین سودی خواستن ده‌وڵه‌مه‌ند كردن‌و پێدانی مانای قوڵ‌و فراوانه‌ به‌ شیعر، گه‌ر به‌ هۆی خواستنه‌وه‌ نه‌بێت ناتوانین خوێندنه‌وه‌ جیاوازه‌كانمان بۆ ده‌قی شیعریی ڕه‌گ‌و ڕیشه‌ داكوتێ.. چه‌ند جۆرێكی خواستن له‌ شیعردا به‌كار ئه‌هێنرێ، كه‌ دیارترینیان له‌گه‌ڵ نموونه‌كانیاندا باس ئه‌كه‌ین.

یه‌كه‌م: خواستنی ناوه‌كی"الاستعارة الضمنية":

له‌ ڕسته‌ی شیعریی سه‌كری سه‌كراندا خواستنی ناوه‌كی هه‌یه‌، خواستن جۆرێكه‌ له‌ جۆره‌كانی دوورنیازیی چڕكراوه‌-الكنايه المختزله- به‌ له‌به‌رچاوگرتنی هه‌موو داتایه‌كی بچوك ده‌رباره‌ی بابه‌ته‌كه‌ی، بۆ به‌جیا به‌راوردكردن، به‌ڵام خوازراوی له‌مجۆره‌ ته‌نها كۆمه‌ڵێك ورده‌كاریی پێك ناهێنێ‌و به‌س، به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ به‌ڵكو توانای ئه‌م ڕسته‌یه‌ له‌و مانا شاراوه‌یه‌دایه‌ كه‌ هه‌ڵیگرتووه‌ له‌ گه‌یاندنی سه‌رنجه‌ هه‌واڵییه‌ گشتییه‌كه‌یدا.. ئه‌م جۆره‌ خواستنه‌ مانای لابه‌لا لای خوێنه‌ر دروست ئه‌كا، بێ‌هاوكاریی كردنی هیچ هۆكارێكی ده‌ره‌كیی، واته‌ خوێنه‌ر به‌ ڕۆشنبیریی خۆیه‌وه‌ ئه‌و مانا لابه‌لایانه‌ بۆ ڕسته‌كه‌ ئه‌دۆزێته‌وه‌.. هه‌روه‌ك په‌یوه‌ندییه‌كی پته‌ویش له‌ نێوان دوو شته‌

هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەری چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

بەراوردکراوەکەدا ڕایەڵ ئەکا:

بە دەریادا،
ئەتانبەمەوە سەر یەکەمین دڵۆپە ئاو
لەوێ ببینن،
چۆن شەڕەکان لە ئاو هەڵئەکێشرێن
چۆن چۆنی پرسیارەکان قەد ئەکرێن
ببینن
چۆن شۆڕشەکان ئەخرێنە مۆزەخانەو
چۆن چۆنی ئاشتییەکان
لەبەر هەتاو هەڵئەخرێن.

"دلاوەر قەرەداخی- تەیرەکانی ئیسماعیل- ڕەشنوسی تەیرەکانی ئیسماعیل"

لەم وێنانەی ڕەشنوسی تەیرەکانو خاچو ماردا **"تۆ سەکری سەکرانی"**، لێکچواندنەکان گەیشتوونەتە ئاستێك کە هیچ کۆلکەیەکی هاوبەش نییە لە نێوان پێکچوێنراوەکاندا، بە پێچەوانەوە ڕەنگە سەرسام بوون لای خوێنەر پەیدا بکا، بەوەی کە چۆن کەسێك بە چیا ئەچوێنرێو شەڕ لە ئاو هەڵئەکێشرێو شۆڕش ئەخرێتە موزەخانەوەو ئاشتیش هەڵئەخرێ؟ لەگەڵ ئەوەشدا ئەم جۆرە خواستنانە ئەکرێت مەدلولی ڕاستەوخۆشیان هەبێت یان واتای ڕووت- ئەبستراکت- یشیان هەبێت، بەمجۆرە بە پێی هێمای ڕستە شیعرییەکان:

سەکری سەکران: هێزو خۆڕاگریی.
شەڕەکان: بێمانایی.
شۆڕشەکان: بەسەرچوون.
ئاشتییەکان: پشتگوێ خستن.

واتە هەر یەکێك لەو ڕستە شیعرییانەی کە وشەیەکم لێوەرگرتوون، ئەکرێت ئەو مانا ئەبستراکتەی هەبێت، - بەپێی هەناسەی شیعرەکان- یاخود خوێنەر وێنایەکی-تصور- ی زەینیی یاخود بینراوی بۆ وێنەکە هەبێت.

دووەم: خواستنی پەنهان"الاستعارة الكامنة":

کاتێك کە یەکێك لە پێکچوێنراو-بەراوردکراو- ەکان ئاماژەی بۆ ناکرێ، واتە شاعیر لە خەیاڵی خۆیدا دروستی ئەکا، یاخود بە شتێکی تری ئەچوێنێو بە سیفاتی ئەو شتەوە مامەڵەی لەگەڵدا ئەکات، ئەوا ئەکەوینە بەردەم خواستنی پەنهانەوە.. گەر بچینەوە سەر ڕستە شیعرییەکانی ڕەشنوسی تەیرەکانو بەراوردیان بکەینەوە ئەبینین بەم شێوەیەیە:
شەڕەکان: بەجل چوێنراون ئەو کات لە ئاو هەڵئەکێشرێن.

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

شۆڕشەکان: بە پارچەی ئاسەوارو کۆنە چوێنراوە، ئەوکات ئەخرێتە موزەخانەوە.

ئاشتییەکان: بەجلوبەرگ و ئەوکات هەڵخستن.

شاعیر ناڵێ شەڕ بە جل‌وبەرگ ئەچوێنم و ئەوکات لە ئاوی هەڵئەکێشم- لە نموونەکانی تریشدا بە هەمان شێوە- ، بۆیە ئەمە خوازراوی پەنهانییە، کە بەشێکی ئەم بەراوردکارییە ئاشکرایەو بەشەکەی تری شاراوە.

سێیەم: خواستنی کەمە پەنهان:

دەریا شەپۆل.. گۆرانییەك حەرفەکانی

شیعرو وەزن

نەسیم خەونی سپیدەیەکی حەزین!

تەنهام... تەنها

لە نیشتیمانی عەتف دا، مەرگ بە سەوزی دەبینم.

" هەمزە گولانی- ڕوبارێك لە سەرخۆشیدا- ڕوبارێك......"

شەپۆل‌ودەریا، گۆرانی‌و شیعری کێش‌و سەروادار، نەسیم‌و خەونی سپیدەیەکی حەزین، ئەمانە هەموو ڕستەی هەواڵیین، بەلام لە تەنیاییەکەوە[2] ئیتر ڕستەکە ئەگۆڕێت‌و – لە نیشتیمانی عەتفدا مەرگ بە سەوزیی ئەبینم- پێکهاتەکەی ئەگۆڕێت، ئەبێ بە ڕستەی خواستن تیادا بەکار هێنراو واتە ئەبێتە ڕستەیەکی ئاوێتە لە گەیاندنی زانیارییەك واتە هەواڵ‌و بیرۆکەو خواستن.. بەلام خواستنی ئەم وێنەیە جیاوازە لە خوازراوەکانی ترو پێی ئەوترێ خواستنی پەنهانی لاواز، چونکە مانای خوازراوەکە بە تەواویی ڕوون نەکراوەتەوە.

هەواڵە کردنی سەوزیی بۆ سەر هەر خوازراوێك چەند ئەنجامێکی لێ ئەکەوێتەوە، نزیکترینیان لەم وێنەیەدا دوو دەلالەتە، ئەوانیش بەم شێوەیە:

أ- یان ئەوەتا بە سەوزیی‌و گەشاوەیی ببینرێ، کە بەو جۆرە ئاماژە ئەبێت بۆ وەرزی بەهارو لەگەڵ تەنیایی‌و وێنەکانی تری قەسیدەکەدا یەکناگرنەوە، تەنها لە ئاماژەکردنییەوە نەبێ بۆ ڕوانین، واتە دەرکەوتنی زەقی بەهارو دەرکەوتنی یەقینی مەرگ، کە ئەمەیان زیاتر ڕێی تێئەچێ.

ب- یاخود ئاماژە کردنە بۆ سەوزیی خواردنی شتێك کە ئیدیۆمە لە زمانی کوردی‌داو دەلالەتە بۆ کۆتا پێهێنانی ئەو شتە پێش پێگەیین‌و وادەی خۆی، کە لێرەدا ئاماژە کردن ئەبێت بۆ بینینەوەی مەرگ لە گەنجێتیدا کە پێش وادەی خۆی دەرکەوتووە.

هەر وێنایەکیان، بینینەوەیەکی جیاوازەو هەردووکیشیان ئەوە دەرئەخەن کە وێنەکە هەواڵە کراوە بۆ سەر خوازراوەکە، کە نیشتیمانی عەتفە لێرەدا.. ئەم دوو خوێندنەوە جیاوازە بۆ ئەو خوازراوەو خوێندنەوەی تریش، ئەبنە خوێندنەوەی خوێنەر بۆ هەواڵە کراوێکی نادیار کە لە ڕێگەی خوازراوێکەوە بە ئێمە گەیشتووە، بەم جۆرە نادیارییە لە شیعردا ئەوترێت خوازراوی پەنهانی لاواز لە شیعرداو گرنگترین سودێکی قوڵکردنەوەی ماناکانە لە شیعردا.

[2] - تێبینیی ئەکەم لای هەندێك لە برادەرانی شاعیر، تەنهاو تەنیا تەواو ساغ نەبووەتەوە.. تەنها = فقط لەعەرەبیداو تەنیا = وحید

© 1997-2007 chrakan.com هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە

چوارەم: خواستنی ئاڵۆز:

ئەی هۆنراوە
دەبەس سەرەتاتکێ بکەو
وەك کچۆڵەی چواردە ساڵە
قژە پەلکە زێڕینەکەت
لە پەنجەرەی ئەم دڵەوە
بخەرە ناو گۆمی باوە..!
ئاخر دوایی پرچە درێژە سەوزەکەت
دەسوتێنن..!
خۆ تۆیان لا شەنگتر نییە
لەو هەموو دارەی سووتاوە..!

" لەتیف هەڵمەت- وشەی جوان گوڵە گوڵ- سەرەتاتکێ"

ناونیشانی ئەم شیعرە سەرەتاتکێیەو نەك هەر ئەو ئاماژەیە، بەڵکو قژو پەلکە زێڕینەکەی‌و، پرچی درێژی سەوز چ پەیوەندییەکیان لەگەڵ شیعردا نییە گەر بە مانای پەتیی وەربگیرێن، بەڵام لە گشتیی شیعرەکەدا پەیوەندییەکی دینامیکیی دروست ئەبێت‌و ئەو خوازراوانە زۆر بە ئاسانیی ئەچنە سیاقی لۆژیکە شیعرییەکەوە، لەگەڵ ئەوەشدا پەیوەندییەکان شیعرەکەیان دەوڵەمەند کردووە.. ئەم جۆرە پەیوەندی دروستکردنە لە نێوان خوازراوی لەمشێوەیە، کە بە گرانیی هەواڵە ئەکرێت‌و دواتر ئەبێتە مایەی جوانکردنی وێنەو بیرۆکەکە، خوازراوی ئاڵۆز بەرهەم دێت، یاخود بەو جۆرە خواستنانە ئەوترێت: خواستنی ئاڵۆز.. ئەم جۆرە خواستنانە دەوڵەمەندو ئاڵۆزن.

پێنجەم: خواستنی دیاریکراو:

من لە باکوری غەریبیم.
بزر بووم‌و وێڵ‌و بێواز
لەسەر کورسیەکی بەدبەخت
بەرامبەری ئاوێ گرینۆك دانیشتووم.
جۆگەیەکی گرینۆك، گرۆز، گرینۆك
ساتێ چییە بێدەنگ نابێ‌و داناسەکنێ
پێئەچێ ڕووباری دایکی
لە شەوێکی باوبۆراندا
ئەمی تەنیا جێهێشتبێ‌و
خۆیشی ڕەدووی

© 1997-2007 chrakan.com هەموو بابەت‌و دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە

كەڵە زەریایەك كەوتبێ!.
جۆگەیەكی گرینۆك، گرۆز، گرینۆك
من بزرو، ئەو گرینۆك!
ئەز نازانم ئەم بە كێ ژێر ئەبێتەوە
لە دوای دایكیو؟!
منیش لەدوای كوردستانم
ئەبێ كێ بمدۆزێتەوە؟

"شێركۆ بێكەس- ئێوە.. بە خۆشەویستیم ئەسپێرن- ونبوون"

لەم وێنەیەدا خواستنی دیاریكراو بەكارهاتووە، لەو دوو ڕستەیەدا كە هێڵیان بە ژێردا هاتووە.. خواستنی دیاریكراو لەوێوە سەرچاوەی گرتووە كە ئەزمونێكی شاعیر لە وێنە دوورو درێژەكاندا هەیەو باس كردنی جۆگەو گریانی بۆ دایكی بە وێنە عاتفییەكانی دەقەكە نیشان ئەدرێنو مەبەستی سەرەكیش لەو دوا وێنە هێڵ بە ژێردا هاتووەیە كە شاعیر ئەیەوێت لە بەراوردكردنێكدا لە حاڵەتێكی عاتیفی تر بدوێتو بەو وێنە كورتكراوو لە هەمان كاتدا دیاریكراوە سەرجەم تەفسیلەكانی كۆ بكاتەوە، چاوگەی هەواڵە كراوەكە كە كوردستانە دیاریی ئەكاتو بوار نادات بە وەرگر بە شوێن چاوگەكەیدا بگەڕێت، دروست ئەمە خواستنی دیاریكراوە.. لە هەندێك شوێندا وا ڕوودەدات كە ئەمجۆرە خواستنە بۆ كۆكردنەوەی كۆمەڵێك داتای تێكەڵو پێكەڵو هەڵڕێژراو بێتو ئەیكات بە كۆمەڵەیەكی جوانو زەوقو توانا لە داڕشتنی پێكچواندنەكاندا دەرئەخات، واتە بەو كۆكردنەوەیە بەشێكی هاوسەنگ دەرئەخات.. ئەو نموونەیەی سەرەوە هەرچەندە تەفسیلەكەی لە تەنها بابەتێكدایە كە جۆگەیە، بەڵام بەو خوازراوەی كە چاوگەكەی دیاریی كردووە هاوسەنگیی بە وێنەكە بەخشیوە.

شەشەم: خواستنی فراوان:

گۆی زەوی، بیابانێكی وشك بوو
كە یەكەم جار، بەژنی ژنو
چاوی ژنو
دەمی ژنو
مەمكی ژنی بینی،
لەبەر خودا پاڕایەوەو گوتی:
منیش شەنگەبیو
دەریاچەو
گوڵستانو
لوتكەم، گەرەكە.

© 1997-2007 chrakan.com هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەری چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە

" قوبادی جەلی زادە- کتێبی قوبادی جەلی زادە- پۆشتەترین ڕووت3"

سەرنجی ئەم پارچە شیعرە بدەین، لە نێوان زەویو جەستەی ژندا کۆمەڵێك پێکچوێنراو هەیە:
بەژن:شەنگەبی،، چاو: دەریاچە، دەم: گوڵستانو مەمك: لوتکە.. بەڵام ئەمانە هەر یەکیانو سەر بە جیهانی جیاوازن، واتە نەك تەنها لە نێوان بەراوردکراوەکاندا پێکچواندن هەیە، بەڵکو لە نێوان جیهانی هەر یەکێکیشیاندا..ئەم جۆرە خواستنە پێی ئەوترێت خواستنی فراوانو مەودای بەکار هێنانی زۆر فراوان نییە، چونکە ئەبێت هاوشانییەکی تەواو لە نێوان پێکچوێنراوەکانی هەردوو جیهانەکەو، هەردوو ڕووبەرەکە خۆشیدا هەبێت، کە ڕەنگە دەگمەنیی ئەم حاڵەتە وایکردبێ کەم شاعیر خۆی لە قەرە بدات.

حەوتەم: خواستنی ناوەکیی زانراو:

بەکارهێنانی ئەم جۆرە خواستنە، نێگەتیفانە کار ئەکاتە سەر دەقو بابەتەکەو لە زمانی سروشتییەوە نزیکی ئەکاتەوە، یەکێك لە هۆیە گرنگەکانی لاوازیی ئەم جۆرە خواستنە ئەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە لە ژیانی ڕۆژانەدا بە بەرفراوانیی بەکاردێت، کەسەکان بۆ دەربڕینی هەر شعورێکی تایبەت کە مانایەکی قوڵیان بۆی هەیە، پەنا ئەبەنە بەر ئەم جۆرە خوازراوانە، لەبەر ئەوەی دروستکردنی بیرکردنەوەی زۆری پێویست نییە..
خواستنی ناسینەوە ئەو خواستنانەن کە بابەتێکی سست وەك سیفەتێك ئەدا بە کەسەکان، وەك " دڵی پێی ئەسوتا، زوخاڵی لێ ئەچۆڕا، ئارامی لەبەر بڕابوو، چاوی پڕبوو لە وشە، دڵی بۆی ئەیەشا، پشتی شکاو ...هتد.."
ئەم نموونانەو زۆری تریش، ئەبنە مایەی لاواز کردنی دەق.. نموونەی دەقی لەم بابەتانەشمان زۆرن گەر بە وردی سەرنج بدەین.

هەشتەم: خواستنی ڕاستەوخۆ:

لە ڕاستیدا ئەم بەشەیەیان پەیوەندیی بەداهێنانی شیعرەوە نییە، بەڵکو بەشێکە لە یاساو ڕێسای فۆرمی نووسینو تەنها بۆ بەرچاو ڕوونییو ئاڵۆز نەبوونی بابەتی خواستن باسی ئەکەم.. ئەمجۆرە خواستنە هەموو ئەو نموونە خوازراوانەن کە لە بابەتێکەوە وەرئەگیرێنو وەك خۆیان بەکار ئەهێنرێنەوەو ئاماژە بۆ سەرچاوەی بابەتە سەرەکییەکە ئەکرێ کە خوازراوەکەی لێوە وەرگیراوەو ئەخرێتە نێوان دوو کەوانەوە بۆ ئەوەی دەلالەت لەوە بکات کە ئەو پارچەیە لە دەقی ترەوە وەرگیراوە، ئەمە جاروبار لە شیعریشدا ئەکرێت.. ئەم جۆرە خواستنە هیچ پەیوەندی بە داهێنانەوە نییە وەك باسمان کرد، بەڵکو خواستنی ڕووکەشەو لە بنچینەکانی لێکۆڵینەوەدا بە خواستن ناو ئەبرێ.

جیاوازی نێوان شیعرو پەخشان:

لەو هەموو دەقانەی کە ئێستە بڵاوئەبنەوە بە ناوی شیعرەوە، ڕەنگە هەندێکیان دوورو نزیك پەیوەندییان بە شیعرەوە نەبێت، بەڵام لەبەر نەبوونی هەڵمەتێکی ڕەخنەیی بۆ جیاکردنەوەی سنورەکانی نێوان ئەو دوو ڕەگەزە ئەدەبییە، زۆر جار هەندێك – بەناوشیعر- زیان بە دەقە شیعرییە جوانەکانیش ئەگەیەنێتو خوێنەریان ئەتۆرێنێ، جۆرە ئاخاوتنێك هەیە لە پەنا نوێگەرییەوە ئیفرازاتی خۆی بە ناوی شیعرەوە دەرئەپەڕێنێ‌وهەیە بە بیانووی دژ بە نوێگەریی، لە ڕاستیشدا هیچیان لەوی تریان بایەخدارتر

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

نییە.. گرنگ ئەوەیە لەبەر نەبوونی سەرچاوەکانو گوێ پێ نەدانی خوێنەری جاد، ڕەش و سپیی تێکەڵ بە یەکتر کراوە.

گێڕانەوەی هەر یەك لە شیعرو پەخشان بۆ سەر پێگەکانی خۆیان، ڕەنگە ئەو سودەی هەبێت کە هەمووانمان زیاتر لەو دوو ڕەگەزە بگەیەنێو خوێنەریش ئامادە بکا کە هەموو نوسینێك بە شیعر وەرنەگرێ،

ئەم خاڵانە گرنگترین جیاوازییەکانی نێوان شیعرو پەخشانە لە نوێترین خوێندنەوەیاندا، بە پێی ئەو سەرچاوانەی لەبەردەستدان:

1- دوا ئامانجی شیعر گەیاندنی شتێك نییە بە پێچەوانەی پەخشانەوە کە ئەبێ دەرەنجامێکی هەبێو شتێکی دابێ بە دەستەوە.

2- هاوزەمانیی بوون، یاخود دەرخستنی سەردەمی نوسینو وابەستەکردنی بە سەردەمەکەیەوە ئەرکی پەخشانەو بە پێچەوانەوە لە شیعردا ناتوانین ئاگامان لە زەمەن بێت، یاخود زەمەن دەرخەر نییە.

3- زمانی هێمایی ڕاگەیاندن لە پەخشاندا بایەخی گرنگی هەیە، واتە ڕاگەیەنراوێکی سیاسی یا کۆمەڵایەتی لە پشتەوەیە، بەڵام شیعر بایەخی خۆی بە زمانی ڕەمزیی شیعریی ئەدا.

4- ئەگەر شیعر بە ناوی پەخشانەوە یان بە پێچەوانەوە پێشکەش بکرێن، ئەوا لادانە-تحريف- واتە گەر پەخشانێك ڕیتمی شیعری بدرێتێ، یان شیعرێك وابەستەیی خۆی بە زەمەنەوە ڕابگەیەنێت.. نموونەی لەو جۆرەیە.

5- شیعر شعورێکی زیاتری پێویستە لە پەخشان.

6- شیعر هەست ئەخرۆشێنێو بەرەو خەیاڵ ئەڕوا، بەڵام پەخشان زانیاریی بابەتەکەی ئەگەیەنێتو بە ئاراستەی عەقڵدا ئەڕوا.

7- دەقی پەخشانیی دەقێکی هەواڵنامەییەو حەقیقەت ئەگەیەنێ، بە پێچەوانەی شیعرەوە کە ئەو حەقیقەتە گرنگ نییە بەلایەوە چییە، بەڵکو گرنگیی ئەدا بەو شعورەی پێوەی لکاوە.

8- بابەتی شیعر کاردانەوەی عاتفیە بۆ ڕوداوێك.. بەڵام بابەتی پەخشان ڕوداوەکەیەو بە شێوەیەکی وەزیفیی دائەڕێژرێ.

9- پەخشانی خەیاڵیی ئەو زانیارییە ئەوروژێنێ کە هەڵیگرتووە، بەڵام شیعر بەم زانیارییانەوە گیرۆدە ناکرێ.

10- شیعر تەنها عاتیفە نییە بەڵکو زۆر بەهرەی فکریی تری ئەوێ"زاکیرەی باش،هەستکردن بە هاوڕێکیی، توانای پێکەوە لکاندنی وردەکاریی".

11- پەخشان توانای عەقڵیی پێویستە، بەڵام پێویستیی شیعر نییە.

12- عاتیفە پێویستیی بە بەکارهێنانی شێوازی ڕەوانبێژیی تایبەتە وەك لێکچواندنو مەجاز، کە تەواو ئەگونجێ بۆ گوزارشت کردن لە عاتیفەو ئەمەش لەگەڵ شیعرا ئەگونجێو پێویستی بە لەرەو کەرتکردن هەیە،

13- ئەو پەخشانەی خەیاڵیی بێ یان گرنگی بە شعور بدا هەر بە پەخشانیی ئەمێنێتەوە، لە کاتێکدا شیعر ئەتوانێ عەقڵیی بێ یان گوزارشت لە حەقیقەتێك بکات.

14- شیعر پێویستیی بە شیکردنەوەی ورد هەیە لەبەر ئەوەی دەرەنجامی ئاڵۆزو گرانی هەیە، بە پێچەوانەی پەخشانەوە کە خێرا وەرگر لە دەرەنجامەکانو مەبەست ئەگات و چ ماندوو بوونێکی زەینیی ناوێ.

15- پەخشان شێوازی ڕێکخراوی ئاخاوتنی سروشتییە، بە پێچەوانەی شیعرەوە کە بونیادێکی ئاڵۆزی هەیە.

16- وەرگرتنی چێژی ئیستاتیکی لە پەخشاندا ئەگەڕێتەوە بۆ سەدەی بیستو لەسەر دەستی فۆرمالیستە ڕوسیەکان، ئەگینا لە سەدەی هەژدەو نۆزدەدا تێکەڵ بە بابەتەکانی فەلسەفەو ڕامیاریو کۆمەڵایەتی بوو.. ئەمە مانای ئەوەیە کە دەرکەوتنی پەخشانی هونەریی تەمەنی زۆر نوێیە لە چاو شیعردا.

17- ڕیتم یەکێکە لە پێکهاتە سەرەکییەکانی شیعر، بە پێچەوانەی پەخشانەوە کە بایەخی پێنادا.

18- جیاوازی لە نێوان شێوەی نوسینی شیعرو شێوەی نوسینی پەخشاندا هەر ماوە، چونکە هۆکارێکی دەستکردە بۆ جیاکردنەوەیان لە یەکتر، لە تێکەڵ کردنیشیاندا سودێك نییە، لەبەر ئەوەی لە پێگەکانی تریاندا جیا ئەبنەوە.

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

زیادەڕۆیی " إفراط":

زیادەڕۆیی لە هیچ شتێكدا باش نییە، بە تایبەت لە هەر تایبەتمەندێتییەكی شیعرییدا.. زۆریی بەكارهێنانی مەجازو خواستنو لێكچواندنو هەڵڕشتنیان بە سەر یەكەوە، كار لە ڕیتمی دەروونیی خوێنەر ئەكاتو شیعرەكەش بەرەو ئاڵۆزیی ئەبا، لە كاتێكدا تۆ بتوانی بە كورتترین ڕێگە وێنەكەت بگەیەنیو كەچی بەم زیادەڕۆییە باری بكەیت.. گەیاندنی بیرۆكەیەك" ڕوداو، دیاردە، ئیحساس" تا بە كەمترین وێنەی ڕەوان بگاتە وەرگر، لە ئاڵۆزكردنی چاكترە، كەڵەكە كردنی وێنەش بە مەبەستی درێژ دادڕیی، یاخود تەسەللا نەشكانی نوسەر لە وێنەكانی خۆی میزاجی خوێنەر ئەشێوێنێو لە دەقەكەی ئەتۆرێنێ.. چاكترین حاڵەت دووركەوتنەوەیە لە هەموو جۆرە زیادە ڕۆییەكو پێشكەشكردنی دەق بە جوانترینو پتەوترین وێنە.. ئەم وێنانەی خوارەوە هەر یەكەو گوزارشت كردنە لە شعورێكی تایبەت بەبێ پەنابردنە بەر زیادەڕۆیی:

بەڵكو بتوانم شەوێكیان
بەتاكێك لەم خەونە دڕاوانەی بەسەر پێمەوە ناوەستن،
دانەیەك لەو جریوە مێخۆشو نزمانەت بۆ بەردەمەوە خوارێ؟
كە بەئاسمانی مناڵیممەوە شك دەبردن!
بگەڕێوە!!
ئەم عومرە بەئاسانی لەپشت- با- وە بەسەر نابرێ!
ئەو..؛پێ بەپێ لەگەڵ خوڕەی نەزیفی
دالغە ڕەنگپەڕیووەكانی پەنجەرەدا
بەهەموو مندا هەڵژنا!
یەك بەیەكی ڕەنگی
ئەو ئاوە تەڕو هەزار ڕەنگانەی
سەر بەرەو خوار
لەبەینی قەفەزەی سنگی خەیاڵمەوە تێ دەپەڕین،
لەژێر پێیدا توێخیان هەڵدا!
دانە بەدانەی ڕۆژە لارەملەكانم،
لەخوڕپەی ئەو
بەناو قەدی باڵەخانەكانی مردنەوە
تاس بردنیەوەو...
نەگەیشتن ئەوەندە هەڵكشێن

" فەرەیدون پێنجوێنی- دەسرێژی سێو- ڕاوچی ئەستێران"

خۆ بەدەستەوەدانو لایەنگیریی:

هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەری چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

خۆبەدەستەوەدان زۆر لایەن ئەگرێتەوە، گرنگترینیان خۆ بە دەستەوەدانە بۆ شەپۆلی باو.. لەناو ئەمیشدا زۆر لكی تری لێ جیا ئەبێتەوە، گرنگترینیان شێوە زمانی باوی نوسینە.. شەپۆلێكی باو هەیە بۆ گۆڕینی وشەو زاراوە شیعرییەكان بە خستنەبریی وشەو زاراوەی عەرەبیو فارسی، بە دڵنیاییەوە كەس لەم تێهەڵكێشەیە سودمەند نابێتو زیانی گەورەش بەر دەقو زمان ئەكەوێت.. زمان پڕ ئەبێ لە وشەی تێكشكاوی ئەملاولاو دەقەكەیش خوێنەری خۆی لە دەست ئەدا، چونكە ئەو وشانە ڕەنگە لە ژیانی ڕۆژانەی نوسەردا ئاسان بەكار بهێنرێو وەڵامدانەوەی باش بە دەست بهێنێت، بەڵام بەكارهێنانی بە شێوەیەكی بەرفراوان لە ژیانی ناو دەقدا ئەبێتە هۆی پیس كردنی ژینگەی زمانو كەمكردنەوەی گرنگییدان بە زمان- كە ئەم حاڵەتە تەنها كوردی گرتۆتەوە- لەلایەكی ترەوە خوێنەریش ناتوانێ بە ئاسانی چێژ لە شیعرێكی تێكەڵە زمان وەرگرێ.. ڕەنگە چەند وشەیەك كە بە هۆی زۆریی بەكارهێنانیانەوە لە زمانی كوردیدا توابێتەوە، بەكارهێنانیان ئاسانتر بێت، یاخود هەندێك جار جوانیش بێت.. ئەمەش ناكاتە ئەوەی كە زمانی ڕۆژانە بە هەموو كاریگەرێتییەكانیەوە بۆ شیعر بگوێزینەوە.. لە چاوپێكەوتنێكی- شێركۆ بێكەس- دا ستایشی هەوڵو تەقەلای ئەو نوسەرانەی كرد كە لە ماوەی بیست ساڵدا داڕشتنو زمانی بەكارهێنراوی - بانگی كورد1919- یان گۆڕی بۆ زمانی بەكارهێنراو لە- گەلاوێژ 1939- دا.. ئاخۆ نەوەكانی داهاتوو چۆن هەوڵی ئەو زاتانە ئەنرخێنن كە زمانی –گۆرانو هەردیو دیلانو موكریو شێركۆو پەشێوو هەڵمەتو چەندانی تر- تێك ئەشكێننو ئەم وشانە فڕێ ئەدەنە زمانی كوردییەوە:

"فەنا، عومر، شەهد، شەبەق، حاصیل، صەفا- بە پیتی عەرەبی وەك خۆی- عەبەس، موزاهەرە، خورافات، وەهم، سوڵتان، هەلا، مەملەكەت، شەوق، فەتحی ساڵانی ناموڕادی.. جیهادی شمشێرباز، قەسوەت، شەرارە، مەلەكوت، ئەمەو چەندین وشەی تر كە جێی خۆیان لە زماندا كردۆتەوە وەك:حەسرەت، مەودا، خەڵوەت، شەراب، زەمەن، قیامەتی ڕۆح، ئیزن، جگە لەوەی هەریەك لەم وشانە چەندین جار دووبارە كراونەتەوە، هەموویشی لە شیعرێكی 62 دێڕیدا.

گەر لە ژماردنو جیاكردنەوەی ئەو وشانە بین لە هەر شیعرێكدا كە ئاوا سەرنجمان ڕاكێشێ.. ڕەنگە ئاسنی سارد كوتان بێ.. گرنگ ئەوەیە لە هەڵەیەكی ئاوا زەق خۆپارێزیی هەبێ، ئەمە تەوژمی شەپۆلی مۆدێلەو هەر لەگەڵ ئەو جۆرە نوسینانەشدا بەسەرئەچن.

جۆرێكی تری خۆبەدەستەوەدان، دوای بابەت كەوتنە، تا پڕكردنەوەی پێویستییەكانی دەقەكە بابەت پێویستەو دوای ئەوە ئەبێتە بارێكی گران بەسەر دەقەوە، بە شێوەیەك لەگەڵ خواستی خوێنەردا یەكناگرێتەوەو ئەویش بە دوری خۆی فەرامۆشی ئەكات" ئەم باسەمان لە بابەتی درێژدادڕیو زیادەڕۆییشدا باسكردووە"

هەموو جۆرە لایەنگیرییەكیش لە شیعردا ڕەنگدانەوەی خراپی هەیە بۆ سەر دەق، چونكە ئەبێتە هۆی پابەند بوون بە تەنها بابەتێكەوە، كە ڕەنگە بوارێكی فراوانی نەبێت بۆ سەربەستی نوسینو وێنەو ئامرازەكانی نوسینیش لە سنورێكدا بێنو بچن.

كاركردن لە دیاردەكاندا:

یۆری لۆتمان لە كتێبی شیكردنەوەی دەقی شیعرییدا ئەڵێ" تیۆری وەسفیی لە هونەری شیعردا وەك ئەوە وایە كەسێك تەنها تێبینیی بەس بێت بۆ تۆماركردنی دیاردەیەكی دیاریكراوی بینراو، بەڵام تیۆری بونیادگەریی گرنگیی بە تێبینییكراو لە دیاردەیەكدا بەو سیفەتە ئەدا كە بەشێكە لە دیاردەكە"

بۆ نموونە گەر لە دیمەنێكی كراوەی دەرودەشتدا، ئێمە تەنها سەرنجمان بچێتە سەر تێبینییە گشتییەكان، ئەوا ئێمە لە بەردەمی دیمەنێكی وەسفیداین.. بەڵام گەر هەموو دیمەنەكەمان بە تەنها تێبینییەك نەهاتە پێش چاوو هەستمان كرد ئەم دیمەنە لە چەند تێبینییكراوێك پێك هاتووەو بە هەموویان ئاوێتەكە پێك ئەهێنن، ئەوكات لە بەردەمی جیهانبینییەكی فراوانتردابن، هەر دەقێكی وایش كە قسەی لەسەر ئەكرێ، ئەبێ بە پێی هەمان تێبینیی وەك كارە هونەرییەكەی تەماشا بكرێ، چونكە دەق بەشێكە لە كاری

هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەڕی چراكان مافی لەبەرگرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

هونەری.

کەواتە نموونەی شیعرێکی گۆران لە وەسفێکی سروشتدا وەرگرین، ئەبێ لەگەڵ ئەم بنچینەیەدا کۆك بێت:

بە ئاسمانەوە ئەستێرەم دیوە

لە باخچەی بەهار گوڵم چنیوە

شەونمی درەخت لە ڕووم پـژاوە

لە زەردەی زۆر کەل سەرنجم داوە

ئەم نموونەیە نموونەیەکی وەسفیی پەتییە، ئاوێتەکان لە یەك تێبینیی کردندا تۆمار کراون‌و بەمەش وەسفەکە بۆ ناسینەوەی دیمەنەکە گشتگیرەو شیعرەکەش بە گشتیی وەسفییە.. بەڵام لەم نموونەیەی تردا وەرگرتن‌و هەواڵە کردن بە شێوەیەکی ترە، بۆیە شیعرەکەش سیمبۆلییە- رمزی-:

تۆ گۆیژەیت‌و لەسەر ترۆپکی بەسەرهات

ڕاوەستاوی‌و ئەڕوانیتە ئەم زامانە.

دەمێ هەڵمی‌و دەمێ تنۆك‌و دەمێکیش

گڕەو پشکۆ.

تۆ خاچیت‌و لەسەر گۆیژە ڕاوەستاوی‌و

ئەڕوانیتە ئەم زامانە.

دەمێ گوڵی‌و دەمێ سووتوو دەمێکی دی

خوێنی ئاسۆ.

" شێرکۆ بێکەس- قەسیدەی خاچ‌و مارو ڕۆژژمێری شاعیرێ"

لەم کۆپلەیەدا ڕەمزو خوازراوەکان بە شێوەیەك وەسفی دیاردەکە ئەکەن، کە گشتگیریی تێدا ونەو بە هۆی چەند خەسڵەتێکی جۆراوجۆری تایبەتەوە- کە ئەم خەسڵەتانە تێبینییکراوەکانن- قسە لەسەر ئاوێتە گشتییەکە هەیە.. کەواتە گەر نموونەی هەر تێبینییکراوێکیان وەرگرین، جیاوازە لە پێکهاتە گشتییەکە.. بۆ نموونە لە وەسفی "تۆ"دا کە لە دەقەکەدا هاتووە نۆ وەسفی جۆراوجۆر هەیە، کە هەر یەکەیان وەسفێکی تایبەتە بۆ حاڵەتێکی دیارییکراوی "تۆ".

تێك شکاندنی سروشتی دیاردەو ڕووداوو شتەکان:

لەسەر لەپی چەمێکدا، لەسەرمانا ڕەق هەڵاتن

سێوی دەستی خۆشەویستیش، لە سیٚشەممەیەکی ماندودا،

تووشی چاوەڕوانییەکی موزمین بوو،

موزمین وەك دوژمنایەتی لە.. ئێمەدا.!

"دانا عەسکەر- لە میحرابی سێشەممە ڕۆمانسییەکاندا- میحرابی سێشەممە ڕۆمانسییەکان"

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

نایابیی شیعر لەوەدایە کە چەندە بەرهەمی خەیاڵە، ئەوەندەش لە خەیاڵدا جارێکی تر ڕەنگ ئەداتەوەو لای خوێنەریش بەرهەم ئەهێنرێتەوە.. سروشتی هیچ شتێك لە شیعردا وەك خۆی نامێنێتەوەو گۆڕانکاریی بەسەردا دێت، ئەوکات شیعر قبوڵیەتی دەرگا لە ڕووی ئاماژە دەنگییەکەیدا بکاتەوە.. واتە هەموو زاراوەو گوزارشتو دەستەواژەیەك شیعریی نیین، ئەبێ ئەو گۆڕانکارییانەیان بەسەردا هاتبێت ئەو کات ئەبنە کەرەستەی شیعر.

هەموو ئەو پەیوەندیانەیشی کە لە نێوان وشەکانداو لە شیعردا دروستکراون لەمەوبەر، بە هۆی زۆریی بەکارهێنانیانەوەو تێکەڵاو بوونیان لەگەڵ زمانی سروشتیدا، سیفەتی شیعرییەتیان لە دەستداوە.. بەواتایەکی تر هەموو ئەو پەیوەندییە کۆنانەی بۆ بیناکردنی وێنەکان بەکارهاتوون، تەنها لە جێی خۆیاندا سەرنج ڕاکێش‌و جوانن، ئەگینا گەر خۆی یان هەر شاعیرێکی ترو جارێکی تر هەمان پەیوەندیو ئاوێتە دروست بکاتەوە، مەرجی شیعریی بوونیی لە دەست ئەداتو شاعیر نابێت ئەو پەیوەندییە بکاتەوە بە بناغەی داڕشتنەوەیەکی تریش.. شیعر ئەوە لە شاعیر ئەخوازێت کە پاسپۆرتی پەڕینەوە نەداتە هەموو وشەیەکی سروشتیی، بەڵکو پێویستە ئەو وشانە بە بەرفراوانیی بەکار بهێنرێن بەڵام دوای تێکشکاندنیان‌و سەرلەنوێ بنیادنانەوەیان.

بۆ نموونە: پەروانەو شەم، باڵندەو قەفەس، جێهێشتن‌و دێوانەیی، دەریاو فرمێسك ڕشتن...هتد...، هەریەکێك لەم جۆرە پەیوەندییە دروستکراوانەی نێوان دیاردەو شتەکان، زۆر دەمێکە کاری بۆ کراوەو لە ڕووی بەکارهێنانیشەوە خزاوەتە ناو هەموو چین‌و توێژەکانی بونیادییەوە، لەبەر ئەوە جارێکی تر بواری بەکارهێنانەوەیان نەماوەو گەر ویستمان لە ئەسڵی ئەو دیاردەو ڕووداوانەوە وێنەیەکی شیعریی دابڕێژینەوە، پێش هەر شتێك ئەبێ سروشتی ئەو شتانە تێك بشکێنین، نەك تەنها هەر سروشتی خۆیان بەڵکو سروشتی هەموو ئەو پەیوەندییانەیشی کە لەمەوبەر لە نێوانیاندا دروستکراوە.. بەو شێوەیە ئێمە ئەتوانین لە بەکارهێنانەوەی نوێی ئەو وشانەدا وێنەی نوێ بونیاد بنێینەوە.

ئەگەر سەرنجی ئەو وێنە شیعرییەی نموونەکەمان بدەین، بە ئاشکرا نوێگەریی لە پێکهاتەی پەیوەندییەکاندا لە نێوان دیاردەکاندا ئەبینینەوە.. لەپی چەمێك بە نموونە وەرئەگرین‌و لای هەر یەکەمان مانایەك ئەبەخشێ، بە واتایەکی تر مەدلولێکی بزێوی هەیەو هەمیشە لە جوڵەدایە.. بەڵام لێرە بەدواوە، واتە لەم شیعرەوە ئەگەر ئێمە بە هەمان واتاو مەبەستەوە لەپی چەممان بەکار هێنایەوە، ئەوە کارکردنمان ئەبێتە کار کردنەوە لە پەیوەندییە سەقامگیر بووەکاندا.. ئەتوانین بڵێین لەپی چەم لەدوای ئەم شیعرەوە ئەبێتە زاراوە، بۆیە هەرچەند کەسێك بیەوێت گەر لە چێژ وەرگرتنیەوە بێت یان بۆ هەر مەبەستێکی تر بەکاری بهێنێتەوە، ئەگەر ئاماژەی بۆ بکات ئەبێتە خواستنی ڕاستەوخۆو ئەگەر ئاماژەیشی بۆ نەکات، جگە لەوەی کە ناپاکیی ئەدەبییە، کارکردنەوەیشە لە مەئلوف دا.. بۆیە ئەگەر بە هەر هۆیەك ویستمان کاری تیا بکەینەوە ئەبێ بە زاراوە تەماشای بکەین‌و یەکەمین هەوڵمان بۆ تێکشکاندنی سروشتەکەی بێت.. چونکە دانا عەسکەر هەر لە سەرەتاوە کاری لە تێکشکاندنی سروشتی چەم‌و لەپدا کردووەو کە پەیوەندیی لە نێواندا دروست کردوونەتەوە، پەیوەندییەکی نوێیە.

بە کورتی مەبەستی سەرەکیی لە خۆ ئەڵوەدا نەکردنە بە گیانی مردووی ئەو وشانەوە کە میللەتێك بە گشتیی‌و بە چەندین جۆری جیاواز بە بەردەوامیی بەکاری ئەهێنێ‌و ئیتر ئەو گوڕەی پێ‌نییە بکەوێتە سنوری جیهانی هەمیشە نوێی شیعرەوە.. چونکە بەردەوام قسەی بە بەرداکردنی بەرگی نوێ بۆ شیعر لە ئارادایە.

ڕامان:

سەرچاوەی پێکهێنانی وێنەکان‌و بابەتی شیعرییە، تا تێرامان زیاتر سەربەست بێ، وێنەی جیاوازترو تازەتر پێشکەش ئەکرێ.

ئەی خودایە.. منداڵیم هەمووی ئەشکەنجە بوو/ بەڵام گەڵێك لەم ڕۆژە ساردو بێڕەحمانەی ئێستاکە خۆشتر بوو/ ئێستا وەکو تۆپێك

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

لە قەدپاڵێکدا.. تلۆر دەبمەوە/ وەکو سوچەڕێك لە ژێر باراندا دەگریم/ هێندە تەنهام.. بە ئەسپێك دەچم لە دارستان/ هیچ شتێك، هیچ هێزێك، ئەم شورای تەنهاییەم ناشکێنێ.

" بەختیار عەلی- کۆی بەرهەمە شیعرییەکان83_98 –نیشتیمان"

لێك گرێدانەوەی ئەم وێنانەو لە دامێنی قەدی کۆپلەی شیعرێکدا بۆ درێژەدانی شیعریی بە بابەت، تێڕامانی زیاتری شاعیرە بۆ بابەتەکەی.. تەنها لە دوو دێڕو نیوەدا شەش وێنە هەیە بە هەردوو جۆرەکەیەوە- وێنەی درەوشاوەی بابەتو وێنەی تەواوکار- لەگەڵ ئەوەشدا تەنیایی- شاعیر تەنهای بەکار هێناوە- زەمینەی شیعرەکەیە، واتە لە بونیادی ژێرەوەی دەقەکەدا وەك مانگ تیرۆژەکانی ئەبەخشێتەوە بەسەر تەواوی هەمان بونیادو بونیادی ڕووکەشیشدا.. ئەگەر بگەڕێینەوە سەر دەقەکەش پڕیی وێنەکان ئاستی تواناو فراوانیی تێڕامان دەر ئەخا.. شیعر پێویستیی بەم تێڕامانو چڕیی دەربڕینە هەیە.

مەجاز:

مەجازو لێکچواندنو خواستن، میکانیزمیی ڕەمزیین بۆ پەیوەندیو خولقاندن، مرۆڤ 3000 ساڵێك ئەبێ بەکاری هێناون.. ڕەنگە گرنگــــــــی

پێدانیان لە ئێستەیدا لەوێوە سەرچاوەی گرتبێ کە بوون بە پردی پەیوەندیی لە نێوان زانستە کۆنەکانو زانستی نوێی ڕۆژئاواییدا، ئەو مەجازانە هەمان بەکارهێنانەوەن بە وێنای جیاوازەوە بۆ زانستە نوێیەکان..

بۆ نموونە ئەگەر وشەی ڕەگ وەربگرین: ئەم وشەیە لە بنەڕەتدا وشەیەکی ڕووەکییەو بە مانای ڕەگی ڕووەك هاتووە، بەڵام هەر زۆر بە خێرایی ئەو بوارە مادییەی خۆی تێپەڕاند.. وەك ڕەگی خراپەکاریی بەکار هاتو ئەکرێت بۆ دەلالەت کردنیش لە بناغەی گوتارێك بەکار بهێنرێت، وەك ڕەگوڕیشەی گوتارێك. لە دوواییشدا وەك ڕەگ لە بیرکاریشدا بەکاردێت.. ئەم مەجازە گەر هەواڵەکراوە بنەڕەتییەکەی وەربگرین هەمان ڕەگەکەی ڕووەکە.

بەپێی جیاوازیشیان هەواڵەکراوو مەجازەکان ئەکرێن بە چەند بەشێکەوە[3]:

1- جیاوازیی لە سروشتیاندا:

لە حاڵەتێکدا سیفاتی سروشتیی هەریەك لە هەواڵەکراوەکان جیاواز بێتو بەهۆی یەکگرتنەوەیان لە بونیادێکی نوێدا، خەیاڵی خوێنەر بەرەو وێنایەکی لۆژیکیی- منطقي- ببات.. لەم جۆرەدا ئاوێتەی کیمیایی وێنەکان لە پێش چاو ئەگیرێنو مەرجی بنەڕەتیی ئەوەیە لەگەڵ ئەو ڕێسایەدا بگونجێنرێت:

شەڕێك لە سوچی ئەوپەڕی سەفەراو
لە بنمیچی ئەوپەڕی گریاناو

---

[3] لە بنەڕەتدا هەندێك لەم جیاوازییانە لە ئەدەبەوە وەرگیراوە بۆ بەکارهێنانەوەو بەراوردکردن لەگەڵ زاراوە تەکنۆلۆژییەکاندا، لەبەر بەکارهێنانی بە بەرفراوانیی لە شیعری کوردیداو چاوگە بنەڕەتییەکەیشی کە ئەدەبە، من بۆ پراکتیزە کردنی نموونەکان بە باشم زانی سوودیان لێوەربگرمو خوێنەرانی ئەم کتێبە بەم جۆرانەی مەجازیش ئاشنا ببن.. بڕوانە کتێبی" الانسان ولغته.. مارسيل لوكان، ت/ د. ماري شهرستان."

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

لە دامێنی ئەوپەڕی شیعرێکی عەبەسییا
شەڕێك لە سروشتی کاتژمێرێکی درۆزنا،
بە ناوی ژیانەوە جەنگەڵێك بوو لە وڕێنە......

"ڕۆژ هەڵەبجەیی- تا خەو دائەگیرسێ بنوو- وڕێنە"

کاتژمێرو درۆزن لەو وێنەیەدا کە هێڵی بە ژێردا هاتووە هەریەکەیان لە ڕووی سروشتیانەوە جیاوازییان هەیە، لێرەدا هەریەکەیان هەواڵەکراون بۆ سەر مانایەکی ترو بە هەردووکیشیان دەستەواژەیەك پێك ئەهێنن‌و هەواڵ ئەکرێنەوە بۆ سەر واتای شەڕ.. ئەم بونیادە نوێیە مەجازێکە لەم جۆرەی کە باسمان کرد.

2- جیاوازیی لە کاتدا:

هەموو ئەو هەواڵەکراوانە ئەگرێتەوە کە لە ڕووی زەمەنەوە جیاوازییان هەیە.. واتە هەردوو پێکهێنەرە مەجازییەکە دەلالەت لە زەمەنێکی دیاریکراو ناکەن.. لە هەندێك باردا شاعیر پەنا بۆ ئەم جۆرە مەجازە ئەبا تا بە هۆیەوە بتوانێ بیرۆکەیەکی خۆی بە شێوەیەك تێپەڕێنێت، وەك ئەوەی بیەوێت بەهۆی ئەم ئاوێتە نوێیەوە مانایەك ون بکات، ئەم شێوە مەجازە بەکار ئەهێنێ بۆ داپۆشینی مانا ڕاستەقینەکە، بۆیە زۆرجار ئەم مەجازە بە شێوەیەکی نارێك‌وپێك یاخود بە بێ مەبەست ئەوترێت:

ئەو پەنجەرانەیان بە خوێنی منالیی سواغ دا
کە ئێمە کردبوومانەوە بۆ خۆکوشتن
ئەو دەرگایانەیان بە مین لەودیوەوە کلیل دا
کە ئێمە خستبوومانە سەرپشت
بۆ هەڵاتن!

" دلاوەر قەرەداخی- تەیرەکانی ئیسماعیل- ئەو دارشەقانەی کە ڕۆژانێك باڵ بوون"

3-جیاوازیی لە کرۆکدا:

جۆرێکی ترە لە مەجازو لێرەدا مەجازەکە خۆی گوزارشت لە جیاوازییە بنەڕەتییەکە ئەکات.. ئەم جیاوازییە نەك هەر لە ڕووکەشدا بەڵکو دوورو نزیك نزیکایەتیی لە نێوان دوو هەواڵە کراوەکەدا ناهێڵێت.. لەم نموونەیەی ئەیهێنمەوە، لە کۆمەڵێك ڕستەی شیعریدا کە سەباح ڕەنجدەر ویستوویەتی وەك ڕستەی شیعریی تۆماریان بکات، چەند نموونەیەکمان لەم جۆرەی مەجاز ئەداتێ، کە تا وردتر بینەوە لە ڕستەکان پەیوەندییە مەجازییەکانی نێوانیان بەرجەستەتر ئەکات، بۆیە ڕەنگە پێویست بە چەند جارێك خوێندنەوە بکات:

نزیك ماڵی نالی دەوەستم

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەرگرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

ئەو دیمەنانە دەبینم كە چاوم داوایان ئەكات
بەسەر پەیژەی بەفرگرتوو دەگەمە دەرگاكەیان
ناخزێمو بەرنابمەوە
پۆرترێتی حەبیبەم دەداتێ بە دیاریی بۆ نواڵەی ببەم
باران دەمكرۆژێ
چەترم كیژی گەواڵە لێی خواستم
دژواریی هەر نەشكا
چرا كز بن
ئاگری جغارە لە مزگەفت نەمێنێ
پرسە بەتاڵ دەكەم
گۆڕت دەگوازمەوە گۆڕستانی پەنجەم

"سەباح ڕەنجدەر- خەون وا خۆی گێڕایەوە- زێـــوان"

ئەم وێنەو ڕستە شیعریانە، سەلێنەری میكانیزمای ڕەمزیی مەجازن، لە ڕووكەشدا ئەم پارچەیە وا ئەنوێنێت، كە هەندێكیان دابڕاوبن لە یەكتر، بەڵام بەهۆی هەواڵە كردنەوەی سەرجەم مەجازەكان، ئەكرێت بە ئاسانیی خوێندنەوە بۆ پارچەكە بكرێت.

4-جیاوازیی چاوگەیی:

زۆرترین بەكارهێنانی شیعریی لەم جۆرەی مەجازەكاندایە، ئەمەیان جیاوازییە لەڕووی ئەو چاوگەیەوە كە خوازراوەكەی بۆ ئەگەڕێتەوە.. واتە هەر شتێك ئەگەڕێتەوە بۆ كام ژینگە بنەڕەتییەی خۆی.. نموونەی لەم جۆرە لە شیعردا بە بەرفراوانیی بەرچاو ئەكەوێت، بەڵام لە ئاستی جیاواز جیاوازدا، شاعیرێكی نوێخواز بە چ بوێرییەك‌و لە چ ئاستێكدا بەكاری ئەهێنێ‌و چەند جیاوازە لەگەڵ كەسێكی خەیاڵ سستدا:

شیعری من هەندێجار شمشێرە
سەرە گەمژەكانی دنیا
دێن‌و خۆیانی لێ ئەسوون
سەرە مەزنەكانی دنیاش لە پاڵیدا
وێنەیەكی ڕەش‌وسپی
لە پێناوی سەرووەریی‌و نەمریدا ئەگرن

" كەژاڵ ئەحمەد- دیوانی كەژاڵ ئەحمەد- لاپەڕەكانی دەفتەرێكی نهێنی14 "

چاوگەی شمشێر، بابەتی ئامرازەكانی جەنگەو سەر بە قۆناغێكی مێژووییە.. بەڵام چاوگەی شیعر خەیاڵەو لكێكی گرنگیی هونەرە.. بەیەكتر گرتنی ئەم دوو هەواڵە كراوە، پێویستیی بە خوێندنەوە هەیە، بەڵام لە وێنەكەدا كەژاڵ خۆی ڕێ لە خوێندنەوەی وەرگر

© 1997-2007 chrakan.com هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەری چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە

ئەگرێو ڕاڤەی بەكارهێنانی ئەكات.. ئەو ئەیەوێت ئەم كۆپلەیە بە شێوەیەكی تر پێشكەشی وەرگر بكاتو وەرگر بۆ مەجازە گشتییەكە بێت، كە دەرەنجامی پێكەوە لكاندنی ئەو دوو خوازراوەیە، بەو ڕاڤە شیعرییەوە كە بۆ یەكگرتنەوەكەی كردووە.

5-جیاوازیی كرداریی:

ئەم جیاوازییە دەرەنجامی نەگونجانی كرداری دوو هەواڵەكراوەكەیە، بە شێوەیەك پێگەی هەر یەكێكیان جیاوازەو هەر لە خولگەی تایبەت بە خۆیدایە، كە ئەگەر پێویستیی شیعریی نەبێ، ڕەنگە كۆبوونەوەیان جۆرێك بێ لە مەحاڵ.. پێویستە شاعیر ورد بێت لە بەكارهێنانی ئەم جۆرە مەجازەدا، فرێدانی لە پڕو بێ پاساوی ئەم جۆرە مەجازە، دەق نغرۆی تەمومژێكی ئەوتۆ ئەكات كە خوێندنەوەی گران بكاتو كەمترین وەرگر بتوانێت چێژ لەو جیاوازیی‌و بەكارهێنانە وەربگرێت.. بە پێچەوانەشەوە بە ئاگا بوون لە بەكارهێنانیدا، چێژی ئیستاتیكی بە وەرگرەكەی ئەبەخشێتو ئاسۆكانی دەق فراوانتر ئەكات:

لەو گەرەكە پێخاوس‌و جل دڕاوەی
ڕۆژهەڵاتی ئەم شارەدا!.
لەو ساڵەدا
كە"با" سوورو بەفر سوورو
خاك كوژراو و
وەرزەكانمان بێوەژن بوون.
كچە كڵاوچنی ماڵێ
لەبەر دەرگاو، لە هەیوان‌و، لە ژوورەوە
كڵاو هاودەمی چاوانی‌و
كڵاو هاودەردی پەنجەی بوو.

"شێركۆ بێكەس- ئێوە بە خۆشەویستیم ئەسپێرن- كچە كڵاوچن"

ئەو ڕستەو دەستەواژە شیعرییانەی هێڵیان بە ژێردا هاتووە، لە هەركامێكیان ورد بینەوە، بە زەقیی جیاوازییەكانی كرداریان تیا ئەبینینەوە، بۆ نموونە مرۆڤ پێخاوس‌و جل دڕاوە نەك گەڕەك، بەڵام لێرەداو بەهۆی سوود وەرگرتن لەم تەكنیك‌و پێكهاتەیەوە، بە شێوەیەكی ڕەمزیی ئەوتۆ وێنەكە داڕێژراوە كە ڕاستەوخۆ وەرگر ئەبزوێنێ بۆ گەڕان بە شوێن مەدلولی هەواڵەكراوەكەداو وێنە مەجازییەكەش وەرئەگرێت بە بێ ئەوەی بگەڕێتەوە بۆ چاوگە بنەڕەتییەكەی، ئەم جیاوازییە لە نێوان ژینگەی گەڕەك‌و كرداری بكەری جلوبەرگدا لۆژیكێكی نوێ ئەخەنەوەو مانای تازەتر ئەبەخشن.

6- جیاوازیی لە پرسیاردا:

لەم جۆرە جیاوازییەدا جۆرە ئاڵۆزییەك هەیە لەوەدا كە ئەوەی دەرئەبڕێ شتێكەو پێشنیاركراویش شتێكی تر.. واتە هەر لە خودی خوازراوەكاندا كە شێوە مەجازییەكەی ئەدرێتێ ئاڵوگۆڕ لە نێوانیاندا هەیە لە ڕووی پێكەشكردنەوە.. وەك داری بلیارد بۆ نموونە، دار دەرەختمان ئەهێنێتەوە خەیاڵ‌و بلیاردیش یاری.. نموونەی لەم جۆرەش لە شیعردا بە ڕوونیی ئەبینرێ:

© 1997-2007 chrakan.com هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەری چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە

هەور ئەسوتێ.. هەنسك ئەدا.. شەویش درەنگە
تنۆکی باران.. گەڵاڕێزانی وەرزی گریانی..
دارستانێکی دووری بێ ڕەنگە
تنۆکی باران وەکو هەزاران نەرمە پەنجەودەست..
لە شوشەی ساردی پەنجەرەم ئەداو
کە سەر هەڵئەبڕم.. بە چۆڕاوگەوە باران ئەبێتە
خوێناوێکی خەست.

"محەمەد عومەر عوسمان- لە غوربەتا- ونبوون"

سوتانی هەورو بارانی وەك دەستو پەنجەو بوونی بە خوێناوێکی خەست، ئەم جۆرە جیاوازییە ڕوونتر ئەکاتەوە لەوەدا کە کە وێنەکە بە گشتیی دیمەنێکی سروشتیی باران بارینەو بە ئیحساسێکی مرۆڤایەتی بارگاویی کراوە، کەچی لە کۆتایی وێنەکەدا دیمەنەکە ئەگۆڕێتو شتێکی تر پێشکەش ئەکا.

7- جیاوازیی لۆژیکیی:

تەنها ئەوەندە هەیە لێرەدا کە لۆژیکی دەربڕو پێشنیارکراو جیاوازە، واتە دەربڕ سەر بە لۆژیکی گروپێکەو پێشنیارکراویش گروپێکی تر.. ئەم پەیوەندییە نوێیە لە زمانی ئاساییدا بە ئاسانیی وەرناگیرێو تایبەتترە بە زمانی شیعریی.. لە شیعری کوردیدا چەندین جۆر بەکارهێنانی هەیە، خەیاڵی شیعریی قوڵ لە ئاستێکی باڵادا ئەم پەیوەندییە بەکارئەهێنێو وەکو تریش ئاستە نزمەکان بە ترسەوە دەستی بۆ ئەبەنو شتێکی ئەوتۆی لێ بەرهەم ناهێنن، چونکە پێش ئەوەی پەیوەندییە نوێیەکە بەرهەم بهێنن بەدوای پەیوەندییەکی لە پێشینەی لۆژیکیی دەربڕو پێشنیارکراودا ئەگەڕێن.. ئەم بابەتە زیاتر بابەتێکی ڕەخنەییە، بەڵام نموونەی جیاوازییەکە لە ئاستی باڵادا لەم پارچە شیعرەوە وەرئەگرین:

گیتارەکەت ڕەنگی قوربانیی ئەژەنی،
ئەیکرد بە تۆفو باپووسکە.
قوربانییەکان بە جلی گوڵە هێرۆوە یەکەیەکە ئەهاتنەوەو
لەگەڵماندا دائەنیشتنو پەروانە بوون دەوریان ئەدا لە
چراکە. گیتارەکەت بەهاری ناو باوەشت بوو، پەنجەکانی دەستی
ڕاستت لە فەزای شینی ئاوازدا ئەبوون بە مەلو باڵندە،
ئەیانخوێندو شەقژنیان بوو.

" شێرکۆ بێکەس- قەسیدەی ڕەنگدان"

خوازراوەکانی" گیتار، ڕەنگ، قوربانیی، ژەنین- لەو شوێنەیدا- تۆفو باپووسکە" هەر یەکەیان سەر بە لۆژیکێکی تایبەتن وەك

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

لۆژیکی" موزیك، تیشك، کوشتار، موزیك، سروشت" کەچی ئەبینین لێرەدا لە ئاڵۆزترین کردەدا هەر پێنج لۆژیکەکە کۆبوونەتەوە بۆ پێك هێنانی سێ پەیوەندی نوێ لە تەنها وێنەیەکدا، بەمجۆرە:

گیتارەکەت ڕەنگی ئەژمنی.
ڕەنگیی قوربانیی.
ڕەنگی قوربانییەکان ئەکا بە تۆفو باپووسکە.

ئەم وێنەیە لەڕووی بونیادی ژێرەوەی دەقەکە چەندە ئاڵۆزە، ئەوەندەش لە ڕووی بونیادی ڕووکەشی دەقەوە ڕەوانە.. هەموو ئەو ڕستانەی تر کە هێڵیان بەژێردا هاتووە، نموونەی ئاستی باڵای ئەم جیاوازییە دەرئەخەن، کە زۆر بە جوانیی ڕەنگیداوەتەوەو خزمەتی وێنە شیعرییەکانی کردووە، زمانەکەی قوڵ کردووەتەوەو چالاکییەکی بەردەوامیی جوڵەی وشەکان بەخشیوە.

8- جیاوازیی لە ڕووی فشارەوە:

لە کاتێکدا ئەگەر دەربڕەکە ئەقڵیی بێتو سەرچاوەی پێشنیارکراوەکەیش سۆز بێت، ئەوا لەبەردەم مەجازی لەم شێوەیەداین.. هەر لە شاعیرە کلاسیکیەکانمانەوە تا شاعیرانی ئێستە، لای زۆربەیان ئەمجۆرە پەیوەندییە ئەبینینەوە.. لەبەر ئەوەی زۆرجار پەیوەندییە سۆزدارییەکان بەر لۆژیکی ئەقڵ ئەکەونو شاعیر لە خاڵێکدا تووشی ڕامانو پاشگەز بوونەوەیەك ئەبێت:

کەس نەمابوو
نەزانێ کە خۆشم ئەوێت
هێندە سەیری چاوی یەکترمان کردبوو
ئێستا هەردوو
چاومان لە یەکتری ئەچێت.
شێتانە خۆشی ئەویستم
شێتانەش ڕۆییو جێی هێشتم.
بۆیە جار.. جار
زمانی هۆشم پێم ئەڵێت
نەفامە ئەو کەسەی دڵی
بداتە دەست کچێکی شێت.

"فەرەیدون عەبدول بەرزنجی- بەرگی یەکەمی دیوانی ف.ع.ب- ئەو"

لەم پارچە شیعرەدا زمانی ئەقڵو سۆز بەریەك ئەکەونو ئەو جیاوازییە بۆ دروستکردنی مەجازەکە ڕووئەدات.

ڕەمز- سیمبۆل:-

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەرگرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

له ژیانی ئاسایی هەموو کەسێکدا ڕەمز بەکار دێتو شێوەی بەکار هێنانەکەی له بابەتێکەوە بۆ بابەتێکی تر ئەگۆڕێت، ڕەمز خۆی له بنەڕەتدا چالاکییەکی ئەقڵییە، لە شێوە ساکارەکەیدا بابەتەکەی جێگیرەو هەندێ مەجازو دەلالەی عاتیفی ئەگەڕێنەوە بۆ ئەو.. جلوبەرگی سەربازیی یەکێکە لە نموونە دیارەکانیو دەلالەت لە شتێکی ماددی ئەکەن.. سەرچاوەی سەرەکیی ڕەمز مەجازو دەلالەتەکانە، کە ئەچێتە پاڵیانو مانا ئەسڵیەکەشی ئەسڕێتەوە، وەك نموونەی تاجی شایانە کە ڕەمزی دەسەڵاتەکەیەتی.. جیاوازی لە نێوان ڕەمزو لێکچواندا هەیە، بابەتی لێکچوون هەر ئەبێ پەیوەندی هەبێت لە نێوان هەردوو بابەتە پێکچوێنراوەکەدا گەر لابەلایش بێت، کەچی ڕەمز بە هیچ جۆرێك سیفاتی فیزیایی نییە تا بیکاتە بیانووی مانا ئەبستراکتەکەی.

یەکێك لە تایبەتمەندێتییەکانی تری ڕەمز ئەوەیە: وا ئەکا ئەو هەستە بەهێزە بخرۆشێ کە پەیوەندیی بەو چەمکانەوە هەیە کە پێشکەشیان ئەکا.. بۆ نموونە نیشتیمانپەروەریی هەستێکە کە پەیوەندیدارە بە نیشتیمان یان کۆمەڵێك کەسەوە.. کەسێك بە بینینی پارچەیەك لە نیشتیمانەکەی ئەو هەستەی نابزوێ، بەقەدەر ئەوەی کە هەستەکە خۆی هەیە، ئاڵاو مارشی نیشتیمانی هەر بە تەنها ڕەمزێك نیینو هیچی تر، بەڵکو هاندەرن بۆ جوڵاندنی هەستی نیشتیمانپەروەریش.

ڕەمز وا ئەکا خەیاڵ بە گوڕ بجوڵێ، ئەویش بە هۆی ئەوەوە کە تایبەتمەندێتییە حسییەکان ئەکا بە بابەتی ڕاستەقینە.. بەکارهێنانی ڕەمز بەکەڵكو گرنگە لە شیعردا.. لێکۆڵیاران ڕەمزی ئەدەبییان دابەشکردووە بەسەر پێنج جۆردا:

1- ئەو جۆرەی لە دەقێکدا باڵی بەسەر تەواوی دەقەکەدا کێشاوە.. وەك نموونەی "ڕەنگ، لە قەسیدەی ڕەنگدانو بۆن، لە قەسیدەی بۆننامەی شێرکۆ بێکەسدا"

2- ئەو ڕەمزەی کە ناوبەناو یان لە زۆر بەرهەمی شاعیرێکدا ئەیبینینەوەو لە دەقەکانیدا گەشە ئەکات، تا ئەگاتە ئەوەی گرنگییەکی تایبەتو دەلالەتی جیاواز بە دەست ئەهێنێو بایەخدار ئەبێ، وەك "ڕەمزی پاییز لای محەمەد عومەر عوسمانی شاعیر".

3- ئەو ڕەمزەی لای شاعیرێك بە جۆرێك بەکار ئەهێنرێو کە شاعیرێکی تر بەکاری ئەهێنێتەوە گیانێکی تازەی بە بەردا ئەکات، وەك" گۆیژە، لای پیرەمێرد مانایەکی ڕووکەشی هەیەو کە ئەگوێزرێتەوە لای شێرکۆ بێکەس فرە دەلالاتە.

4- ئەو ڕەمزەی کە بەکارهێنانی لە چوارچێوەی ڕۆشنبیرییەکی گشتییدایە، وەك: مامە یارە، شێخ مەحمود، ، سیامەند- پێشمەرگە-، جلخوار- جاش-، سەفەربەلك... هتد..".

5- ئەو ڕەمزانەی کە لە ڕۆشنبیرییە جیاوازەکاندا بەکارئەهێنرێن بە بێ جیاوازیی، وەك هەموو ڕەمزە نموونەییەکان، بە تایبەت سروشتیەکانی وەك: مانگو خۆرو باخچەو شاخو...هتد..

ژیـــــانی ڕۆژانەی شاعیر:

لەم بەشەدا بە باشم زانی بەشی هەژدەهەمینی مانیفێستی شیعریی سەباح ڕەنجدەری شاعیر وەکو خۆی بنووسمەوە، چونکە ئەم تێبینیانەی سەباح یاریدەدەرێکی باشن بۆ داڕشتنی وێنەکانو هەروەك بۆ بارگاویی کردنی وێنەکان بە تێڕامانی قوڵ بەسوودە، کە ئەم بارە وائەکات شاعیر وردتر بێتەوە لە پێکهاتە شیعرییەکان:

"سەرنجدانی هیچ شتێك بۆ بەهرەمەند لە سوود وەرگرتن بێبەش نییە. هەر شاعیرێکیش لە ژیانی ڕۆژانەیدا زۆربڵێ بوو، زوو سەرنجەکانی دەربڕی، نەیهێشت بارەکانی بگەن بە باری تێڕامانو ناخ ڕوونبوونەوەو جیهانبینیو بەهرە خەملاندنو درکاندنی، بێگومان کارەکەی وەك نوسراوی ئاسایی پڕە، بەڵام وەك نوسراوی داهێنراوبەتاڵە، چونکە نوسراوی داهێنراو تەنیا بە تێڕامانو ناخ

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

ڕوونبوونەوەو جیهانبینییو بەهرە خەملاندن مەزنایەتی وەردەگرێت."

" سەباح ڕەنجدەر- خەون وا خۆی گێڕایەوە- مانیفێستی شیعریی- 18"

خاڵبەندیی:

خاڵبەندیی مەسەلەیەكی گرنگە لە شیعرداو بە هۆیەوە ڕستەو دەستەواژەو وێنە شیعرییەكانو هەناسەو ئەداو ڕیتمی دەق دیاری ئەكرێتو ئەو ئاڵۆزیانە ئەرەوێنێتەوە كە لە كاتی خوێندنەوەدا ڕووبەڕووی خوێنەر ئەبێتەوە.. بۆیە چاكتر وایە نووسەران زۆر گرنگیی بە پاراستنی خاڵبەندیی بدەنو چاوی لێ نەپۆشن.

لە ئێستەدا هەندێك كەس بە مەبەستو هەندێكی تریش لە نەزانینەوە، خاڵبەندییان فەرامۆش كردووە یاخود بە شێوەیەكی نادروست بەكاری ئەهێننو بە بیانووی جۆراو جۆری نامەعریفییەوە بێ بایەخی ئەكەن.. ئەم بێ بایەخ كردنە، بێ بایەخ كردنی ئەو جۆرە دەقانەشە لای خوێنەرەكەی چونكە ئەبێتە هۆی دروست كردنی ئاڵۆزییو تێكەڵو پێكەڵیی لە نێوان ڕستەكاندا.

ئەو خاڵبەندییەش جۆرێكن لە هێماو ئەگەر پیتێك بۆ دەلالەت كردن بێت لە دەنگێك، ئەوا هەر یەك لەو هێمایانەی مەبەستمانە باسی بكەین، دەلالەت لە مانایەكی دیاریكراو ئەكەنو لە بری فەرمان دەركردنێكن، بۆ هەڵوێست وەرگرتنێكی تایبەتیی.. واتە بە هۆی هەریەك لەو هێمایانەوە ئێمە فرمانی ئەوە وەرئەگرین كە چ هەنگاوێك بنێین بۆ خوێندنەوە.

گرنگترین ئەو هێمایانەی لە خاڵبەندییدا بەكار ئەهێنرێنو بۆ شیعر زۆر پێویستن ئەمانەن:

" . " خاڵ، بۆ كۆتایی پێهێنانی: ڕستەیەك، وێنەیەكی شیعریی، یاخود بابەتێكی كراوە بەكار ئەهێنرێ.

"، " كۆما/ فاریزە/ هەڵوێستە: بۆ هەڵوێستەكردنێك لەناو ڕستەدا بەكار ئەهێنرێو دوای كۆماكە ڕستەكە تەواو ئەكرێ.

" .. " دوو خاڵ: دوو خاڵ بە تەنیشتی یەكەوە ئاماژەیە بۆ كۆتایی پێهێنانی بابەتێكو سەر لەنوێ دەستكردنەوە بە قسەكردن لە بەشێكی تری تەواو پەیوەندار بە بابەتەكەی پێشینەوە، واتە دوای ئەم جۆرە دوو خاڵە گەڕانەوە نییە بۆ سەری دێڕ، بەڵكو هەر بەدوایدا ئەنوسرێت.. جیاوازیشی لەگەڵ تەنها خاڵدا ئەوەیە كە دوای گەڕانەوە بۆ سەری دێڕ- واتە لە تەنها خاڵدا- بەشێكی تری باسەكە دەست پێئەكاتەوە، نەك دەستپێكردنەوەی هەمان بەشی باسەكە.

"؛ " كۆماو خاڵی لە ژێردا بێ: هێمایە بۆ پەیوەستكردنەوەی ڕاستوخۆی وێنەی داهاتوو بە وێنەی پێش خۆیەوە، واتە ڕاستەوخۆ خوێنەر ڕائەكێشێ بۆ وێنەی دوای خۆیو ڕێنمایی ئەكا بۆ تەواو كردنی وێنەی پێشوو.

" : " دوو خاڵی سەر یەك: ئەم جۆرە دووخاڵییە هێماكردنە بۆ وەستانو ڕوونكردنەوەی ئەوی پێشتر ئاماژەی بۆ كراوە.

" ! " هێمای سەرسوڕمان: لە دوای ڕستەیەكی هەواڵگەیەنەرەوە بەكار دێو هێمایە بۆ سەر سوڕمان لەو هەواڵە، یاخود بۆ ڕووكردنە كەسێكو ئاخاوتن لەگەڵیدا، بۆ بە ئاگاهێنانەوە.

" ؟ " هێمای پرسیارە.

" ؟! " هێمای پرسیاری پڕ سەرنجە.

" ... " نێوانی هەر دوو ڕستەیەك لە دوو خاڵ تێپەڕی كرد، مانای بۆشایی لەبری وشەیەك ئەگەیەنێ.. واتە سێ خاڵیی هێمایە بۆ بۆشایی، یان وشەیەكی جێماو.

هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەری چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

" " دوو كەوانە: بۆ وەرگرتنی خوازراوی ڕاستەخۆ، كە لە دەقێكی ترەوە وەرئەگیرێ بەكاردێ، یان هەندێك كەس لە دانانی هەر ناوێكدا بەكاری ئەهێنێ، یاخود بۆ جیاكردنەوەی شتێكی دیاریكراو، دواجار بۆ گۆڕینی زمانو ...هتد.

" – " نێوانی دووداش بۆ هەمان مەبەستی دوو كەوانیە، بەڵام گەر دوو كەوانە بەكار هاتبوو، دانانی دوو داش پێویستیە بۆ مەبەستێكی تـــری

ناو كەوانە، تا تێكەڵ نەبێ لەگەڵ مەبەستی ناو دوو كەوانەكەدا.

" ★ ": دانانی ئەم جۆرە هێمایە، یان ژمارەو هەر هێمایەكی تر لەسەر هەر وشەیەك یان هەر جووت كەوانەیەك، لە پەراوێزی لاپەڕەكەدا - جا لە خوارووی پەڕەكەوە یان كۆتایی دەقەكەدا بێت- پێویستە ڕوونكردنەوەی لەسەر بدرێ.

" ★ ★ ★ " سێ هێمای لەمجۆرە بە بلاویی، هێماكردنە بۆ نێوانی كۆپلە شیعرییەكان.

" ■ ■ ■ " دانانی سێ چوارگۆشە یان بازنەی پڕ، بە مەبەستی كۆتایی هاتنی دەقە.. ئەم هێمایە لای شاعیر زۆر گرنگ نییە، تەنها ئەوەندە نەبێ كە دیزاینەرەكانی ڕۆژنامەو گۆڤارەكان بۆ جوانكردنی كارەكەو تێكەڵ نەبوونی كاری نووسەران لە لاپەڕەیەكدا، بەكاری ئەهێنن.

■ ■ ■

بەشی سێیەم

كۆڵەكە بنچینەییەكانی شیعر

دیاریكردنی كۆڵەكە بنچینەییەكانی شیعر ژماردنی ئامێرەكانی شەترەنج یان نیشانەكانی نەخۆشیەكی تایبەت نییە تا خاڵەكانی بژمێرینو كۆتایی بە باسەكە بێت، ڕەنگە لە شیعرێكی نوێدا خوێنەر ڕووبەڕووی كۆڵەكەیەكی وا ببێتەوە كە پێشتر لەبەرچاوی نەگرتبێو بۆ خۆی ڕیزبەند كردنێكی نوێ بێت.. ئەو خاڵانەی كە لە بەشی دووەمدا هاتوون، ئەكرێت بەشێكیان بە كۆڵەكەی شیعریی دابنرێنو شاعیر بزانێت كە پێداویستییەكی گرنگەو ناكرێت شیعر لەو مەرجانە خاڵیی بێ، وەك" مەجازو لێكچواندنو

هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەڕی چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

ڕەمزوخواستن‌و هەواڵەکراوەکان‌و ئاسۆکانی چاوەڕوانی‌و تێك شکاندنی سروشتی دیاردەکان‌و زۆری تریش."

بەڵام ئەوی لە هەموو ئەوانە گرنگتر ئەمێنێتەوە چەند ئامرازێکی سەرەکییەو ئەم ئامرازانە پێك هێنەری شیعرن‌واتە ئەتوانین بە شێوەیەك بیانناسێنین کە ئەبن بە چەند کۆڵەکەیەك‌و شیعریان پێ ئەناسرێتەوە.

ئەم بنچینە سەرەکییانە گرنگترن لەوەی بە مەرجی شیعرییان بچوێنین، چونکە بە کەمکردنی یەکێك لەم کۆڵەکانە ئیتر شتێك بەرهەم نایەت کە شیعر بێت، بۆیە ڕەنگە باسکردنیان بەقەدەر ئەوەی کە بیرخستنەوەیە، بەقەدەر ئەوەش پێگەی شیعر قایمتر بکات‌و شیعرو ناشیعرمان بۆ لە یەکتر جیابکاتەوە.. ناسینی ئەم کۆڵەکانە زۆرێك لەو بەناو شیعرانەی کە ئێستە ئەنووسرێن ڕەت ئەکاتەوەو کاری جددی‌و خراپیش هەڵاوێرد ئەکات.. کە ئەمانە بەشێکی گرنگیی بنەما شیعرییەکان پێك بهێنن، هاوکاریی خوێنەریش ئەکات بۆ خوێندنەوەی بەرهەمێك کە شیعر بێت‌و ئەو بابەتانەش کە بەناوی شیعرەوە ئەنووسرێن‌و زەوقی خوێنەری شیعریی ئەشێوێنن پەراوێزی بکا.

زمانی شیعریی:

هەروەك چۆن ڕەنگ ئامرازی وێنەکێشانە، زمانیش ئامرازی شیعرە، ئامانجی ئەم دەزگاڕاگەیەنەرە واتە زمان هەڵگرتن‌و گەیاندنی زانیارییە، لە هەر زمانێکیشدا بەشێك لە هێما هەیە بەو پێیەی گرنگترین ڕەگەزی ئەم سیستمەیە.. هێما یان ئاماژەش هەمیشە لە جێگۆڕکێدایە، واتە ئەو نیشانەیەی کە ئەیدا شێوە ڕوخسارییەکەیەتی‌و ناوەڕۆکی بە پێی مانا ڕۆشنبیریی‌و مێژوویی‌و فەرهەنگییەکەی ئەگۆڕێت.. با نمونەی ئەستێرە بهێنینەوە، لەکاتێکدا مانای ڕووکەشیی ئەم هێمایە دیارو ئاشکرایە بەڵام بەپێی بەکارهێنانی ئەگۆڕێت.. ئەستێرەی سەربازیی بۆ سەرشانەو پلە دیاریی ئەکا، بۆ هونەرمەندان هەر ئەستێرە بەکار ئەهێنرێ، بۆ میوانخانەو ڕێستورانتەکان مانایەکی ترە، لە کاتێکدا خۆی دەلالەتە بۆ ئەستێرە بە مانا فەرهەنگییەکەی.

شاعیر بە شێوەیەکی سروشتی هەڵس‌و کەوت لەگەڵ زماندا ئەکات بەڵام بە ڕێگەی جیاواز، بە مانایەکی تر توانای قوڵ‌و گەورە بە وشەکان ئەبەخشێ، لە پێکهێنانی هەر وێنەو ڕستەیەکی شیعرییدا هەوڵی ئەو بۆ ئەوەیە هەمان ئەو وشانەی کە بەکارهێنراون، ماناو گوڕی نوێیان پێ‌ببەخشێ‌و لە هەمان وشە مانایەکی ئەوتۆ بخولقێنێ کە خوێنەر وا هەست بکات یەکەم جارە ڕووبەڕووی ئەو وشەیە ئەبێتەوە، لەبەر ئەوە شیعر بە کۆکردنەوەی چەند وشەیەکی تایبەت‌و نائاسایی بەرهەم نایەت‌و بەو شێوەیە شاعیر ئەکەوێتە گێژەنێکی دیاریکراوی بەر تەسکەوە، بەڵام کە بەو شێوە بەر فراوانە بکەوێتە ناو زمانەوەو توانای داڕشتنەوەو هەڵهێنجاندنی مانای نوێ‌ی هەبێت، ئەوکات هاوکاریی خەیاڵیشی ئەکات لە بەرەڵابوون‌و سەرکێشییەکانیدا.

ئەو وشە زیندووانەی کە زادەی خەیاڵی زیندوون، بە درەوشانەوەیان لە دەقێکدا خزمەتی شیعرەکە ئەکەن.. ئەتوانین نموونەی دەستەواژەو ڕستەی زۆرو زەوەند لای شاعیران بهێنینەوە، کە لە بیرمان ناچنەوە.. جگە لەوەش ئەو دەستەواژەو وشانە تەنها بەهایان لەو شوێنەدا پارێزراوە، ئەگینا گەر بهێنرێنە دەرەوە بەهاکانی خۆیان لە دەست ئەدەن ئەمەش ئەوەمان بۆ دەرئەخات کە ئەو وشەو دەستەواژانە چەند پاڵپشتێکیان هەیە کە گرنگترینیان دروست بوونی ماناو دەلالەتە لەو شوێنەدا.

ئاوایە دڵی من پارچەیەکی لە ڕۆژهەڵاتی پڕ لە ئاوێنەو

© 1997-2007 chrakan.com هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە

پڕ لە گرافیکی ژنێتیی شیعرو بادە و

لێکدابڕانی لێوی هەتاو و مەمکی درەخت ،

ڕۆژهەڵاتی دیوار و مەیخانەو ژنکوشتن٠٠٠

پارچەکەی تریشی، کەوتۆتە زەریای ئێوارانی ڕۆژئاواوە

کە دەگری ، ئاو دادەگیرسێت ،

کە لەگەڵ باراندا هەڵدەکات ، شەراب دەهێنێتە قسە ٠ ٠

ئاوایە دڵی من ، هەمیشە حەز دەکات نوری لێ بتکێت

هەمیشە حەزی بە دانیشتنە لەگەڵ چرادا

حەزی بە ڕۆیشتنە لەگەڵ کانییەکی جێماو لە باران ،

لەگەڵ موسافیرێکدا، بێچەترو بێ جانتا و بێپاڵتۆ.

جەمال غەمبار- لەگەڵ تۆ، دڵێکی هەمیشە موسافیر- گەلاوێژی نوێ39-40 مەلەفی غەمبار

گەر زمانی سروشتی لە کاتی بەکار هێنانیدا ڕاستەوخۆ (بەرامبەری ئاشنا بەو زمانە) بتوانێ بە هۆی کردنەوەی کۆدو ڕەمزەکانیەوە لە ڕێگەی سیستمی زمانەوە تێبگات؟ ئەوا لە زمانی شیعردا تەواو پێچەوانەیە، چونکە ئەو کۆدانە گۆڕانکاریی زۆریان بە سەردا دێتو پاش کردنەوەیان خۆیان ئەبنەوە بە ڕەمزو جارێکی تر ئەکەوێتەوە بەردەمی کردەیەکی لەو شێوەیە، بەڵام ئەمجارەیان قورسترو تایبەتتر.. ئەمجارەیان ئەکەوێتە سەر زەخیرەی ڕۆشنبیریی وەرگر کە تا چەند ئامادەیی تێدایە بۆ ئاشنا بوون بە ڕەگەزە نوێیەکانی ئەم پێکهاتە زمانییە جیاوازەی کە خۆی پێشتر بە سەرچاوەکەی- زمان- ئاشنایە، لەبەر ئەوە کاتێك وەرگر ڕووبەڕووی دەقێکی نارێکخراو ئەبێتەوە لە دەرەوەی ئەو چوارچێوە بونیادییەوە کە چاوەڕوانیی ئەکا، دەستبەجێ هەوڵی کردنەوەی کۆدە داخراوەکانی ئەم پێکهاتنە نوێیەی زمان ئەدا، هەندێجار هەوڵەکەی سنوری ئاسایی ئەبەزێنێ. ڕەنگە پەیوەندییەکەیان ببێتە هۆی نزیك بوونەوەیان، یاخود بە پێچەوانەوە باری ڕۆشنبیریی‌و هونەری‌و فیکرییان دوور بێتو نەکرێت بگاتە ئامانج، لە هەردوو حاڵەتەکەدا

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

كاریگەرێتیی لەسەر خوێنەر دروست ئەكا، لە یەكەمیاندا ئاشنا ئەبێت بە میكانیزمی كاركراوی دەقەكەو لە دووەمیشدا بە نامۆیی ئەمێنێتەوە.

هەروەك هیگڵ ئەڵێ" وشە تەنها ڕەمزەو گوزارشت لە حاڵەتی دەرەوە ئەكا، بۆیە ناكرێ بۆ بناغەی زمانی شیعریی بگەڕێینەوە سەر وشە یان ڕێچكەی هۆنینەوەی یان ڕیتم‌و وێنەی وشەكان، بەڵكو ئەبێ لە چۆنێتی دەربڕین‌و وێنە بەرهەمهێنانیدا بۆ شتەكان، لەوێدا بۆی بگەڕێین".. بۆیە ئێمەش زۆر بە كورتی باسی زمانی شیعرییمان كردو دێینە سەرباسی بونیادی شیعر.. هەروەك سروشتی كتێبەكەش لەم بەرگەدا هەر ئەوەندە ڕێ ئەدا.

بونیادی شیعریی:

ئەو دەقە شیعرییانەی كە بینیومانن، گەر كەمێك بە وردی سەرنجیان بدەین ڕاستەوخۆ دوو شێوە ڕێكخستنی جیاوازیان تیا ئەبینینەوە.. یەكەمیان: چۆنێتی پاراستنی یەكێتی‌و پەیوەندییەكانی پارچە جیاوازەكان‌و ڕیتم‌و ئیستاتیكای شیعرییەو دووەمیشیان: پاراستنی ئاستی نموونەیی پێكهاتەو مانای دالەكان.. لێكۆڵینەوە ڕەخنەییەكانی پێشین وەك دوو بەشی سەربەخۆ بەناوی فۆرم‌و ناوەڕۆكەوە ئەیانڕوانییە ئەم دوو بونیادەو جیاواز ئەیانبینین.. ئەوكات كێش‌و سەرواش سەر بە فۆرم بوون.. ئەم جیاخوازییەو بەو شێوەیە كارێكی ئەوتۆی كردبوو كە لە مانا سادەكەیدا شاعیرانی كردبوو بە دوو بەشەوە.. ئەوی گرنگیی بە فۆرم ئەدا هیچ بایەخێكی ئەوتۆی نەئەدا بە پێكهاتەو ماناو دەلالەتەكان‌و ئەوی بایەخیشی بە ناوەڕۆك ئەدا هیچ گرنگییەكی بۆ ئیستاتیكاو ڕیتم‌و ئەدای شیعری‌و تێكشكاندنی سروشتی دالەكان نەبوو.

بۆ گێڕانەوەی یەكێتیی دەق ئەو جیاخوازییە تێك شكێنراو لەگەڵ ڕێساوكۆتەكانی زوودا ئەوانیش فەرامۆش كران.. پاراستنی ئەو یەكێتییەی دەقیش بونیادی دەق دابینی ئەكا، كە ئەبێت شاعیران بیناسنەوەو كاری تیا بكەن، ئەو بونیادەش بونیادە دیارو ئاشكراكانی شیعرن وەگەرنا هەر بەشێكی بچوكیش لە شیعردا بونیادی سەربەخۆی خۆی هەیە، بەڵام لە ناو ئەو بونیادە گشتییەدا كۆبوونەتەوەو سیستمی گشتیی دەق پێكدێنن.

بەڵام بونیادی دەق بە گشتیی سەرجەم دەقەكە پێكی ئەهێنێ‌و ناكرێت چاو لە بونیادی هەر وێنەیەكیش بپۆشین لەسەر ئەو بنچینەیەی كە بونیادی گشتیی دەق پڕی ئەكاتەوە، چونكە زۆرجار – بە تایبەت لە كێشەی ساغكردنەوەی ڕیتمدا- یەك پارچەی بچووكی ناو دەق ڕۆڵی خۆی هەیەو ناكرێ فەرامۆش بكرێ.

بەم پێیە بونیادی یەكە- پارچە- كانی دەق بەسەر یەكەوەو بە پێی پەیوەندییان بە گشتیی دەقەوە تەماشا ئەكرێ، نەك پەیوەندییەكی ئۆتۆماتیكی بەڵكو بە پێی پەیوەندیی دیالەكتیكیی لە نێوانیاندا.. هەر ئەمەیە كە بە كۆڵەكەی سەرەكیی پەیوەندیی لە شیعری نوێدا لەقەڵەم ئەدرێ.

بۆ نموونە لەم پارچە شیعرەی كە بە نموونە هێناومانەتەوە سێ وێنەی سەرەكی تیایە كە هەر یەكەیان بە چەند ڕستەیەكی شیعریی دەور دراوە، وێنەی یەكگرتنەوەی دوو كەس لە خۆشەویستیەكدا بەرجەستەكراوە.. ئەمە ڕوخساری گشتیی شیعرەكەیە.. بەڵام لە هەر وێنەیەكیاندا لۆژیكێك هەیە كە یەكێتی وێنەكان ئەپارێزێ، جگە لەمەش سەرجەم وێنەكان هەناسەیەكی تایبەتن، بەم شێوەیە پەیوەندی لە نێوان وێنەكان‌و هەم لە نێوان دەقەكەشدا بەیەكداچووە.. ئەمەش لە ڕووی بونیادی وێنەیی‌و پەیوەندییەوە.. بونیادی ڕیتمی شیعرەكە بونیادێكی خێرایە بەو پێیەی كتوپڕییەكی شاراوە لە دەقەكەدا هەیەو وێنە ڕێخۆشكەرەكان خوێنەر ڕائەكێشن بەرەو گەیشتن بە پەیامێكی دیاریكراو.. ئاراستەی ئەم شیعرە پشتی بە وێنەی بینراو بەستووە بۆ گەیاندنی پەیامێكی "هەستیی بۆ بینراو" بۆ ئەوەی بە ڕوونی بگاتە خوێنەر.. لە بارەی ئیستاتیكای شیعرەكەشەوە، خوازراوەكان ئەو خوازراوە وێنەییە بینراوانەن كە خوێنەر ئەخاتە كەشێكی دڵنیاییەوە، بەمەش هەر لە بونیادی دەقەكەدا هەوڵی ڕاستەوخۆ دراوە بۆ پاراستنی ئیستاتیكا.. بە كورتی ئەمە

هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەری چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

قسەیەك بوو دەربارەی بونیادی ئەم دەقە :

بەر لەم عەشقە

هەر یەكمان جۆگەی ژیانێ بووین جیاواز

كەنارمان جیاو شەپۆلمان جیاو

هاژەمان جیابوو.

لە پرێكدا ئێوارەیەك خۆشەویستیی

لە دەشتێكدا

لە ڕاستەوە دەستی منو

لە چەپەوە دەستی تۆی گرت

ڕایكێشاینو هەردووكمانی دا بەیەكداو

لووزەوێكو

ڕژاینە ناو یەكترەوە

لەو دەمەوە

نە من كەناری خۆم هەیەو نە تۆ

نە من شەپۆلی خۆم هەیەو نە تۆ

نە من هاژەی خۆمم هەیەو نە تۆ.

نە من ناوی خۆمو نە تۆ

ئەوەی ئێستاكە هەمانە

تێكەڵبوونەو توانەوەیەو كەف چرپێنی

بەردەوامی دوو ئاوانە!.

شێركۆ بێكەس- ئێوە بە خۆشەویستیم ئەسپێرن- لە ئێوارەیەكدا

ئاوێتەی وێنەیی، یان كیمیای وێنە:

ڕەنگە ئەم زاراوەیە سەرنجڕاكێشو تا ئاستێكیش گومان دروست بكا لەوەی كە ڕێسایەیەكی نوێ بێو ڕێگە لە سەربەستیی نوسین بگرێ.. پێش ئەوەی كەسێك ئەم زاراوەیەی بیستبێو بەكاری بهێنێ شیعر هەر نوسراوەو ڕەنگە چەندین جار ڕووبەڕووی ئەم تایبەتمەندێتییەش بووبینەوەو بەسەرمانا تێپەڕیبێو ئەو شیعرەی سەركەوتووبووبێ لە ئاوێتە بوونو هاوسەنگییەكەیدا گرفتمان لەگەڵیدا نەبووبێو لەگەڵ پێچەوانەكەشیدا زانیبێتمان كە ئەم وێنەیە گرفتی هەیە یاخود ڕەوان بە ئێمە ناگات.

هەرچەندە كیمیای وێنە بابەتی سەر بە بونیادی دەقەو لەگەڵ باسكردنی هەردوو بونیادی سەرو ژێری دەقدا دێت، كە ئەمەیان باسێكی ڕەخنەیی پەتییەو لە ڕێڕەوی مەبەستەكە دوورمان ئەخاتەوە، بەڵام پێویستە شاعیری تازە دەستپێكردوو شتێكی لە بارەوە بزانێت تا ڕەچاوی پتەویی دەقەكەی بكات.

هەر بە شێوەی ئاوێتە بوونی كیمیایی كە دوو ماددە یەك ئەگرنو مادەیەكی نوێ پێك ئەهێنن، لە زمانی شیعرییشدا، كۆبوونەوەی

هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەری چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

دوو تێبینیی کراوی جیاواز یان زیاتر لە وێنەیەکدا کۆ ئەبنەوەو هەریەك لە تێبینیی کراوەکان سیفاتی خۆی لە دەست ئەداتو لە ڕووی ماناوە گۆڕانکارییان بەسەردا دێت.. گەر لە ئاوێتەی کیمیاییدا تێکەڵ کردنی نەشارەزایانەی دوو ماددەکە هەڵەیەکی گەورە بێتو مەترسیی بەدوادا بێت، ئەوا لە شیعریشدا بە هەمان شێوە هەڵەیەو مەترسیەکەشی ئەوەیە کە ئەبێتە ڕێچکەیەك بۆ نەشارەزایانی پاش خۆیو شێوەی مۆدێل وەرئەگرێت.

تا ئێستە کیمیای وشە بە چەند مانایەك کە دوورن لەم زاراوەیەو ئامانجی ئەم تایبەتمەندێتییەی ئێمە، هەبووە، بەم شێوەیە: کیمیای وشە بریتیی بووە لە جێگیر نەبوونی مانای وشەو ناڕاستەوخۆ بوونیو شێوازی وشكو چەمکی دیاریکراو، هەموو ئەمانە لە گرنگییو بایەخ پێدانی "رامبۆو مالارمێ"وە بۆ سیحر سەری هەڵدا، سیحر نەك بە مانا پەتییەکەی ، بەڵکو بەو مانایەی کە لە پێشیندا کاریگەرێتییان هاوتا بووە لەسەر دەروونی مرۆڤ.

بە کورتیی ئەمە کیمیای وێنەیەو بە باشی ئەزانم بەم دوو نمونەیە بابەتەکەمان ڕونتر ببێتەوە:

<u>ئەوانەی بە من دەچن زۆربەیان مردوون</u>

کوپەیەکی پڕ ئاویشیان بۆ باڵندەکان جێ هێشتووە

<u>بە برادەرایەتیم لەگەڵ دەریاوان خۆم هەڵناخەڵەتێنم</u>

بە جێ پێی شادمانەکان دەکەومە ڕێ

<u>شەڕی بێهوودەیە تێکەڵبوون</u>

<u>هەموومان لە بیرکردنەوەی تەنیایی داین</u>

....

<u>چوار دیواری ژووری ماڵم</u>

ڕەنگینە بە ڕەنگی ئەو پیاوانەی پێش من بە کرێیان گرتبوو

<u>پێستیان بۆتە تابلۆو پەڵەی دیوار</u>

لەگەڵ تابلۆو پەڵەکان هێمنیی گفتوگۆمان بووەتە مشتومڕێکی توند

هێندەی من ڕانامێنن

<u>ئەو ڕۆژەی لە ناو ئاوێ گەمان دەکەم</u>

<u>لەسەر زەوی خۆم وشك دەکەمەوەو ئامادە دەبم بۆ گەشت.</u>

"صباح ڕەنجدەر- ڕووەکەکانی خواوەند- ڕێزمانی کۆڵانەکان، کۆڵانەکانی ئاو"

گەر بڕوانینە ئەو وێنانەی کە هێڵیان بە ژێردا هاتوون، ئەو وێنانەن کە دەلالەت لە تەنیایی ئەکەن بە مانا ئۆنتۆلۆژییەکەی.. ئەگەر لەو وێنانەی تریشدا هێمای تر هەبن بۆ خودو ئەو نیگەرانییەیان پێوە دیار نەبێ، یاخود بڵێین ئاسۆکانی دەقەکە بگۆڕێت – بە تایبەت کە دوو دەستە وێنەی جیاواز لە دەقەکەدا هەڵبژێرراون- ئەوا شکستی هێناوە لە کیمیای وێنە پەیوەندیدارو یەك بە دوای یەکدا هاتووەکانی.. ئێمە لە نێوان کۆمەڵێك وێنەی پێکەوە گرێدراودا ئەڕوانینە کیمیای وێنەکان، واتە ئەم بابەتە جیاوازە لە یەکێتی بابەتو هاوسەنگیی پاراستنو ڕیتمی دەق، یاخود وەکی تر، ئەو وێنە یەکتربڕو تەواوکەرانە ئەکەونە بەر پراکتیك کە چەمکێکی نوێ ئەبەخشن، نەك ئەوەی شاعیر لە وێنەیەکی قەسیدەکەیدا لە بەر باران بێو لە یەکێکی تردا لە ئاگردا، ئەگەر ئەو دوو وێنەیە تەواوکەرو یەکتر بڕ نەبن، هیچ پەیوەندییان بەم باسەوە نییە بەڵکو بە زەوقی نوسەر خۆیەوە هەیە.. لەم دوو نمونەیەی سەرەوەدا کار کردن لەسەر دوو هێڵی جیاوازە، هەرچەندە نەغمەی قەسیدەکە هەر یەکەو تەنیایی هێڵێکی زۆر دەرکەوتووە تیایدا.

شادمانەکانی بە کۆ تەوزیف کردووەو بەڵام لەبەر ئەوەی ئەمی تەنیا تەنها ئەتوانێشوێن پێی یەکێکیان هەڵگرێت، بۆیە

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

شادمانەکانیش سیفەتی کۆیی لەدەست ئەدەن‌و سیفەتی تاکیان لەم تەوزیفەدا پێ ئەبەخشرێتەوە.. ئەو کەسانەی کە لە منی ناو دەقەکە ئەچن پاش مردنیشیان ئاگاداری باڵندەکانن، هەریەکێك لەوان دەلالاتە بۆ منی دەق، ئەو منەی پاش مردنیشی ئاو بۆ باڵندەکان جێئەهێڵێ، ئەمانە بۆ گوزارشت کردنن لە ویژدانی خۆی، بەڵام خۆی ئەو ویژدانە لای کەسێك نابینێتەوەو بە برادەرێتیی کەشیتیەوانان متمانەی نییە، هەموو ئەم دەلالەتانەش دیسانەوە ئەگەڕێنەوە بۆ تەنیایی خود.. لە وێنەکانی دووەمدا تەنیایی بەدی ئەکەینەوە ئەمجارەیان بۆ ئاماژەکردنە بۆ مردن، ئەو پیاوانەی پێش ئەم ژیاون‌و مردوون، چوار دیواری ماڵ هێمایە بۆ دەوروبەرو ئاویش بۆ ژیان.. ئەوانی پێش ئەم کە تەنها شتێکیشیان لێ جێماوەو ئەم بە پێستی چواندووە، هەر لەگەڵ ئەما یەکناگرنەوەو لە کێشەی توندو تیژدان، چونکە وەك ئەم، واتە منی ناو دەقەکە ڕانامێنن، زۆر بە ڕوونیی تێڕامانی خۆی باس ئەکات بەوەی کە دوای ئەوەی لە ژیاندا گەمەی خۆی تەواو ئەکا، ئیتر خۆی ئامادە ئەکا بۆ گەشتی مردن، ئەو مردنی بە گەشت چواندووەو ئەم چواندنە لە ڕووی چەمکەوە نوێ نییە بەڵکو لە ڕووی داڕشتنەوە نوێکراوەتەوە.

بەم شێوەیە ئەبینین کە لەچەند وێنەیەکی جیاوازداو لە بونیادی شیعرییدا هاوکێشە وێنەییەکان بە هاوسەنگییەوە پارێزراون، سەرباری فرە ڕەنگیی خوازراوو هەواڵە کراوەکان" الاستعارات والاحالات"، نمونەکانیشی" پێك چوون، کوپەی ئاوو باڵندە،برادەرێتیی دەریاوان، شوێن پێ هەڵگرتن، شادمان، بێهوودەیی، شەڕی تێکەڵ بوون، بیرکردنەوە، تەنیایی" ئەمە لە وێنەکانی یەکەمداو لە وێنەکانی دووەمیشدا" چواردیواری ژووری ماڵ، کرێچێتیی، ڕەنگین، پێست، تابلۆ، پەڵەی دیوار، مشتومڕ، ڕامان، گەمەی ناو ئاوو خۆ وشککردنەوە، خۆ ئامادەکردن بۆ گەشت".

لەناو ئەم دالە جیاوازانەدا ڕیتمی سایکۆلۆژیو فیکریی بابەتیش پارێزراوە، ڕەنگە زیاتر ئەمەش ڕێی بۆ هاوسەنگییە کیمیاییەکە خۆشکردبێت.. یاخود لەم دوو نمونەیەی تردا ئەبینین لەگەڵ ڕەوانیی زمان‌و جیاوازیی زۆری دالەکاندا لە ڕووی شوێنکاتییەوە دیسانەوە هەر هاوسەنگیی تەواو لە وێنەکاندا ئەبینینەوە:

پرچی زیوینیی "سیروان"م..

بە هەناسەی، ساردی شەوێکی خۆم لادا

وام ئەزانی ماسییەکی، ژێر شەپۆلی نەرمی ئەوی

بەرد بە بەردی ناخی گەڕام

نەمئەزانی خۆت ڕووباری‌و

لە سیروانا دەرناکەوی.

" ئەی ڕووبارە هێمنەکە، کەی ئەڕژێیتە خوێنمەوە"

....

شوێن تۆزی ئەسپەکەت کەوم، بۆ ڕوانینێ

کە ڕادەبووری، وەك شەوکوت

ئاودیوی ماڵێك ئەبیت‌و

<u>ئاوێنەی پێکەنینیان ئەشکێنی</u>

یان دەستەویەخە خەنجەرت لێ هەڵکێشم

ئەی گێژەن‌و مەلەوانی فریاد ڕەسی

زیندەوەرە خوێنخۆرو خوێنڕژاوەکان.

"بەرزان هەستیار- نەوەیەك پیرەمنداڵ- پرسیارەکانی ناو بەرمۆدا"

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

لە وێنەی یەكەمدا گەر بە زمانی لۆژیك و عەقڵ بڕوانینە وێنەی پرچی سیروان، ئەوا ڕووبەڕووی نالۆژیك یان ئەو دیوی لۆژیك ئەبینەوە، خۆ ئەگەر بە چاوی شیعرییش تەماشای ئەم وێنەیە بكەین كە وێنەیەكی ئەبستراكتە لە وێنەیەكی سریالی ئەچێت و بە پێی شیكردنەوەی یۆنگ گەڕانەوەیە بۆ ئەو دنیابینییە یەكەمینە كۆنەی كە لە لاشعوری دەستە جەمعیدا ئەژی و لە ڕێگەی شاعیرەوە پێمان ئەگات.. بەڵام كە بگەڕێینەوە سەر چاوگەی وێنەكەو بزانین كە وێنەیەكە توانای بڕینی وێنەكانی دوای خۆی هەیەو لە بونیادە شیعریەكەیدا یەكسان ئەبێتەوە بە لایەكی هاوكێشەكە، ئەوكات لە وێنە پێكەوە گرێدراوەكانی دوای خۆی ئەگەین و ئەمیان ئەبێتە دەروازەی ئەوانی تر.. لەگەڵ نالۆژیكیی ئەم وێنەیەدا، ڕاستەوخۆ خوێنەر ئەپەڕێنێتەوە بۆ بەركەوتنی جوانیی لە وێنەكانی تر داو مانای خۆو دەلالاتی لەوانەوە وەرئەگرێت، ئەم دەرەنجامە لەو ئاوێتە بوونە كیمیاییەی وێنەكانەوە سەرچاوە ئەگرێت، كە ئێمە مەبەستمانە.

لە وێنەكانی دووەمدا ئەوەی مەبەستمە دوو دێڕی كۆتایی نییە چونكە ئەوە باسێكی ترەو لە جۆرەكانی بانگەوازە.. سەرجەم وێنەكانی تر وێنەی پێكەوە گرێدراوو ئاسایین جگە لەو وێنەیەی كە هێڵی بە ژێردا هاتووە، مەبەستم ئەوەیە گەر ئەو وێنەیەی لێ دەربهێنرێت وێنەیەكی مەئلوفی چەمكیی ئەمێنێتەوە، بەڵام لە كۆكردنەوەدا لوغزی چەمكەكە ئەكەوێتە ئەو وێنەیەوە.. لەم دەستە وێنەیەدا وێنەی- ئاوێنەی پێكەنینیان ئەشكێنی- هەم وێنەیەكی نوێیە لە ڕووی ڕامان و زمان و دارشتنەوە، هەم شوێنی ئەو وێنەیەی پێشوو ئەگرێتەوە لە تێپەڕ بوونی بەناو وێنەكانی ترداو دیسانەوە لایەكی هاوكێشەكەیەو بە كۆی وێنەكانی تر لاكەی تری پێك ئەهێنن.

لەگەڵ تێپەڕ بوونی شەوكوت بۆ ماڵێك ئاوێنەی پێكەنین ئەشكێت واتە دەنگی پێكەنین بەرز ئەبێتەوە، بوونی ئەم وێنەیە وا ئەكات زمانی ئەو بەشەی دەقەكە ڕەوان بێت و ئاوێتەیەكی وێنەیی دروستیشی هەبێت.

لەگەڵ ئەوەشدا كە شاعیران زۆریان بە هۆی سەلیقەو وردەكاریی خۆیانەوە لە نوسیندا یاساو ڕێسای زمان شارەزان، كە شیعر بە گۆڕانكاریی جیاوازەوە لەو سیستەمە پڕ هێمایەوە سەرهەڵئەدات، ئەم بابەتە پەیوەندی ڕاستەوخۆی بە زمانەوە هەیە، هەر هەڵەیەك لە بەكار هێنانی هێماكاندا، لە تێكدان و شێواندنی ئەو سیستەمە یان زمانی شیعردا، ئەبێتە هۆی ناهاوسەنگ بوون و تێكەڵ و پێكەڵیی وێنە شیعرییەكان.

ڕیتم:

ڕیتمی ناوەكی لە شیعری نوێدا بە هۆی دوو هۆكاری سەرەكییەوە پەیدا ئەبێت.. لە شیعری كلاسیك و كێشی پەنجەدا ڕووبەڕووی ئەم گرفتی دیاری كردنە نەئەبووینەوە چونكە بە پێڕەو كردنی ڕێسای كێشی عروزی خەلیلی فەراهیدی لە شیعری كلاسیكداو كێشی پەنجە لە شیعری دوای كلاسیكدا كە خۆشڕەوتر بوو، ئیتر كێشی شیعرەكە پارێزراو بوو.. لەبەر ئەوەی ئەم لە قاڵبدانە زیانی گەورەی بە شیعر گەیاندبوو، لە سەدەی هەژدەوە ڕیتمی ناوەكی جێی هەموو ڕێسا كۆنەكانی گرتەوە كە سەرچاوەی ڕیتمەكەی گێڕایەوە بۆ باری دەروونی.

ڕیتم لە شیعری نوێدا ئەگەڕێتەوە بۆ دوو هۆكارەكەی كە یەكەمینیان چۆنێتی پێگەی فۆنیمەكانە لە زمان و ڕیزبەندكردنیدا.. دووەمیش مەودای پەیوەندییەتی لەگەڵ مانادا.

گۆڕوتینی فۆنیمەكەو توندوتۆڵی- واتە دەركەوتن- لە شوێنی خۆیداو و ماوە لە نێوانیانداو چەندبارە بوونەوەی كاریگەرێتیی زۆری هەیە لەسەر ڕیتمی دەق:

كەڵەجمن واگەد بجمن

هەموو بابەتو دۆكۆمێنتێكی ماڵپەری چراكان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

لێزم برمن

کنی کووم که

هەڵکەنەم لەێرە

م ئەمشیر جمیانم

جمیان

"شێردڵ.. جات.. دەستنووس"

لەم کۆپلەیەدا بەهۆی موزیکی زمانەوە،هەست ئەکەین ڕووبەڕووی شیعر ئەبینەوە، هەرچەندە من بەهۆی نەشارەزاییم لە شێوە زمانی کەلهوڕیدا سەرەتا لەم کۆپلەیە نەگەیشتم، بەڵام هەستم ئەکرد تاڤگەیەکی موزیك ئەڕژێتە زەینمەوە، ڕەنگە لە زۆر شیعری تری شێوەزمان‌و زمانی تریش باشتر گوێم بۆ هەڵخستبێ.

ڕیزبەندیی فۆنیمەکان:

"ج" : 2 جار لە سەرەتاو 2 جار لە کۆتاییدا

"ك" : 1 بە 4

"م" : 9 جار

"ن" : 7 جار

"ڵ" : 2جار

دوای ئەم فۆنیمە دەرکەوتووانە چەند فۆنیمێکی هاوکار هەیە کە دووبارە بۆنی ئەم فۆنیمانەیان لێدێتەوە.. شێوەی دەرکەوتنی فۆنیمەکان زۆر نزیکن لە یەکەوە، مەودایەکی دەروونیی هەیە لە نێوانیاندا، لە تواناندا هاوشانی یەکن، پێکەوە گرێدراوو پتەو هەناسەیەکی تایبەتیشی پێویستە بۆ خوێندنەوە.

گەر زۆر ورد بینەوە لە ڕیتم پێویستی بە چاوپیاخشاندنێکی لەم چەشنە هەیە، هەرچەندە ئێستە زۆر شاعیری ئێمە سەلیقەی خۆی بەکار ئەهێنێ، کە ڕەنگە لای هەموویان چوون یەك نەبێت‌و لە یەکیانەوە بۆ ئەوی تر بگۆڕێت

لەپاڵ ئەوەدا کە سەرچاوەی سەرەکی ڕیتم باری دەروونییە، ڕۆشنبیریش لەم بارەیەوە پێداویستیەکی گرنگەو بە جۆرێکی تر شاعیر ئەتوانێت وێڕای سەلیقەو باری دەروونیی، بەو ڕۆشنبیرییەوە دەستوەرداتە ڕیتمی شیعرەکەی‌و باری دەروونیی خوێنەر ئامادەتر بکا بۆ خوێندنەوە.

دەنگ کە مادەی یەکەمی کێشە، پەیوەندییەکی هاوشانی هەیە لەگەڵ مانادا، ئەمەش پەیوەندی سەرەکی بە تێفکرینەوەیە لە زمانداو بە شێوەی پەیوەستکردنی دال‌و مەدلولەکانەوە.. کەواتە بونیادی دەنگیی ئەبێتە بنچینەی وێناو درك کردن.

لە یەکەی دەنگییشدا توندیی فۆنیمە دەرکەوتووەکان‌و ماوەی نێوان ئەو دەنگانەو پێگەو بواری دووبارە بوونەوەیان، کاری ڕاستەوخۆ ئەکاتە سەر ڕیتمی دەقەکە.. بە لانی بڕگەکانیشەوە هەر بە هەمان شێوە دووبارە بوونەوەی لەرە، هەندێجار ئەبێتە هۆی پێکهێنانی ئاواز، واتە هاوشانی ڕیتمەکە خۆشڕەوییەك ئەبەخشێتە باری دەروونیی بۆ خوێندنەوە.

لە پەخشانی هونەری‌و شیعری نوێدا لەرەو دەنگ جێی کێشەکانیان گرتۆتەوەو کەمتر پەنا ئەبرێتە بەر کێشی بڕگە، بەڵکو شاعیر بە پێی باری دەروونیی لە قەسیدەکەو وردتر لە وێنەیەکدا کۆمەڵەی فۆنیمەکانی سەر بەو بارە دەروونییە دیاریکراوە ئەدۆزێتەوەو کاری تیا ئەکا.. نزیکایەتی کۆمەڵەی فۆنیمەکان بەم شێوەیە دابەش ئەبن:

"ڵ، ج، گ، ن، پ، ش، ڕ" کۆمەڵەی دووەم " چ، خ، ب، ت، د، ، ێ" کۆمەڵەی سێیەم " پ، ك، ژ، ل، ر، ی، د" کۆمەڵەی چوارەم" پ، ق، ف، ز، س، ڤـ، " هتد... ئەم جۆرە دابەش بوونە هاوکاری ئاهەنگسازییە لە شیعرداو ڕیتمەکە بازنەیەك پڕ ئەکاتەوە، گەر ئەم

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

کۆمەڵیە چەند جارێك دووبارە بووەوە، نەغمە لای وەرگر ساز ئەکاو ڕەوانتر ئەچێتە وردەکارییەکانی ماناوە.. ئەوکات ڕێگەی گۆڕینی ئاسانتر ئەبێ و چەندە دەقەکە گەشت بێ بە خەیاڵدا ئەوەندەش بە ئاوازدا ئەبێت.

ئەم باسە تیۆرییە لە ڕیتم و نەغمەی شیعرییدا، هونەرسازیی و شیعرییەتی " حەفتا پەنجەرەی گەڕۆك"مان لا ئاشناتر ئەکا.. ئەم حەفتا گەشتەی لەم کتێبەدایە، چەند گەشتن بە خەیاڵێکی فراوان و ئەزموونێکی دەوڵەمەنددا؟، ئەوەندەش ڕەوانیی ڕیتم سەرنجی خوێنەری ڕائەکێشێ و هونەرسازیی و ڕۆشنبیریی لە بابەتی ڕیتمدا دەرئەخات و گەشتێکی زەنینییە بە نەغمە تایبەتەکانی شیعردا.

لە ڕاستیدا هەندێجار خوێنەر جگە لە هێور بوونەوەی لەگەڵ موزیکی شیعرییدا، وا هەست ئەکا کە پارچە شیعرێکی شێرکۆ بێکەس بە قافیە دوایی هاتبێ کەچی لە ڕاستیشدا ڕیتمی شیعرەکە سەرچاوەی ئەو هەستکردنەیە، ئەم ئەزموونە لای شێرکۆ بێکەس نوێ نییە و لە زۆر دەقی تریدا ڕووبەڕووی ئەم هەستکردنە ئەبینەوە:

من داپیرە هەرەگەورەم
هەتاکوو مرد
بە فوو ئاگری ژێر مەنجەڵی
ماڵی خۆشکرد!
باپیرە هەرە گەورەیشم
ئەگەر جارێ شێوەکەی بە دڵ نەبووایە
هەر بە کەوگیر
ئەکەوتە وێزەی داپیرەو
ئینجا چێشتەکەیشی ئەڕشت..

"شێرکۆ بێکەس-70 پەنجەرەی گەڕۆك - 60"

گەر بە وردیی بڕوانینە ئەم پارچە شیعرە ئەبینین سەر بە گروپێکە کە زیاتر ئەو فۆنیمانەی تیا بەکار هێنراوە کە نزیکایەتییان هەیە لەگەڵ یەکدا، دووبارە بوونەوەی فۆنیمەکانی" ڵ، گ، پ، ج، ش، ن" لەو ماوەیەی کە دابەش کراوە بە سەریاندا حاڵەتێکی ئەوتۆ لای خوێنەر دروست ئەکا کە بە ئاسانیی ڕیتمی شیعرەکەی بۆ بێت و موزیکێکی ڕەوان بەرهەم بێنێ کە ڕەنگدانەوەی بارە دەروونیەکەی شاعیرە، ڕەنگە شاعیر دانەنیشتبێت بۆ ڕیزبەندکردنی فۆنیمەکان بەم جۆرە، بەڵام بارە دەروونییەکەی ئەو وایکردووە کە فۆنیمەکان بەم شێوەیە کۆبوونەتەوەو ئاگاداربوونیش لە کۆمەڵەی فۆنیمەکان ڕۆڵی خۆی هەیە، کە ئەمەیان پەیوەندی بە ڕۆشنبیریی شاعیر خۆیەوە هەیەو واینەکردووە کە فۆنیمی سەر بە گروپێکی تر زەق بکاتەوە وەك لەو کۆمەڵانەی کە پێشتر باسمان کردن یان هەر کۆمەڵەیەکی تر.. چونکە ئەوانیش لە شوێنی خۆیاندا بەکار ئەهێنرێن و موزیکی خۆیشیان هەیە.. ئەمانە سەرجەم پەیوەندییان بە ڕیتمی دەرەوەی دەقەوە هەیەو پەیوەندی نێوان ماناو ڕیتمیش بە شێوەیەك پەیوەستن بەیەکەوە، کە هەرچەندە باری دەروونیی لێرەشدا هەمان وەزیفەی هەیە، کەچی زنجیرەی دابڕانی وێنەکان بە شێوەیەکە کە ڕیتمی ناوەکی بۆ خوێنەر ئامادە ئەکاو بە هەردوو جۆرە ڕیتمەکەش وەهمێك لای خوێنەر دروست ئەکا کە وا بزانێ شیعرەکە بە سەروا کۆتایی هاتووە.

بەمجۆرە ڕیتم بەشێکی گرنگ لە بونیادی وێنەی شیعریدا پێك ئەهێنێ و بە ئاوێتە بوونی لەگەڵ بونیادی وێنەکاندا، لە گەیاندنیدا بەشداریی ئەکا.. وابەستە بوونی ماناو دەلالەتەکانیش بە ڕیتم یان موزیکی ناوەکی و دەرەکییەوە پێچەوانەیە، بە واتایەك چەندە باری دەروونیی ئەبێتە هۆی ڕێکخستنی ڕیتم و دەرکەوتنی مۆرفیم، ئەوەندەش ئەو نەغمەو ڕیتمە ڕۆڵی هەیە لەبەرهەمهێنانی ماناو دەلالەتەکاندا کە هەڵبەتە پرۆسەیەکی نائاگاییە لە باری یەکەمی مسۆدەدا، پێش ئەوەی ڕۆشنبیریی دەستوەرداتە خۆشڕەوتر کردنی

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

ئاوازەکە، لەبەر ئەوەی کە یەکگرتنەوەی بونیادی دەنگو مانا تەنها لە ئاستی فەرهەنگییدا قەتیس نابیٚو ئەو سنورانە ئەبەزێنێ.

دیاریەکەت بۆینباخێ بوو
کە ئەیبەستمو ئەتیینم
ئەگەر جارێ وا ڕێکەوێ
پەستتکەمو تووڕەتکەمو
زویر ببی
خۆت هیچ ناڵێیتو ئارامیت.
کەچی ئەو لە جیٚی دەستی تۆ
لەناو ملما دێتەوە یەك
وەك بیەوێ بمخنکێنیٚ.

" شێرکۆ بێکەس -حەفتا پەنجەرەی گەرۆك- خەیاڵی نۆیەم"

لەم بروسکەیەشدا بە هەمان شێوە شاعیر ڕیتمی شیعرەکەی بە هەناسەیەکی تر پاراستووەو ئەم شیعرە سەر بە کۆمەڵەی دووەمی ئەو فۆنیمانەیە کە پێشتر نموونەمان لێهێنانەوە.

فۆنیمە دەرکەوتووەکانی ئەم شیعرە ئەوانەن کە هێڵیان بە ژێردا هاتووە بەڵام بەمجۆرە: " د، ك، ت، ب، ێ".. ئەم فۆنیمانە بە درێژیی شیعرەکەو لە هەموو ڕستە شیعرییەکاندا ڕوناکیی زۆریان کەوتۆتە سەرو هەمیشە لە درەوشانەوەدان.. جگە لەوەی کە فۆنیمەکانی " د، ت" لە زماندا بە فۆنیمە کلۆرکان ئەژمێردرێن، کەچی لەم شیعرەدا بۆ ئاهەنگسازیی شیعرەکە تەواو پشتیان پیٚبەستراوە.

دەنگی فۆنیمی "د " گەرچی لە بنەڕەتدا دووجار دووبارە کراوەتەوە، بەڵام گەر لە سەرجەمی دەقەکەدا تیٚ بڕوانیو مەبەستت لە ئامار کردن نەبیٚ، پێتوایە زیاتر لە شەش جار دووبارە کرابێتەوە، بۆ نموونە جارێکی تر گەر ویستت شیعرەکە بخوێنیتەوە، سەرنجنت نەچێتە سەر ژماردنی.. دەنگی "خ " ئەویش سیٚجارو لە دێڕی یەکەمو ناوەڕاستو کۆتاییدا هەیە، زۆر بۆ ئەوە ئەچم کە ئەمە ڕێکەوتو سەپێنراوی باری دەروونیی نەبێت، ئەم دەنگە لەبەر ئەوەی دەنگێکی زبرە نەکراوە پشتی پیٚ ببەسترێ بۆ ڕەوانیی ئاوازەکە، بە قـــەدەر ئەوەی کە دەنگی "ك " نۆجار جگە لە کلۆر بوونێکیو دەنگی "ت " دوانزە جار جگە لە سێ کلۆر بوونی دووبارە بۆتەوە.

دەنگی "ێ " بە دابەش بوونی بەسەر تەواوی شیعرەکەدا، هێمنیی بەسەرجوڵەی ڕستە شیعرییەکاندا پەخش کردووەو ئاستەنگی تیا نەهێشتۆتەوە.. لە ڕستەی " خۆت هیچ ناڵێیتو ئارامیت" چەندە گرتە هەیە لەسەر دەنگی "ت " کەچی بوونی سێ "ی " بە گرتنە خۆی "ێ " لە ناوەندیاندا، هەردوو گرتەکەی داپۆشیوە.

بە بەهای خەیاڵو داهێنان لە شیعرەکەداو ڕێکخستنی لەرەو نەغمەی، دابەش بوونی دەنگەکانو ڕەوانیی ڕیتم، ئەم شیعرەش وەك زۆر شیعری تری شێرکۆ بێکەس ئەو وەهمەی دروستکردووە کە شیعرەکە بە سەروا دوایی هاتبیٚو لەڕاستیشدا هیچ جۆرە نزیکایەتییەك لە نێوانی سەرواشدا نییە.

یەکێك لە کۆڵەکە سەرەکییەکانی شیعری نویٚ- بە شیعرو قەسیدەو شیعری پەخشانییو دەقی کراوەوە- ڕیتمو ڕێسا نوێیەکانیەتی، شاعیری نوێگەر شارەزایی وردی پێویستە لە لە بابەتی دەنگو لەرەو نەغمەی شیعرییەوە کە گرنگترین پێکهاتەی شیعری نویٚیە.

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

خەیاڵو وێنەی شیعریی:

ئەو بونیادە هونەرییەی شیعر پێویستییەتی لە ڕێگەی خەیاڵی شیعرییەوە بەرهەم دێت.. ئەو بونیادە پشت بە ڕەگەزە هەستەوەرەکان ئەبەستێ، واتە پێنج هەستەکەمان، لە ناو ئەمانیشدا هەستی بینین بۆ بونیادنانی وێنەی زەینیی لە هەموویان لە پێشترو دیارترەو شاعیریش لە ڕێگەی بینینەوە کەرەستەکانی ڕێك ئەخاتو پاشان خەیاڵ ڕۆڵی گرنگ ئەبینێ لە دەرخستنی ڕەنگی وێنەو بە ئاگاهێنانەوەی وێنە نوستووەکانی نائاگایی.. ڕێکخستنی هەموو ئەمانەش لە دەقدا بەهۆی تێڕامانی شاعیرەوە پەیدا ئەبێو ئەتوانی ئەو سۆزە بخرۆشێنێ کە خۆی بەهۆی چێژ وەرگرتنیەوە لە خەیاڵی خۆی لە زەینیداو لە بینینی وێنەکانەوە لای دروست بووە، ئەوکات وەك بۆرسوف ئەڵێ:" سروش-ایحاو- ی هەستییەکانی وێنە، ڕێژەی سۆزی شاعیر دەرئەخەن.." بەواتە ئەندازەی خرۆشانی وێنە هەستییەکان لە زەینیی شاعیردا، ڕێژەو ئاستەکانی سۆزداریی دەرئەخەن.

ئەو سروشە هەستییانە چەندە بەکاردێن بۆ گوزارشتکردن لە باری سۆزداریی شاعیر ئەوەندەش لە بونیادی هونەرییدا بایەخیان هەیە.. وێنە زەینییەکانی شاعیر ناسرەوتو بەردەوام لە جوڵدان، زۆرجار وا ڕێك ئەکەوێ بۆ کارێکی داهێنەرانە ئەو بارە کاتێکی زۆری پێویست بێ، یاخود بەهۆی ئاڵۆزییەکەیەوە هەر بەرهەم نەیەت، چونکە وێنە زەینییەکان وابەستەی دڵەڕاوکێیەکی ناوەکین.. وێنەی زەینیی پێویستیی بە تێڕامانێکی کارا هەیە بۆ ژیاندنەوەی لە کاری داهێنەرانەدا هەروەك پێویستیی بە سەرنجو دیقەت دانێکی زۆر ورد هەیە، بۆیە هەر وێنەیەك بێبەش بێ لەو هونەرسازییە، پێویستە شاعیر دەستبەرداری بێت، ئەگەر سەرجەم بەرهەمەکانیشی بێت.

جگە لە پێڕەو کردنو بەکارهێنانی هونەرسازیی لە بەرهەمهێنانی دەقدا، پێویستە لەسەر شاعیر تا دوا بڕکردنی خەیاڵو پێشێلکردنی تەواوی سنورەکانی وابەستەبوون، خەیاڵی سەربەست بێتو مەودای هەموو جۆرە پێشنیازکردنێکی زەینی خۆی بدا، بۆ ئەوەی ئەو ڕووبەرەی تیایدا ئەنووسێ فراوانتر بێ لەو ئاستەی ڕایکێشێتە ژێر کاریگەرێتیی یان سەر بیرکردنەوەی کەسانی تر.

شیلی لە بارەی شیعرەوە ئەڵێ: "ئەتوانین شیعر بە مانا گشتییەکەی بەوە پێناسە بکەین کە گوزارشت کردنە لە خەیاڵ"، ئەم پێناسەیە بەسە بۆ قسەکردنمان لە بارەی خەیاڵەوە، کە سەرچاوەی وێنە زەینییەکانەو بەرهەمهێنەری دەقە.

خەیاڵی شیعرییش، نغرۆ بوون نییە لە خەیاڵدا وەك ڕۆمانسییەکان بانگەشەی بۆ ئەکەن، بەڵکو بواردانە بە خەیاڵ بۆ سەربەستیی وەرگرتن.

ئیستاتیکا:

لەم بەشەدا باسی فەلسەفەی جوانیی- ئیستاتیکا- ناکەم، چونکە ئەچینە ناو بە تیۆریزە کردنی شیعرەوە.. بەڵکو ئەمەوێ زانیاریی زۆر سەرەتایی لەو بارەوە بدەم ئەوەندەی کە سنوری کتێبەکەی ئێمە قبوڵی ئەکا.

بە دڵنیاییەوە هەموو ئەو شتە جوانانەی کە ئەیبینین، هەستێکمان لا دروست ئەکاو وامان لێ ئەکا ڕابمێنین.. ئەو هەستکردنە یا بەهۆی گونجانی شێوەکانەوەیە، یان گونجانی ڕەنگ، یاخود بەهۆی کاریگەرێتییو نائاسایی بوونی بابەتە تێڕامێنراوەکەوە دروست ئەبێ.. هەر کامێکیان بێ چێژمان ئەداتێو ئەو چێژ بەخشینەش لای خۆمانەوە کاردانەوەمان لادروست ئەکا.

هەستکردن بە جوانییو چێژ وەرگرتن، دوو قۆناغی بەیەکدا چوونو هیچ ماوەیەکی زەمەنییان لە نێواندا نییە، بەڵام لەگەڵ قۆناغێکی تردا کە لە کارێکی هونەریدا بەرجەستە ئەبێ، ماوەی زەمەنییان لە نێواندایە، واتە ئەوکات ماوە هەیە بۆ گوزارشت لێکردنی.

هەندێ فاکتەری گرنگیش هەن کار ئەکەنە سەر هەستکردن بە جوانیی، گرنگترینیان باری دەروونیی کەسەکەیە، هەروەك کۆمەڵگەو سەردەمو بیروڕاش کاریگەرێتیان هەیەو سنورەکانی جوانی بەرتەسكو فراوان ئەکەنەوە.

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

یەکەمین کەسێك کە ئیستاتیکای لە تەواوی کایە مەعریفیەکانی تر جیاکردەوە " بومگارتن" ی بیریار – 1762/1714 – بووو پێگەشی لەناو زانستە فەلسەفیەکانی تردا بۆ کردەوە.. وەك زمان ئەم وشەیە ئەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی یۆنانییەکان، کە مەبەستیان لێی زانستی هەستەکان بوو، بەڵام بومگارتن وەك لکێکی تایبەت بە لێکۆڵینەوەی هەستو ویژدان پێناسەی کرد.. دی هویسمانیش ئەڵـــێ: لە ئێستەدا " هەمووبیرکردنەوەیەکی فەلسەفی لە هونەر ئیستاتیکایە"

دوا وتە

ئەم کتێبە، هەوڵێکی سەرەتایی بوو بۆ ئاگادار بوونی لاوان لە هەندێ بابەتی شیعریی.. بە ڕاستی من هەستم بە کەموکوڕییەك ئەکرد لەم بارەیەوە لە کتێبخانەی کوردیدا.. ئێستەش بە گشتیی لەڕووی لێکۆڵینەوەی شیعرییەوە، کەموکوڕیی هەیەو ئەرکی ئێمەیە کە گرنگیی بە شیعر ئەدەین، هەر کەسێكو گەر لە بواری خۆیدا کەموکوڕییەکان پڕ بکاتەوە، زۆر شت ئەگۆڕێ.. هیچ میللەتێك بەقەدەر کورد هەژار نییە لە لێکۆڵینەوەو نووسیندا، گەر بەرهەمە ئەدەبییەکانی وەك شیعرو پەخشانو چیرۆك بەراورد بکەین بە لێکۆڵینەوە لەو بابەتانەدا، جیاوازییەکە ئەوەندە زەق ئەبێ کە هەست بە بێدەسەڵاتی بکەین، بەڵام گەلانی تر ئەوەندەی بەرهەمیان هەیە، گەر بە ڕێژەی ئەوەش لێکۆڵینەوەیان نەبێ، ئەوا شتێکی ئەوتۆی کەمتر نییە.. بۆ نموونە من لە ***google*** – عربی- دا بە دوای **الصورة الشعرية** دا گەڕام، بە سەدان وتارو لێکۆڵینەوەم دەست کەوت، بەڵام کە بە کوردییەکە بۆ ***وێنەی شیعریی*** گەڕام، هەوڵەکەم شکستی هێناو تەنها یەك بابەتی نیشان نەدام.

من هەوڵ ئەدەم ئەم کتێبە لە سایتەکانیشدا بڵاوبکەمەوەو بەرگەکانی تریشی بە هەمان شێوە کە ئومێدەوارم هەر بەرگێكو لەمەولا تایبەت بێ بە تایبەتمەندێتییەکی شیعریی.. هەڵبەتە چاوەڕوانی ئەوەم کە تەنها شیعر نەنووسینو بەس، مادام شیعر ئەنووسین، ئەبێ شتێکیشی لەبارەوە بزانیین..

سەرچاوە

- مجموعة كتاب- ترجمة/ جميل نصيف التكريتي- اضاءة تأريخية على قضايا أساسية -م 2 - 1993- موسوعة نظرية الادب- العراق/ بغداد.
- جاكوب كرج- مقدمة في الشعر- ت/ رياض عبدالواحد- الموسوعة الثقافية- بغداد- 2004
- مارسيل لوكان-الانسان ولغته، من الاصوات الى اللغة- ت/ د. مارى شهرستان- دمشق- سورية- 2006.
- د. صلاح فضل- نظرية البنائية في النقد الادبي- ط3 – بغداد- 1987.
- روبرت سى هولب- نظرية التلقي-ت/رعد عبدالجليل جواد- اللانقية- سورية- 2004.
- عبدالغفار مكاوي- ثورة الشعر الحديث- الهيئة المصرية العامة للكتاب- القاهرة- 1972.
- د. مالك يوسف المطلبي- وهم الحدس- الموسوعة الصغيرة472- بغداد 2003.
- سي.دى.لويس- الصورة الشعرية- ت/د.احمد نصيف الجنابي، مالك ميري، سلمان حسن ابراهيم- وزارة الثقافة والاعلام العراقية-1982.
- تونى بارنستون، تشاو بينغ- فن الكتابة- ت/د.عابد اسماعيل- دار المدى- بغداد- 2004.
- جون كوين- اللغة العليا، النظرية الشعرية- ت/ احمد درويش- المجلس الاعلى للثقافة- ط2- 2000.

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

- د.حسام الخطيب، د.رمضان بسطاويسي محمد- آفاق الابداع ومرجعيته- دار الفكر المعاصر- دمشق-سورية- 2001.
- جيرارد ستين- فهم الاستعارة في الادب- ت/محمد احمد حمد- المجلس الاعلى للثقافة- القاهرة، مصر- 2005.
- امال حليم الصراف- علم الجمال- عمان،الاردن- 2006.
- يوري لوتمان- تحليل النص الشعري- ت/ محمد فتوح- النادي الادبي الثقافي- جدة، المملكة العربية السعودية.

دیوانو کۆمەڵە شیعرییەکان:

- دیوانی نالــی.
- دیوانی گۆران.
- شێرکۆ بێکەس- بۆننامە .
- شێرکۆ بێکەس- خاچو مارو ڕۆژژمێری شاعیرێ.
- شێرکۆ بێکەس- ڕەنگدان.
- شێرکۆ بێکەس-ئێوە بە خۆشەویستیم ئەسپێرن.
- شێرکۆ بێکەس-لە گوڵەوە هەتا سووتوو.
- شێرکۆ بێکەس- حەفتا پەنجەرەی گەڕۆك.
- دیوانی لەتیف هەڵمەت- بەرگی 3.
- لەتیف هەڵمەت- وشەی جوان گوڵە گوڵ.
- سەباح ڕەنجدەر- ڕووەکەکانی خواوەند.
- سەباح ڕەنجدەر- خەون وا خۆی گێڕایەوە.
- محمد عومەر عوسمان- لە غوربەتا.
- دیوانی کەژاڵ ئەحمەد.
- کۆ بەرهەمی قوبادی جەلی زادە.
- دڵشاد عبداللە- جوانییەکانو چەند لاپەڕەیەکی ژیانی بەفرنووس.
- بەختیار عەلی- کۆی بەرهەمە شیعرییەکانی83-98 .
- ڕۆژ هەڵەبجەیی- تا خەو دائەگیرسێ بنوو.
- ئیسماعیل خورماڵی- بەورو خاكو مێ.
- دلاوەر قەرەداخی- تەیرەکانی ئیسماعیل.
- بەرزان هەستیار- نەوەیەك پیرە منداڵ.
- دانا عەسکەر- لە میحرابی سێشەممە ڕۆمانسییەکاندا.
- چنار نامق- پێکەکان بیریان ئەچێت بمخۆنەوە.
- ئاوات حەسەن ئەمین- بۆنخۆش بە هەناسەکانت.
- دیوانی فەرەیدون عەبدول بەرزنجی.
- جوایەزی چەند شاعیرێك.
- هەمزە گولانی- ڕوبارێك لە سەرخۆشیدا.
- سالار عوسمان- نووسینەوەی باران.

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەڕی چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پارێزراوە chrakan.com © 1997-2007

گۆڤارو دەستنووسەکان:

* گۆڤاری گەلاوێژی نوێ- ژ: 39-40 – شیعری جەمال غەمبار.
* شیعرستان- ژ: 4- شیعری عبدالگلب عبدالله.
* دەستنوسی دەسرێژی سێو- فەرەیدون پێنجوێنی.
* دەستنوسی جات- شێردڵ.

ئینتەرنێت:

- زهير الجبوري-كشف دلالات المعنى الشعري- جريدة الرياض.
- محمد جميل شلش- الخيال معادل موضوعي للتعبير الابداعي- الكتاب العراقي.
- محمد المحروقي- الطابع الحسي للصورة الشعرية- سلطنة عمان.
- ت/ فضيلة يزل- الشعر ليس بالقافية الجيدة- جريدة الصباح.

Copyright © www.chrakan.com

هەموو بابەتو دۆکۆمێنتێکی ماڵپەری چراکان مافی لەبەر گرتنەوەی پاریزراوە chrakan.com © 1997-2007